

**АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘКІМДІГІ
ТІЛДЕРДІ ДАМУ ЖӨНІНДЕГІ БАСҚАРМАСЫ**

**АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ
ЕЛДІ МЕКЕН АТАУЛАРЫ**
(этимологиялық сөздік)

ӘОЖ 371
КБЖ 74.200

**Алматы облысының әкімдігі
Тілдерді дамыту жөніндегі басқармасы
Кітап Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына
орай шығарылып отыр.**

Редакция алқасы:

А. КЕНДІРБЕКҰЛЫ – редакция алқасының төрағасы.

Алқа мүшелері:

Г. БІТЕБЕКОВА, Е. АҚШАБАЕВ, Т. РАХЫМБЕРЛИНА,
А. СЕҢГІРБАЕВА, Д. МЫРЗАХАНОВ.

Пікір жазған

Филология ғылымдарының кандидаты, доцент – **С. ҚОЖАҒҰЛОВ**

А 81

Алматы облысының елді мекен атаулары (этимологиялық анықтамалық). Ред. басқарған А.Кендірбекұлы. /Алматы, «Курсив» баспаханасы. 2016, 0000 б.

ISBN 978-9965-594-94-6

Бұл кітап Қазақстан топонимиясының бір бөлігі – Алматы облысының аймақтық ойконимдеріне арналып отыр.

Осы еңбекте Алматы облысының қала, аудан және елді мекен атауларының қысқаша мән-мағыналары мен олардың шығу тарихы түсіндіріледі. Мұнда келтірілген материалдар ел ішінен жиналған және облыстық, аудандық мұрағат материалдарынан алынған.

Кітап көпшілік қауымға, мемлекеттік мекемелерге, ғылыми қызметкерлерге, білім беру саласы қызметкерлері мен студенттерге арналған.

ӘОЖ 371
КБЖ 74.200

ISBN 978-9965-594-94-6

© Алматы облысының әкімдігі,
© Тілдерді дамыту жөніндегі басқармасы, 2016

...Кез келген адам, ең алдымен табиғат перзенті... Мен алдымен өзім өскен өлкенің жер бедеріне, табиғат сұлулығына қарыздармын деп білемін. Мен туған Үшқоңырдың жанындағы сайлардан өтсең, әрі қарай Қарасаз, Үлкенсаз, Кішісаз, Ботасаз, Құлансаз деген сияқты неше түрлі жайлаулар жалғасып кете береді. «Құдайдың құдіретін көрем десең тауға бар», – дейді. Өте әдемі жерлер. Көрсен көз тоймайды. Әр тасы тарих...

Қазақстандағы барлық жер атауларының сөздігін шығарып, қай атау, қандай жағдайда, қандай мағынамен қойылған, ол сөздің түпкі түрі қандай болған дегенді ғылыми тұрғыдан анықтап, көрсету керек. Жеріңе қойылған ат еліңнің ұрпақтарға қалдырып кеткен хаты сияқты ғой...

**Қазақстан Республикасының Президенті
Н. Ә. НАЗАРБАЕВ**

АЛҒЫ СӨЗ

«Біздің қазақ – жер аты, тау атын әманда сол ортаның сыр-сипатына қарай қоя білген жұрт. Қайда, қандай бір өлкеге барсаң да жер, су жаппан түзде кездескен кішкене бұлақ атының өзінде қаншама мән-мағына шешілмеген құпия, сыр жатады», - деп ұлы жазушы М. Әуезов айтқандай, халқымыз ежелден-ақ жер-су, елді мекендерді атауға ерекше мән берген. Көшпенді өмір салты қазақ халқын табиғатқа етене жақын болып, оның төл баласындай күй кешуге, қыр-сырын барынша меңгеруге жағдай жасаған.

Бұл кітап Қазақстан топонимиясының бір бөлігі – Алматы облысының аймақтық ойконимдеріне арналып отыр.

Топонимдердің бір түрі болып саналатын ойконимдер адамдардың, қоғамдардың тарихы іспеттес. Олар түрлі себептермен дүниеге келіп, ғұмыр кешеді де, өмірден кеңінен қолданыс табады, былайша айтқанда, олардың өздеріне тән тарихы болады. Кейбір атаулар мыңдаған жылдар, кейбіреулері тек жүздеген, баз біреулері санаулы жылдар ғана өмір сүреді. Олардың бұлай ғұмыр кешуі тарихи-қоғамдық, саяси-экономикалық факторларға байланысты болады. Ойконимді зерттеудің, зерделеудің ерекше маңызы бар. Сақ, ғұн, үйсін, қаңлы, арғын, алшын т.б. тайпалардың ұлан-ғайыр далаларының ойконимдік жүйелерін мүмкіндігінше зерттеп, келер ұрпаққа табыс ету – аталмыш ғылымның мақсат-міндеті.

Кітапты дайындау барысында 1993 жылғы 8 қыркүйектегі «Қазақстан Республикасының әкімшілік-аумақтық құрылымы туралы» ҚР Заңы, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 5 наурыздағы № 281 қаулысы және 2013 жылғы 21 қаңтардағы қолданысқа енгізілген ономастика мәселелері бойынша заңнамалық өзгерістер басшылыққа алынды.

Кітаптың негізгі мақсаты – Алматы облысындағы елді мекен, жер аттарының қойылуының заңдылығын, лексикалық мағынасын және грамматикалық жүйесін, тілдік құрылымын жете түсінуге жол ашу. Облыс топонимдерінің көне формасы мен шығу тегін, олардың этномәдени сипатын анықтап, аймақтың мәдени тұрмыс-тіршілігінен қосымша тың деректер мен ақпараттар жинау, тілдік тұрғыдан талдап, дәлелдеу.

Мұнда келтірілген материалдар ел ішінен жинаған және облыстық, аудандық карталар мен мұрағат материалдарынан алынған, сондай-ақ тарихи әдебиеттер мен ғылыми еңбектерден түзілген.

Еңбекте келтірілген топонимдерді талдау нәтижелері мен материалдарын, оларға берілген сипаттамалар мен түсініктемелерді көпшілік қауым еркін пайдалана алады.

Құрастырушылардан

АЛМАТЫ ОБЛЫСЫ

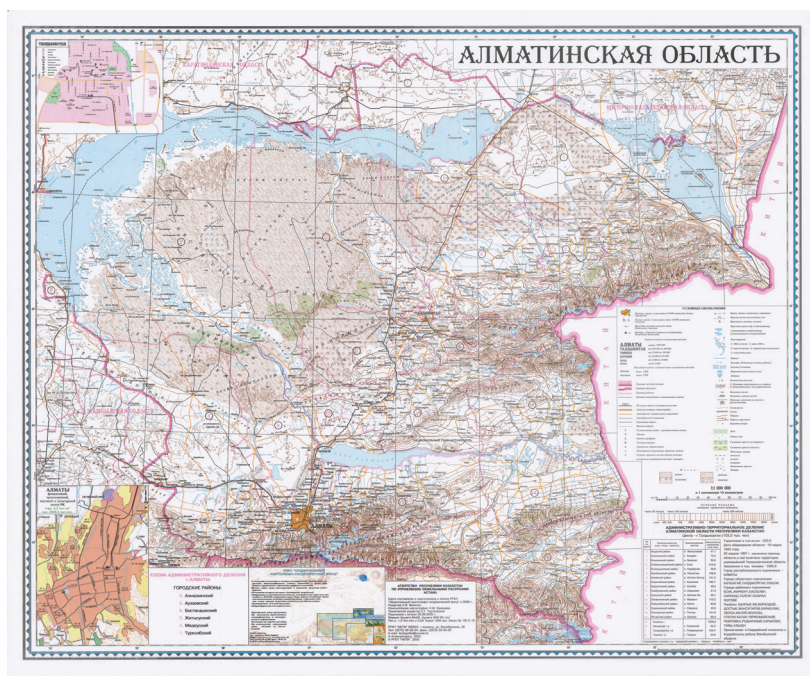
Алматы облысы – Қазақстан Республикасының оңтүстік-шығысындағы әкімшілік бөлік. Жерінің аумағы 224,0 мың шаршы шақырым. Облыс аумағында 16 аудан және 3 облыстық бағынысты қала (*Қапшағай, Талдықорған, Текелі*) 741 елді мекен бар. Әкімшілік орталығы – Талдықорған қаласы. Алматы облысы батысында Жамбыл, солтүстігінде Балқаш көлі арқылы Қарағанды, солтүстік шығысында Шығыс Қазақстан облыстарымен, шығысында Қытай Халық Республикасымен, оңтүстігінде Қырғызстан Республикасымен шектеседі.

Алматы облысының жері ежелден сақ, үйсін, қаңлы тайпаларының, Ұлы жүз қазақтарының атамекені болды. ХІХ ғасырдың ортасында Жетісуды патшалық Ресей жаулап алды. 1848 жылы 10 қаңтарда отаршылық-әкімшілік құрылым – Ұлы Орда приставтығы құрылды. Ол 1856 жылы Алатау округі аталды. 1867 жылы Түркістан генерал - губернаторлығы құрылғанда қазіргі Алматы облысының бірталай бөлігі Верный уезі атанып, Жетісу облысының құрамына кірді. Сонымен қатар орталығы Верный (Алматы) бекінісі болып белгіленген жаңа облысқа Жаркент, Қапал, Сергиополь, Токмақ, Ыстықкөл уездері енді. 1881-1897 жылдары Жетісу облысы Дала генерал-губернаторлығына қарады. 1897 жылдан бастап ол Түркістан генерал-губернаторлығының, 1918-1924 жылдары

Түркістан АКСР-і құрамында болып келді. 1924 жылы Орта Азияда жүргізілген ұлттық-территориялық межелеу нәтижесінде Жетісу облысының қазақ аудандары Қазақ АКСР-іне енді. 1929-1932 жылдары Алматы округі аталды. 1932 жылдың 10 наурызында Алматы облысы болып қайта құрылды. 1944 жылы 16 наурызда Алматы облысынан Талдықорған облысы бөлініп шықты. Талдықорған облысы 1959-1967 жылдары қайтадан Алматы облысы құрамында болып, 1967 жылы 23 желтоқсанда тағы бөлінді. 1997 жылы 22 сәуірде Талдықорған облысы таратылып, оның аудандары Алматы облысына қосылып, шекарасы өзгерді.

1997 жылы 23 мамырдағы Қазақстан Республикасы Президентінің «Алматы, Шығыс Қазақстан, Қарағанды және Солтүстік Қазақстан облыстарының әкімшілік-территориялық құрылымындағы өзгерістер туралы» Жарлығына сәйкес Жетісу өңіріндегі бұрынғы Гвардия, Қапал, Кеген, Күрті, Үйгентас, Шелек аудандары таратылып, ірілендірілген өзге әкімшілік-аумақтық бірліктерге қосылды.

2001 жылдың 14 сәуіріндегі Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Алматы облысының орталығы Талдықорған қаласына көшірілді.

ТАЛДЫҚОРҒАН ҚАЛАСЫ

Талдықорған – қаласы (1944 жылы), Алматы облысының орталығы (2001). Қазақстанның оңтүстік-шығысында, облыстың орталық тұсында, Жетісу Алатауының батысында, Қаратал өзенінің жағалауында орналасқан. Қаланың жер аумағы 82333 г. Тұрғын халқының жалпы саны - 165,2 мың (01.01.2016 ж.) адам.

1869 жылы Талдықорған қыстауының орнына Гавриловка селосы бой көтерді. 1922 жылы Қапал уезінің орталығы Талдықорған деп аталды. Талдықорған деген атаудың бірінші сыңарындағы талды – «талы көп», екінші сыңарындағы қорған – «қамал», «бекініс» мәніндегі сөз. Атаудың мағынасы «талмен қоршалған қамал, бекініс» дегенді білдіреді.

1932-1944 жылдары аудан орталығы, 1944-1959 жылдары Алматы облысынан бөлінген Талдықорған облысының орталығы. 1968 жылы Жетісу өлкесінің өндіргіш күштерін одан әрі дамыту мақсатымен қайта құрылған Талдықорған облысының орталығына айналды. 1997 жылы об-

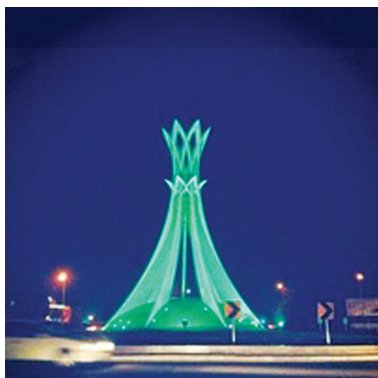
лыс тағы таратылып, Алматы облысына қосылды. 2001 жылы облыс орталығы Алматыдан Талдықорған қаласына көшірілді.

Қаланың климаты – континенттік. Талдықорған қаласы бұта аралас сұлыбас, бетеге, бозжусанды шөлейт белдеуде жатыр. Қала аумағында шөмішгүл, қарағай, сиягүл, жаңғақ сабынкөгі, қызғалдақ, долана, шырғанақ, өрік, қызыл мия, шырмауық, қарасора, алабота, жусан, т.б. шөптесіндер өседі. Қалалық әкімшілік аумаққа қарасты елді мекендер: Еркін, Заречный, Өтенай, Еңбек, Пригородное, 3-бөлімше, 5- бөлімше.

ЕРКІН ауылы – Талдықорған қалалық әкімшілігінің құрамында.

«Өз бостандығы өзінде, азат» мәнінде қойылған мекен аты. Талдықорған қаласынан шығысқа қарай 1 шақырым жерде, Қаратал өзені аңғарының боз, бетеге, өскен қарақоңыр топырақты құрғақ дала белдемінде орналасқан. Тұрғыны 15,6 мың адам (01.01.2016 жылы). Іргесі ХІХ ғасырдың аяғында қаланған. Ежелгі атауы Сыдық немесе Садық болған.

ЕҢБЕК ауылы – Талдықорған қалалық әкімшілігінің құрамында. Орыс тіліндегі «труд» сөзінің баламасы, «еңбекті» құрмет тұту мәнінде қойылған атау. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1,9 мың адам (01.01.2016 жылы).

ӨТЕНАЙ ауылы – Талдықорған қалалық әкімшілігінің құрамында. Облыс орталығы – Талдықорған қаласынан батысқа қарай 4 км жерде, Талдықорған – Үштөбе жолы бойындағы құрғақ агроклиматтық белдеуде орналасқан.

Іргесі 1947 жылы «Путь социализма» ұжымшарын құруға байланысты қаланған. 1950 жылы оған «Заря Востока» ұжымшары қосылғаннан кейін «Заря коммунизма» деп аталды. Мемлекеттік ауылшаруашылық тәжірибе станциясы мен Өтенай ауылдық кеңесінің орталығы болып келген. Тәжірибе станциясының негізінде 1997 жылдан ауылда өндірістік кооперативтер мен шаруа қожалықтары ұйымдастырылды. Алматы облысы әкімдігінің 2006 жылғы 13 шілдедегі №7–21 қаулысына сәйкес Заря ауылы Өтенай ауылы болып өзгертілді. Тұрғыны 8,2 мың адам (01.01.2016 жылы). Өтенай атауының шығу тарихы белгісіз.

МОЙНАҚ ауылы – жердің жағдайына байланысты «Құрлықтың екі ірі бөлігін немесе екі құрлықты жалғастыратын жіңішке жолақ» мағынасында қойылған атау. Алматы облысы әкімдігінің 2006 жылғы 13 шілдедегі №7–21 қаулысына сәйкес Заречный ауылы Мойнақ ауылы болып өзгертілді. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1,0 мың адам (01.01.2016 жылы).

ПРИГОРОДНОЕ ауылы – Талдықорған қалалық әкімшілігінің құрамында. Орыс тіліндегі при (префикс) + город «қала» + ное (жалғау), яғни «қала жанындағы ауыл» деген мәнде қойылған атау. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 6 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 283 адам (01.01.2016 жылы).

ЫНТЫМАҚ ауылы – «Бірлік, татулық, ұйымшылдық» мағынасында қойылған атау. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 7 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 307 адам (01.01.2016 жылы).

АКСУ АУДАНЫ

Алматы облысының солтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан әкімшілік бөлініс. Жер аумағы 12,6 мың шақырым. Тұрғыны 40594 адам (01.01.2016). Аудан орталығы – Жансүгіров ауылы. Аудан жеріндегі 49 елді мекен 17 ауылдық округтерге біріктірілген. Ақсу ауданы Балқаш - Алакөл ойысы мен Жетісу Алатауы аралығын алып жатыр. Шығысы Қытай мемлекетімен, қалған бөлігі облыстың Сарқан, Алакөл, Қаратал аудандарымен шектеседі. Жерінің оңтүстік-шығысын Жетісу Алатауының Қоңыртау, Қайрақкөл, Желдіқарағай, Ешкіөлмес таулары, солтүстік, солтүстік-шығыс және батыс бөлігінде Тораңғықұм, Кемерқұм, Сымбатқұм, Күшікжал және Жалқұм құмды алқаптары алып жатыр. Ақсу өзенінің салалары мен тармақтары ауданның біршама жерін кесіп өтеді. Ірі өзендері: Бүйен, Бұрған, Сарқан, Қарасу, Қапал, Қызылағаш. Зерттеушілердің пікірінше: «Ақсу атауы судың ақ түсін білдірмейді, оның ағынын, тау басынан өз арнасымен төмен қарай ағып келетін қардың суы

АҚСУ ауылы – Ақсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 965 адам (01.01.2016).

Ақсу ауылы аудан орталығынан солтүстікке қарай 25 шақырым жерде Жетісудың бір өзені болып саналатын Ақсу өзені бойында орналасқандықтан өзен атымен байланысты аталған.

Іле мен Қараталдың шығысындағы ұзындығы 316 шақырым ірі өзен. Ол басын Жоңғар тауындағы кішігірім Ақбұлақ, Көксай, Қарабұлақ, Ақамбайбұлақ, Құттыбай мұздықтарынан алады. Қазақстанның су, өзен кадастры бойынша, бұл өзен алабына 50-ге тарта өзен тән. Олардың ішінде: Қызылағаш өзені, ұзындығы 109 шақырым, Бүйен-93 шақырым, Сарқан-89 шақырым, Қапал-44 шақырым болса, қалғандарының ұзындығы 12 шақырымнан 40 шақырымға дейін ғана. Зерттеушілердің пікірінше, Ақсу атауы судың «ақ түсін» білдірмейді, «оның ағынын, тау басынан өз арнасымен төмен қарай ағып келетін қардың суы» екендігін көрсетеді. Бұл пікірді сәл бұрынырақ академик А.Кононов: «ақ– «течь», «протекать» деп айтқан еді.

Ауыл Жетісу (Жоңғар) Алатауының солтүстік сілемдерінде, таулы жазығының құрғақ агроклиматтық белдемінде орналасқан.

Ауылдың іргесі ХІХ ғасырдың екінші жартысында қаланған. Алғашында «Әбдіре пошта бекеті» болды. Маманұлы Тұрысбек өткел аузында базар ашып, «Жібек жолы» бойындағы белгілі «Әбдіре» сауда орны болған. 1930–1964 жылдары Ақсу ауылы аудан орталығы болған.

АҚТӨБЕ ауылы – Суықсай ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 42 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 107 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы *ақ* және *төбе* сөздерінің бірігуі арқылы жасалып, «ағарған шоқы, ақ тасты немесе кварциті бар жота» мәнінде қойылған болу керек [21,54].

Көксу ауданындағы жазғы мал жайлауы. Ол батысында Текелі, оңтүстігінде Күйелі мен Суықтөбе, шығысында Аламан теңізімен шектеседі. Биіктігі (теңіз деңгейінен) 2 мың метр. Жері тастақ, шөбі тықыр. Қазтабан, сарыбас, жоңышқа, рауғаш, аюжүн, уқорғасын, ермен, қарақан, арша

тәрізді шөптер мен бұталар өсетін суаты мол, шөбі құнарлы, малға жайлы қоныс.

АЛАЖИДЕ станциясы – Молалы ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 293 адам (01.01.2016).

Ақтоғай -Талдықорған темір жолы бойындағы станция. Молалы - Егінсу станцияларының аралығында Талдықорғаннан 153 шақырым жерде орналасқан. Станцияда Ақсу, Сарқан ауданынан жеткізілген астық қабылданады және мекемелерге тапсырыспен келген жүкті түсіріп беру жүзеге асырылады.

Алажиде аналитика – семантикалық тәсіл арқылы жасалған топоним. «Ала» сын есім + «жиде» зат есім [14,161].

Алғаш Қарасай, кейін 44-разъезд деп аталған. Ауыл орналасқан жерде жиденің әр жерде бір өсуімен немесе жидемен аралас басқа өсімдіктер өскендіктен жер аты Алажиде аталса керек.

АЛТЫНАРЫҚ ауылы – Жансүгіров ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 686 адам (01.01.2016).

Көне түрікше алт>алд> арық – «алдыңғы арық» мағынасын білдіреді. Ақсу өзенінен 12 шақырым жердегі ауылға тартылған каналдың атына байланысты қойылған атау.

Алтынарық ауылы аудан орталығынан батысқа қарай 15 шақырым жерде орналасқан. ҚазКСР Жоғары Кеңес Төралқасының 1985 жылғы 22 қазандағы жарлығына сәйкес «На 5-ом км» ауылы Алтынарық ауылы болып өзгертілген.

АРАСАН ауылы – Арасан ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 26 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1647 адам (01.01.2016).

Бүйен өзенінің оң жағалауына салынған. Сол жерде астынан шыққан, емдік қасиеті күшті минералды ыстық су көзімен байланысты қойылған атау.

«Түрлі ауруларды емдейтін минаралды жылы су» [10; 314] мағынасындағы кең таралған гидротопоним бойынша жасалған ойконим. Түбі «санскрит тіліндегі *gasayana* «балшырын», «құдайлардың сусыны», «емдік су» мағыналарын беретін сөзінен шыққан» [46; 53]. Бұл термин арқылы жасалған Арасан, Барлық Арасан, Қапал Арасан, Арасанды Қаба т.б. гидронимдердің ортақ ерекшелігі – жер астынан қайнап шығатын ыстық суының болуы [14; 71].

Арасан ауылы аудан орталығынан оңтүстік-батысқа қарай 25 шақырым жерде Бүйен өзенінің сол жағалауында орналасқан.

Түрік моңғолдарда аршан/аржан «минералды су көзі». Ауыл аумағындағы жерден шығатын, емдік қасиеті күшті минералды ыстық су көзімен байланысты қойылған атау.

АРАСАН-ҚАПАЛ ауылы – Арасан ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 3 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 26 адам (01.01.2016). Арасан-Қапал – Қапал–Арасан – екі атаудың қосарлануынан жасалған атау. Қапал атауы туралы осы кітаптың 15- бетінен қараңыз.

Ауыл атауы «Қапал жеріндегі арасан суы» мағынасында қойылған.

АЩЫБҰЛАҚ ауылы – Суықсай ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 32 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 107 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы жердің ойпаң, сайлау жерде ащы сор көп болғандықтан, су дәмінің тұщы емес ащылығына байланысты аталса керек.

БАЛАСАЗ ауылы – Суықсай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 42 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 107 адам (01.01.2016).

Құрамында бала сөзі бар жер-су аттары республика көлемінде аз емес. Мәселен, Балатау, Балатерісаққан, Балашеңбер, Балабосаға, Балажезді, Балақойтпас. Жер-су аттары құрамындағы бала сөзі «кішкене», «шағын» және «жас» деген мағынаны да білдіреді.

БАРЛЫБЕК СЫРТТАНОВ ауылы – Б. Сырттанов ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 40 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1089 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы 1866 жылы Жетісу облысы, Қапал уезі, Арасан болысында дүниеге келген Алаш қайраткері Б. Сырттановтың есімімен аталады.

Алматы облыстық мәслихатының 2010 жылғы 13 қазандағы №37–213 шешімі мен Алматы облысы әкімдігінің 2010 жылғы 13 қазандағы №148 қаулысы негізінде Қызылту ауылы Б. Сырттанов ауылы болып өзгертілген.

БЕРЕКЕ разъезд – Матай ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 120 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 24 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы «молшылық», «байлық болсын» деген мәнде қойылған.

ЕГІНСУ ауылы – Егінсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 100 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 607 адам (01.01.2016).

Егін сөзі көне түркі, монғол тілдерінде эхин тұлғасында айтылып, «ағын, ағыс», «бастау, бас, басқы», «бас жағы», болмаса «ағынды су, бұлақ» мәнін білдірген. Сондықтан Егінсу атауы «судың бас, бас жағы», болмаса «ағынды өзен, су» деген мәнде болуы мүмкін [20;81]. Қазақ тіліндегі «егін–тегін» деген қосарлы сөз де бар. Мол, тегін су деген мағынаны да береді. Сондай-ақ шаруашылыққа байланысты «егінді суаратын су» мағынасында да аталуы мүмкін.

Егінсу ауылы аудан орталығынан 97 шақырым жерде, Құрөзек өзенінің жағалауында орналасқан.

Алғашында ауыл теміржол бекеті болып қалыптасқан. Іргесі 1930 жылы Түрксіб салынған кезде қаланған.

ЕҢБЕК ауылы – Қарасу ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 39 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 395 адам (01.01.2016).

Кеңжыра ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Ауыл атауы орыс тіліндегі «труд» сөзінің баламасы, «еңбекті құрмет тұту» мәнінде қойылған.

ЕСЕБОЛАТОВ НҰРСҰЛТАН ауылы – Есеболат ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 12 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1574 адам (01.01.2016 ж.)

Н. Есеболатов - Кеңес Одағының батыры. 1941 жылы 16 қарашада Мәскеу түбіндегі Дубосеково разъезінде сұрапыл шайқаста Қазақстаннан шыққан 28 гвардияшылар қатарында ерлікпен қаза тапқан.

ЖАНСҮГІРОВ ауылы – Жансүгіров ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Ауыл облыс орталығы Талдықорған қаласынан солтүстік-шығысқа қарай 120 шақырым жерде, Жоңғар Алатауының сілемдерінің бірі – Қайрақты тауының солтүстік-батыс баурайында, Алматы–Өскемен тас жолының бойында, Ақсу өзенінің жағалауындағы бұта шоғырлары аралас бетеге, боз, жусан, селеу, сарсазан өскен қоңыр сұр топырақты, қуаң дала белдемінде орналасқан. Тұрғындар саны 10 478 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы қазақтың классик ақыны, қазақ поэзиясын, әдеби тілін жаңа сатыға көтерген қаламгер Ілияс Жансүгіровтің (1894–1938) есімімен аталады.

Алматы облысы әкімдігінің 2013 жылғы 24 шілдедегі №205 қаулысы мен Алматы облысы мәслихатының 2013 жылғы 24 шілдедегі №20–128 шешімінің негізінде Жансүгіров кенті Жансүгіров ауылы болып өзгертілген.

ЖАҢАЛЫҚ ауылы – Жаңалық ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 52 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 852 адам (01.01.2016).

«Жаңа өмірдегі жақсылық, жақсы тұрмыс» дегенге саятын, жаңаша істі, өмірді бейнелеген атау.

Жаңалық ауылы аудан орталығынан солтүстікке қарай 50 шақырым жерде, Басқан өзенінің жағалауындағы бұта, ши, боз, жусан, теріскен басым өскен шалғынды сұр топырақты қуаң, шөлейт белдемеде орналасқан.

1962 жылғы тамыз айында Жаңатілеу, Жамбыл, Киров ұжымшарлары біріктіріліп, «Басқан» қой кеңшары құрылды. 1969 жылы «Басқан» кеңшарының орталығы Жаңалық ауылына көшіріліп, 1986 жылы Жаңалық ауылдық кеңесі құрылды.

1986 жылғы 22 сәуірдегі Талдықорған облыстық Кеңесінің шешімімен Басқан ауылының атауы Жаңалық ауылы деп өзгертілген.

ЖАСҚАЗАҚ разъезд – Матай ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 130 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 9 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы «Елінің болашағы, жасөспірім, жас ұлан, жас буын» деген мағынаны білдіреді. «Жасқазақ» тіркесін алғаш қазақтың классик ақыны, қоғам қайраткері С. Сейфуллин «Жас қазақ марсельезасында» қолданған.

ЗАРЕЧНОЕ ауылы – Қызылағаш ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 57 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 500 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы орыс тілінде қойылған: өзеннің «арғы–бетіндегі, арғы жағындағы ауыл» мәніндегі ұғым.

КАЗСЕЛЬХОЗТЕХНИКА ауылы – Ақсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 35 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 145 адам (01.01.2016).

1941 жылы Ақсу өзенінің солтүстік жағалауына аудандағы алғашқы «Комсомол» МТС-і орналасады. Онда ауылшаруашылық техникалары топтастырылып, жер игеруге көмек көрсетіледі. 1960 жылдан бастап мекеме «Казсельхозтехника» болып аталып, елді мекенге де осы атау берілді.

КЕҢЖЫРА ауылы – Қарасу ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 45 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 845 адам (01.01.2016).

Ауыл аудан орталығынан солтүстік-шығысқа қарай 33 шақырым жерде, Сарқан өзенінің жағалауындағы жусан аралас тұқымдас шөптер өскен, қызылқоңыр топырақты таулардың етегінде құрғақ жазықта орналасқан. Бұрынғы атауы Ленин деп аталған. Алып жатқан «аумағы үлкен жыра, сай» мәнінде қойылса керек. [20; 101]. «Кең» және «жыра» сөздерінің бірігуінен жасалған атау.

КЕҢҚАРЫН ауылы – Қаракөз ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 64 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 370 адам (01.01.2016).

Ауыл атауының бірінші сыңарындағы кең – «үлкен, аумақты» мәнінде аталғанмен, екінші сыңарындағы қарын сөзі топонимдер құрамында кездесе беретін «мұрын», «тұмсық», «бас», «иық», «төс» адам мүшелері сияқты ауыспалы мағынада қолданылғаны байқалады. Бұл ретте қарын – «терең сай, аңғар, өзек» мәнін өтегендей.

КӨКЖАЙДАҚ ауылы – Ақсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 45 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 837 адам (01.01.2016).

Ауыл атауының мағынасы Көкжазық атауының мағынасына жуық, «көк майса, үлкен жазық».

Көкжайдақ аналитика – семантикалық тәсіл арқылы жасалған топоним. «Көк» сын есім + сын есім [14;167].

КӨКӨЗЕК ауылы – Жансүгіров ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 923 адам (01.01.2016).

Атау жердің географиялық кескін-келбет, бедеріне орай, яғни өзек, сайдың кең майса шөбінің жайқалып, үнемі көкпеңбек боп көгеріп жатуына орай аталса керек. Көксай атауымен мәндес.

КӨЛТАБАН ауылы – Көшкентал ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 283 адам (01.01.2016).

Көлтабан ауылының солтүстік жағында 6-7 шақырымнан кейін құм басталады. Шығыс жағы әсіресе көктем кезінде жүре алмайтын ащы болады. Жер астындағы су жер бетіне өте жақын. Жергілікті тұрғындардың айтуынша, бір кездері Балқаш көлінің табаны жақын болған деседі: оған дәлел – құм мен судың молдығы. Сол себепті жер атауы Көлтабан аталыпты.

КӨШКЕНТАЛ ауылы – Көшкентал ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 120 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1095 адам (01.01.2016).

Бұл жерде ағаштың түрі көп өскені, әсіресе тал, терек, қарағаш, түрлі жеміс ағаштарының болғаны айқын. Ұлы Отан соғысы жылдары жер ауып келген басқа ұлт өкілдері отынның тапшылығынан сол ағаштарды тып-типыл етіп шауып, отқа жағып құртқандықтан, жайқала өсіп тұрған көп ағаштар бір жаққа көшіп кеткендей әсер қалдырады. Содан барып, сол жердің тұрғындары бұл жерді Көшкентал деп атап кеткен.

Көшкентал ауылы «Ешкіөлмес» тауының баурайында орналасқан.

ҚАЗАҚСТАН ауылы – Ақсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Қазақстан Республикасы құрметіне арнап қойылған елді мекен. Тұрғындар саны 258 адам (01.01.2016).

ҚАЙРАҚТЫ разьезд – Молалы ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 110 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 15 адам (01.01.2016).

Балқаш көлінің солтүстік жағындағы Тесіктас тұсындағы көне кен орны. Қайрақ тастардың көп кездесетін жері.

ҚАПАЛ ауылы – Қапал ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 60 шақырым жерде орналасқан. Ауыл іргесі 1847 жылы әскери бекініс ретінде қаланған. Тұрғындар саны 4207 адам (01.01. 2016).

Ауыл атауы туралы белгілі ғалым Ғ.Қоңқашбаев: «Қапал атауы қопалы сөзінен шыққан. Сол жерде қопалы деген кішкене өзен бар, өзінің басталатын жері қопалы, батпақты» десе, А.Әбдрахманов: «Қопалы сөзінің Қапал формасына айналуына орыс тілі әсер еткен, яғни Қопалы, Копальское укрепление – Капальский район – Қапал ауданы» дегенді айтады. Түбір антропоним.

Шоқан: «Вокруг Когу – Куртена также много могил. Числу их принадлежать могила Капал батыра, давшая название речке и укреплению», – деп жазды [21; 192].

Шоқан Уалиханов өзінің әйгілі Қашқария сапарында Алматы–Құлжа бағытындағы Балтабай, Қорам, Байсейіт ауылдарында да болып, ол ауылдардың белгілі қазақ батырларының есімдерімен аталғаны жайында да толық мағлұмат қалдырған.

ҚАРАКӨЗ ауылы – Қаракөз ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 54 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 598 адам (01.01.2016).

Ауыл тұсынан ағып жатқан өзеннің тарихи атауы. Жер, су нысанында әйел, бәйбіше, қатын, қыз сөздерін қосу арқылы жасалған атаулардың жерімізде бары аян. Көз – бұлақ көзі, су көзі деген мағынада береді. «Қара» сөзінің мағынасы туралы келесі «Қараой» атауынан қараңыз.

ҚАРАОЙ разьезд – Молалы ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 115 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 8 адам (01.01.2016).

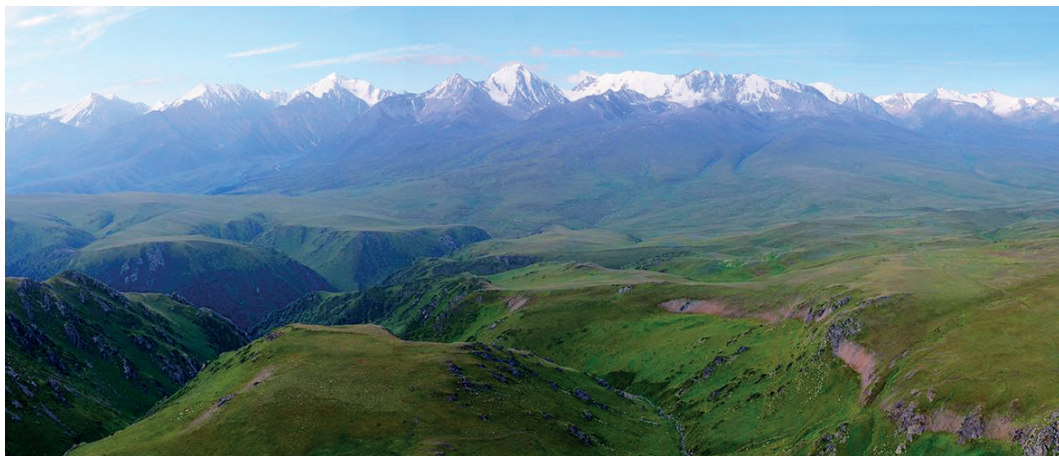
Ауыл атауының бірінші сыңарындағы қара сөзі біріккен тұлғалы топонимдер құрамында тұрғанда үнемі «үлкен», «зор», «ірі» мағыналарын білдіреді. Мәселен, Қаратеңіз, Қаратау, қара Ертіс, т.с.с. Бұл дәлелдерге қарағанда Қараой атауы «ұзыннан ұзақ тізбектеле созылып жатқан үлкен әрі ірі ойлы-қырлы, қыратты келген таулы үстірт, жон» дегенге саятындай. Оның үстіне маңайындағы жерлерден төмен жатқан, алыстан қарайып көрінетін ойпаң жер осылай аталса керек.

ҚАРАШЛІК ауылы – Қарашілік ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 655 адам (01.01.2016). Ауыл атауы «жердің шілігі көп, қалың» болуымен байланысты қойылған.

ҚОПА ауылы – Б. Сырттанов ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 60 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 490 адам (01.01.2016).

Ғ. Қоңқашбаев: «Қопа топырақ бетінің құрылымын көрсететін географиялық терминнен бара–бара топонимге ауысқан» [2; 84] деп жазса, Е. Қойшыбаев «бос топырақты, қоға, қамыс, құрақты жер» [4; 97] деп түсіндірген. Осы қопа сөзі туралы «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» мен Э. Мурзаев және Ә. Қайдаров еңбектері бірін–бірі толықтыра түседі. Оларды жинақтай келгенде, қопа сөзінің негізгі мағынасы – «қамыс, құрақ, қоға немесе басқа өсімдіктер өскен көл немесе өзен жағасындағы сазды, батпақты жер». Осындай қопа маңайына орналасқан елді мекен де сол атаумен аталған.

ҚОПАЛЫ ауылы – Қызылағаш ауылдық округіне қарасты әкімшілік

–аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 70 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 45 адам (01.01.2016). Қопа – Қопалы сөздері төркіндес.

Ауыл атауы жер жағдайына орай «қопасы көп» мәнінде қойылған.

ҚҰМТӨБЕ станциясы – Егінсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 105 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 33 адам (01.01.2016).

Бұл жер құмдауыт төбе, шоқы болғандықтан солай аталып, кейіннен мекен атауына ауысқан.

ҚҰРАҚСУ ауылы – Матай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 170 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 382 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы бірнеше бұлақ суының қосылуынан пайда болғандықтан осылай аталған сияқты [21; 139]. Бірнеше су көздері немесе көлшіктер көп болғандығынан, сондай-ақ жағасы құрақты (құрақ-қамыс, қоға, шөп) болғандықтан құрақты су аталуы мүмкін.

ҚЫЗЫЛАҒАШ ауылы – Қызылағаш ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 60 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2500 адам (01.01.2016).

Ауылдың негізі XIX ғасырдың 70–80 жылдары қаланған. 1932 жылы «Бүйен-Ақсу» қой кеңшары болып құрылған. Қаз КСР Жоғары Кеңесі Төралқасының 1954 жылғы 3 тамыздағы Жарлығымен ауыл атауы Қызылағаш деп аталған. Қызылағаш – ағаштың ең мықты, әрі қатты түрі және осы өзен жағасында сондай ағаштың өсуіне де байланысты аталса керек.

ҚЫЗЫЛЖАР ауылы – Арасан ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 31 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 132 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы жер бедеріне, жар топырағы түсінің қызыл жоса тәрізді екендігіне орай қойылған.

Қызылжар ауылы ертеректе 11-ші ауылы деп аталған. 1928 жылы ұжымшар құрылып, 1930 жылы Ворошилов аты берілген. Кейіннен тарихи атауы қалпына келген.

ҚЫЗЫЛҚАЙЫҢ ауылы – Есеболатов ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 254 адам (01.01.2016).

Сол жерде қайыңның бір түрі қызылқайыңның өсуімен байланысты аталуы мүмкін. Сондай-ақ, бұл атауды Қызылағаш атауымен мәндес деп те қарауға болады.

МАТАЙ ауылы – Матай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 130 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 3829 адам (01.01.2016).

Іргесі 1930 жылы қаланған. 1938 жылдан жұмысшы кенті болған.

Найман елінің бір бұтағы Төлегетайдан тарайтын Матай руының атына қойылған тау аты. Бұл тау Іледен түстік жердегі Матайдан алыста, екеуінің арасы атпен жүргенде күншілік жер. Түбір этнотопоним.

Алматы облыстық мәслихатының 2013 жылғы 24 шілдедегі №20–128 шешімі мен Алматы облысы әкімдігінің 2013 жылғы 24 шілдедегі №205 қаулысының негізінде Матай кенті – Матай ауылы болып өзгертілген.

МОЛАЛЫ ауылы – Молалы ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 100 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 249 адам (01.01.2016).

Молалы станциясының іргесі 1930 жылы Түркісіб теміржолының салынуына байланысты қаланған. 1949 жылдан жұмысшы кенті.

Мола сөзімен байланысты атаулар республикамыздың басқа да облыстарында бары белгілі. Мысалы: Ақмола, Қарамола, Қумола, Молалы төбе, т.б. Алматы облыстық мәслихатының 2013 жылғы 24 шілдедегі №20–128 шешімі мен Алматы облысы әкімдігінің 2013 жылғы 24 шілдедегі №205 қаулысының негізінде Молалы кенті – Молалы ауылы болып өзгертілген.

ОЙТОҒАН ауылы – Ойтоған ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 55 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 854 адам (01.01.2016).

1. Тоған–су жинап алатын бөгет, тосқауыл. 2. «Тоған» – егістік жерді, бау–бақшаны суару үшін жасалған арық [22; 804]. Ойтоған екі сөздің бірігуінен жасалған атау. 3. Ауыл атауы Тоғанның ойпан, еңіс жерде болуымен байланысты қойылуы да мүмкін.

ӨНІМ ауылы – Ақсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 86 адам (01.01.2016).

Өнім егілген дақылдардан (астық, жеміс–жидек, көкөніс) немесе мал шаруашылығынан (ет, сүт, жүн) алынатын түсім, табыс.

САҒАБҮЙЕН ауылы – Қарашілік ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров

ауылынан 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 985 адам (01.01.2016).

Ауыл атауының бірінші сыңарындағы саға – «өзеннің көлге не теңізге құйған жерінің қылта тұсы; таудың етек жағы мен қабысқан, жалғасқан жері». Қазақ тілінде ат әбзелінде жүгенді аттың тамағының астынан байлайтын қайыс бау «сағалдырық»—саға +ілдірік деп аталады. Ал екінші сыңарындағы бүйен – басын Қапал ауылының бас жағындағы Жоңғар Алатауының алатын өзен аты. «Бүйен» сөзін А. Матвеев, Э. Мурзаев «Буй», «Выя», «Үй» атауларын түркі-монғол, тұңғыс-манжұр, фин-угар тілдерімен салыстыра қарап, өзен, көл, бұлақ сөздерінің мағынасында екенін айтады [18;102]. «Сағадағы өзен» немесе «өзеннің сағасы» мағынасындағы тіркес. Бұған Балабүйен, Сұңқарбүйен, Бүркітбүйен өзеншелері құяды. Сағабүйен атауының мағынасы «тау етегін орай ағатын Бүйен өзені» дегенді білдіреді.

САҒАКҮРЕС ауылы – Қарашілік ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 601 адам (01.01.2016).

Бұл атау Сағадағы Күрес немесе Күрес Сағасы немесе «күрес» – күре сөзінің фонетикалық өзгеріске түскен түрі болуы да мүмкін. Күре жол, күре тамыр деген тәрізді саға күресі деген мәнде қойылуы да мүмкін.

СУЫҚСАЙ ауылы – Суықсай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 22 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 986 адам (01.01. 2016).

Бұл сайдың екі жағынан өзен ағып жатқандықтан, әрі биік таулы мекенде орналасқандықтан үнемі суық болып тұруы себепті осылай аталғаны байқалады.

ТАРАС ауылы – Қарасу ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 384 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы кісі есімімен қойылған.

ҮЛГІЛІ ауылы – Ойтоған ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 60 адам (01.01.2016). Ауыл атауы «өнегелі», «мәдениетті», «тәлімді», - деген мағынада қойылған.

ШОЛАҚӨЗЕК ауылы – Ақсу ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 12 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 193 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы «Қысқа, келте сай, жылға, өзек» дегенді білдіреді.

Талдықорған облысы әкімінің 1996 жылғы 20 қарашадағы шешімімен Чолак-Узек ауылы Шолакөзек деп өзгертілген.

ЭНЕРГЕТИК ауылы – Есеболат ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жансүгіров ауылынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 257 адам (01.01.2016).

Кеңес дәуірінде пайда болған атау. 1956 жылы Ақсу өзенінде ГЭС құрылысы басталып сол құрылыста істеген жұмысшылар тұратын ауылға айналған.

АЛАКӨЛ АУДАНЫ

Жерінің аумағы 23,67 мың шақырым². Тұрғыны 70735 мың адам (01.01.2016). Аудан орталығы – Үшарал қаласы. Әкімшілік бірліктер саны 24, елді мекендер саны 56.

Алакөл ауданы Балқаш – Алакөл ойысымен Жетісу (Жоңғар) Алатауы аралығында жатыр. Жетісу (Жоңғар) Алатауынан бастау алатын Лепсі, Тентек, Шынжылы, Көксуат өзендері аудан аумағын кесіп өтіп, солтүстіктегі Алакөл, Сасықкөл көліне құяды. Аягөз ауданымен шектеседі. Жерінің оңтүстік–шығысын Жетісу Алатауының Шыбынды, Қайқаң, Жабық, Күнгей, Тастау, т.б. жоталары алып жатыр. Ауданның қалған бөлігі салыстырмалы түрде жазық келеді. Бұл жерлерде аласа таулар

(Арғанаты, Арқарлы, т.б.) мен құмды алқаптар (Қарақұм, Сарықұм, Та-сқарақұм) алып жатыр. Солтүстігінде Алакөл топ көлдері (Алакөл, Ұялы, Сасықкөл, Жалаңашкөл) орналасқан. Жерінің басым көпшілігін шөлейт белдемнің сұр топырағы, Алтай бөктері мен аңғарларында қара қоңыр, бозғылт қоңыр топырақ құрайды. Құмды алқаптарда сор, сортаң топырақ түрлері кездеседі.

Аудан жерінен Ақтоғай – Достық темір жолы және Алматы – Өскемен автомобиль жолдары өтеді. Үшаралдан облыс орталығы Талдықорған қаласына дейінгі қашықтық 305 шақырым.

АЙПАРА ауылы – Үшбұлақ ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 127 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 95 адам. (01.01.2016). Ауыл атауы ру атына байланысты қойылған.

АҚЖАР ауылы – Ақжар ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 62 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1423 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы «Жардың топырағының ақ керіш түсіне, алыстан қарағанда ағарып көрінуіне» байланысты аталған.

Ақжар ауылы Шынжылы өзенінің орта ағысында Екпінді мен Қабанбай ауылдарының аралығында, Жоңғар Алатауы бөктерінің дала зонасында орналасқан. Өзен шайған жерлерде – ақ түсті шөгінділер алыстан көрінеді. Сондықтан Ақжар деп атап кеткен.

Ақжар ауылы 1997 жылға дейін Николаевка деп аталып келген.

1965–1997 жылдары Ленин атындағы қой өсіретін кеңшардың орталығы болды. Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы ХХІ шақырылымының қаулысымен Николаевка ауылы Ақжар деп өзгертілген.

АҚТҮБЕК ауылы – Ақтүбек ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 22 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1329 адам (01.01.2016). Тарихи топоним.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы ХХІ шақырылым қаулысымен «Чистопольское» ауылы «Ақтүбек» деп өзгертілген. Ауыл атауы түбектің түсі мен кең аумағына байланысты қойылған атау.

АҚШИ ауылы – Ырғайты ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 62 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 620 адам (01.01.2016).

Ауыл маңайында шидің көп, қалың өсуіне байланысты Ақши аталған.

АЛАКӨЛ ауылы – Қамысқала ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 39 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 50 адам (01.01.2016).

Көлдің аумағы, орналасқан жер жайы, көлемі мен судың түсінің алақұла, алуан түрлілігін дұрыс аңғарған халық көл атын Алакөл деп орынды атаған. Ауыл атауы көлге жақын орналасқандықтан Алакөл аталған.

АРҚАРЛЫ ауылы – Арқарлы ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 69 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 610 адам (01.01.2016).

Атаудың бұл жерде арқардың үйір-үйірімен жүруіне, көптігіне байланысты қойылған атау екенін көреміз.

Арқарлы – негізгі атауы Арқарлы–Майбүйрек. Алакөл ауданының батысында орналасқан, аумағы 54919 гектар. Ауылдан 18–20 шақырым жерде Қаратау деген шағын тауды арқар мекендейді, жері шұрайлы, топырағы құнарлы. Сондықтан Арқарлы–Майбүйрек деп аталған. Май – көне түркі тілінде «киелі, қасиетті ұғымында қолданылған, десе де, қа-

зақтағы Майлышат, Майлыөзек, Майтөбе, Майбүйрек атаулары құнарлы, шұрайлы деген мағынаны береді. «Түгін тартсақ майы шығады» деген фразеологиялық тіркес те малдың семіздігіне, жердің құнарлылығына қарай айтылған. Бүйен, бүйрек, қарын т.с.с. тіркес атаулар халықтың образды ойлау қабілетінің жемісі. Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесі Төралқасының 1969 жылығы 5 қаңтардағы Қаулысымен ауыл аты Арқарлы деп аталған.

ӘЛЕМДІ ауылы – Көлбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 93 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 107 адам (01.01.2016).

Ауылдың тұрған жері – таулардың ортасы. Сол таулардың биіктігіне орай Әлемді ауылы деп аталған.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Карл Маркс ауылы Әлемді ауылы деп өзгертілген.

ӘШІМ ауылы – Көлбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 81 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 228 адам (01.01. 2016).

Ауыл атауы кісі есімімен қойылған.

Талдықорған облысы әкімшілігінің 1995 жылғы 26 сәуірдегі қаулысымен ауыл атауы Әшім деп аталған.

БАЙЗЕРЕК ауылы – Лепсі ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 89 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 280 адам (01.01.2016).

Ауыл атауы кісі не ру атына байланысты қойылған.

БЕСАҒАШ ауылы – Жағатаал ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 23 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 55 адам (01.01.2016).

Бірінші сыңарында бес сан есім сөзі арқылы жасалған атаулар республикамыздың көптеген жерлерінде кездеседі. Олар бірде жағрапиялық нысанның нақты санын, яғни бесеу екендігін аңғартса, кейде сол жердегі тау, төбе, шоқы, ағаш, қарағай, терек, бұлақ, құдық, бастау, т.б. Бесағаш деп аталу себебі, 5 топ ағаш болған дейді. «Бес» санына қатысты атаулар нақты санды білдірмейді аз, сирек мағынасын да береді. «Бес тал шаш», «айдағаның бес ешкі», «Берерменде бесеу, аларманда алтау» тәрізді тұрақты тіркестер бар. Бесағаш метонимиялық жолмен жасалған атау.

Талдықорған облыстық атқару комитетінің 1985 жылғы 13 тамыздағы шешімімен ауыл атауы Бесағаш деп аталған.

БЕСКӨЛ ауылы – Бескөл ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік Аудан орталығы Үшарал қаласынан 14 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 4196 адам (01.01.2016).

Бұл 1970 жылдан жұмысшы кенті болып құрылған. Бескөл аталуының басты себебі сол жерде бір–біріне жақын жатқан бес көлмен байланысты болса керек.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1960 жылғы 26 қаңтардағы шешімімен ауыл атауы Бескөл деп аталған.

БЕСІНШІ разъезд. Теміржол бойындағы ара қашықтыққа байланысты қойылған атау.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1960 жылғы 26 қаңтардағы шешімімен разъезд атауы Бесінші деп аталған.

БИБАҚАН ауылы – Сапақ ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 91 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 240 адам (01.01.2016).

Бұрынғы Успенровка селосына Мемлекеттік ономастикалық комиссияның шешімімен белгілі ардагер Бибақан есімі берілген.

Алматы облысы әкімінің 1999 жылғы 14 шілдедегі №7–205 шешімімен Успенровка ауылы Бибақан ауылы болып өзгертілген.

БҰДЫР ауылы – Көлбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 87 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 95 адам. (2016).

Жер бедері ойлы–қырлы, төбешікті, шоқат–шоқат жер.

БҰЛАҚТЫ ауылы – Бескөл ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 14 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 3900 адам (01.01.2016).

Іргетасы 1910 жылы қаланған. Ресейдің Орталық губерниясынан қоныс аударып келген орыс шаруаларының бірі Обухов деген адамның есімімен аталып кеткен. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1995 жылғы қаулысымен тарихи есім Бұлақты қалпына келтіріліп, қайтадан қойылған. Атау «бұлағы көп, бұлағы мол жер» [8;75], - деген мағынаны білдіреді.

ДОСТЫҚ кенті – Достық кенттік округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 168 шақырым жерде, «Жоңғар қақпасында» орналасқан. Тұрғындар саны 5196 адам. (01.01.2016). Іргесі 1956 жылы қаланған. Достық бекеті 1960 жылы орнады. «Достық жолы» теміржол құрылысының аяқталуы «Достық» бекетінің орнауымен, «Достық» станциясының ашылуымен тікелей байланысты. Ол халықаралық тасымалдауда Шығыс пен Батысқа қол ұстаттырған шынайы достықтың символына айналды.

Талдықорған облыстық кеңесі Төралқасының 1990 жылғы 27 тамыздағы қаулысымен «Достық» аталған.

ЕКПІНДІ ауылы – Екпінді ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 70 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1357 адам (01.01.2016).

1925 жылы желтоқсанда ВКП(б)-ның V партия конференциясында «Ауылды кеңестендіру» туралы шешім қабылданып, коммунистік партия ұйымдастырушыларының бірі болған (кейінде оппозиционер) Л. Троцкий атымен аталған. Ауыл атауы Екпінді «алдыңғы қатардағы үздік, озық, озат» мәніндегі сөз.

ЕҢБЕКШІ ауылы – Еңбекші ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1316 адам (01.01.2016).

«Еңбек сүйгіш, еңбекқор» мәнінде қойылған еңбек майданын марапаттаумен байланысты атау. 1921 жылы Ильич атындағы кеңшардың орталығы Еңбекші ауылының іргесі қаланған.

Қазақ КСР Жоғары Кеңесі Төралқасының 1979 жылғы 16 қыркүйектегі Жарлығымен ауыл атауы Еңбекші деп аталған.

ЕСКІ ЖАНАМА ауылы – Жанама ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 16 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 175 адам (01.01.2016).

Жанама – өзен аты. Жанасалай, жарыса ағатын өзен деген атауға байланысты, «жана (у) етістігі мен ма (сын есім қосымшасы)» аффиксінің қосылуы арқылы жасалған: «жолды жанай өтетін жақын жердегі «жуықтағы» мәніндегі атау [8; 90].

Жанама атауы Батыс Қазақстан, Шығыс Қазақстан облыстарында да бар.

ЖАЙПАҚ ауылы – Жайпақ ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 45 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1753 адам (01.01.2016).

Алакөл ауданындағы ауылдық округтің орталығы. Бұл атау жердің тегіс, жадағай–жайдақ жазықтығымен байланысты аталып, кейіннен елді мекен атауына ауысқан.

Аудан орталығы – Үшарал қаласынан шығысқа қарай 63 шақырым жерде орналасқан. Қайқаң тауының солтүстік етегіндегі қамыс-құрақ аралас шалғынды шөп өскен шөлдік белдемеде орналасқан. Іргесі 1938 жылы қаланған. 1964–1979 жылдары мұнда қызылша өсіретін «Коммунизм» кеңшары мен бірнеше жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер құрылды. Талдықорған облыстық кеңесі Төралқасының 1980 жылғы 27 тамыздағы қаулысымен ауыл атауы «Жайпақ» деп аталған [7;86].

ЖАЛАҢАШКӨЛ станциясы – Достық кенттік округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 120 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 54 адам (01.01.2016).

Көл маңайында ағаш не бұталы өсімдіктердің өспеуі себепті Жалаңашкөл аталса керек. Сол көл жанына салынған бекет кейіннен көл атауымен аталған [7;86].

Жалаңашкөл Алакөлдің оңтүстік бөлігінде, Жетісу (Жоңғар) қақпасының солтүтігінде, теңіз деңгейінен 372,5 м биіктікте жатыр. Аумағы 37,6 шаршы шақырым, ұзындығы 9 шақырым, ені 5,8 шақырым, ең терең жері 3,25 м, суының жалпы көлемі 98 млн. м/куб. Көлге шығысынан Қусақ, батысынан Тоқты өзені құяды.

Талдықорған облыстық кеңесі Төралқасының 1990 жылғы 27 тамыздағы қаулысымен Жалаңашкөл деп аталған.

ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ ауылы – Қабанбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 56 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 145 адам (01.01.2016).

Халық ақыны Жамбыл Жабаевтың есімін мәңгі есте қалдыру мақсатында қойылған елді мекен аты.

ЖАНАМА ауылы – Жанама ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 956 адам (01.01.2016).

Ауыл Жанама өзені жағасында орналасқандықтан өзен атауы ауыл атауына да берілген.

Ең алғаш Жанама ауылы (қазіргі ескі Жанама ауылының орны) 1930 жылы Еңбекші ұжымшарынан бөлініп шығып, жеке ұжымшар болды.

Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңес Төралқасының 1972 жылғы 21 ақпандағы қаулысымен ауыл атауы «Жанама» деп аталған.

ЖҰМАХАН БАЛАПАНОВ ауылы – Қызылащы ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 33 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1934 адам (01.01.2016).

Ж. Балапанов – (20.9.1920, қазіргі Алматы облысы Алакөл ауданы Қарасу ауылы – 2004, Алматы қ.) – ғалым, агроном, экономика ғылымдарының докторы (1977), профессор (1979).

Алматы облысы әкімдігінің 2005 жылғы 7 қазандағы №10–41 қаулысы мен Алматы облыстық мәслихаттың 2005 жылғы 7 қазандағы № 20–151 шешімінің негізінде Қызылащы ауылына Жұмахан Балапановтың есімі берілді.

ЖҮНЖҮРЕК ауылы – Лепсі ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 111 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 26 адам (01.01.2016).

Таулы жайлау және өзен аттары. Атаудың шығу төркіні туралы әр түрлі пікір бары белгілі. А. Әбдірахманов: «Бұл монғолдың зүүн – «шығыс», зураг – «сурет» деген сөздерінен жасалған болуы керек. Жүнжүрек (зүүн-зүраг) – «шығыстағы суретті тау» деген мағынаны білдіреді – деп жазады [1; 98]. Е. Қойшыбаевтың пайымдауы бойынша: «Көне түр. Жүн (қаз. «жон» сөзінің фонет. түрі) және жүрек (жүрнек – таудың бір бөлігі) тұлғаларының тіркесінен жалғанған атау. «Жоны бар жүрек» немесе «жонды жүрек» мағынасын береді» [4; 120].

Авторлардың пікірлерін саралай келіп, біз атаудың бірінші сыңарындағы жүн сөзін қырғыз тіліндегі зоо – «биік, жартас, құз»; түркі тіліндегі зов, зав – «сай ауызындағы жартас» сөздері мен тәжік тіліндегі зоу «жалақ жартас, сай» [18; 226] сөздерін салыстыра қарап, әрі тұлғалас, әрі мағыналас деп қараймыз. Бұған монғол тіліндегі зо – «тау жалы» сөзі де төркіндес екенін көреміз.

Демек, жүн сөзі осы *зоо, зав, зау, зо* сөздерінің тілімізде дыбыстық тұрғыдан өзгерген түрі деп білеміз. Ал атаудың екінші сыңарындағы жүрек сөзін монғолдың зураг – «сурет» деген мәніндегі сөзі дегенге қосыламыз.

Сонда «Жүнжүрек» атауының мағынасы «биік жартастағы сурет» дегенді білдіреді, - дейді Т. Жанұзақ.

ЖЫЛАНДЫ ауылы – Жыланды ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1348 адам (01.01.2016).

Жер атауы жыланы көп болғандықтан, Жыланды аталған.

Аудан орталығы – Үшарал қаласынан оңтүстікке қарай 80 шақырым жерде, Жетісу (Жоңғар) Алатауының солтүстік сілемдерінен басталатын Шынжылы өзенінің жағалауындағы бұта аралас қылқан боз, селеу, бидайық, сұлыбас өскен қара қоңыр топырақты ылғалды–қоңыржай агроклиматтық белдемеде орналасқан. Іргесі 1936 жылы К.Маркс атындағы кеңшарды ұйымдастыруға байланысты қаланды.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Джеланды ауылы «Жыланды» деп өзгертілген.

КЕҢЕС ауылы – Үшбұлақ ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 138 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 136 адам (01.01. 2016).

Кісі атына қойылған немесе Кеңестік дәуірдегі «кеңес» сөзіне қатысты «кеңес үкіметі» мәніндегі атау.

Үшбұлақ ауылының солтүстік шығысында 3 шақырым жерде орналасқан елді мекен 1929 жылға дейін Қарабұлақ деп аталған, сол жылы Кеңес ұжымшары болып құрылған.

КӨКЖАР ауылы – Жыланды ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 99 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 183 адам (01.01.2016).

Алматы облысы әкімінің 1999 жылғы 14 шілдедегі №7–205 шешімімен Константиновка ауылы Көкжар ауылы болып өзгертілген. Атау жар, жыраның түсіне байланысты қойылған.

КӨКТҰМА станциясы – Достық кенттік округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 80 шақырым жерде орналасқан. Атаудың бірінші сыңары көк – судың түсі «тұма, бастау» - қайнар сөзінің синонимі. Тұрғындар саны 72 адам (01.01.2016).

КӨКТҰМА ауылы – Ырғайты ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 80 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2125 адам (01.01.2016).

Іргесі 1906 жылы қаланған. Кеңес өкіметінің алғашқы кезеңінде мұнда «Пограничный», «Красный рыбақ» артельдері құрылған.

Атаудың екінші сыңарындағы тұма – «жерден шығып жатқан су», «бастау», «қайнар». Көктұма атауы Көкбастау атауымен мағыналас. Алакөлге құятын кішкене өзен.

Талдықорған облыстық кеңесі Төралқасының 1990 жылғы 27 тамыздағы қаулысымен Көктұма деп аталған.

КӨЛБАЙ ауылы – Көлбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1477 адам (01. 01.2016).

Алакөл ауданының оңтүстік батысында Жетісу өзенінің бірі – Лепсінің бір саласы – «Ащыөзек» өзенінің сол жағасында орналасқан.

Көлбай ауылы 1930 жылдан бері қарай 250–300 жыл бұрын өмір сүрген Көлбай бабаның атымен аталып келеді.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы ХХІ шақырылымының қаулысымен Комсомольский ауылы Көлбай ауылы деп өзгертілген.

ҚАБАНБАЙ ауылы – Қабанбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 61 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 6248 адам (01.01.2016).

Қабанбай батыр Абылай хан тұсындағы қазақ әскерінің бас қолбасшысы, жоңғар басқыншыларына қарсы соғыстың даңқты қаһарманы Қаракерей Қабанбай батыр есіміне қойылған.

Аудан орталығы – Үшарал қаласынан оңтүстікке қарай 55 шақырым жерде, Шынжылы өзенінің жағалауында, Басқара құмы мен Шыбынды тауының аралығында, бұта аралас бетеге, қау, т.б. астық тұқымдас шөптесін өскен қызғылт қоңыр, қара топырақты жазықта орналасқан. (2008). Іргесі 1905–1907 жылдары қаланған. Ауыл 1909–1992 жылдары «Андреевка» деп аталған. Ауылдың алғашқы атауы Борша болған. Борша қырғыны ел көктеуде отырғанда болыпты.

Қазақстан Республикасы Жоғары кеңесі Төралқасының 1992 жылғы 8 қыркүйектегі №1613–ХІІ қаулысымен Андреевка ауылы Қабанбай ауылы деп өзгертілген.

ҚАЗАҚСТАН ауылы – Жағатал ауылдық округіне қарасты әкімшілік

–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 7 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2114 адам (01.01.2016).

Қазақстан Республикасы құрметіне арнап қойылған елді мекен.

ҚазКСР Жоғары Кеңесі Төралқасының 1970 жылғы 5 наурыздағы қаулысымен ауыл атауы Қазақстан деп аталған. Тұрғыны саны 2094 адам (01.01.2012).

ҚАЙНАР ауылы – Қайнар ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 34 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 981 адам (01.01.2016). Қайнар деп аталу себебі, шаруашылықтың Қаратұма өңірі мен көл жағасында көптеген қайнар, тұмалары бар. Оның суы тереңнен қайнап, бұрқырап шығып жатады соған байланысты аталған.

Аудан орталығы – Үшарал қаласынан шығысқа қарай 28 шақырым жерде, Ақтоғай – Достық теміржол бойында, Алакөл көлінің батысындағы жусан, ши аралас, сарсазан, көде, көкпек өскен сұр сортандағы шалғын топырақты шөлейт белдемеде орналасқан. Іргесі 1905–1907 жылдары қаланған. Қайнар ауылы кеңес дәуірінде Социалды деп аталған.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Социалды ауылы Қайнар ауылы болып өзгертілген.

ҚАМЫСҚАЛА ауылы – Қамысқала ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 61 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 981 адам (01.01.2016).

1. Қамысты, қамысы қалың жерде орналасқандықтан және үйдің көбі қамыстан жасалғандықтан «Қамысқала» аталыпты.

2. 1920 жылдары шамасында Алтай өлкесінен балық, құс, аң байлығына қызығып, көл жағасына оншақты жанұя көшіп келген. Олар алғаш рет өздеріне қамыстан үй тұрғызып, саяжай салады. Осыған орай, шағын қоныс Қамысқала деп аталды.

Аудан орталығы – Үшарал қаласынан шығысқа қарай 56 шақырым жерде, Алакөлдің солтүстік-батыс жағалауында, қамыс, құрақ басым өскен шалғынды сұр топырақты шөлейт белдемеде орналасқан. Іргесі 1943 жылы балық шаруашылығымен айналысатын артель ретінде қаланған.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Рыбачье ауылы Қамысқала ауылы болып өзгертілген.

ҚАРАБҰЛАҚ ауылы – Жанама ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 19 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1066 адам (01.01.2016).

Қарабұлақ ауылы – аудан көлеміндегі ең көне – байырғы елді мекен. 1928 жылдары Қарабұлақ ауылы аудан орталығы болды. Қара – қасиетті, көне деген мағынаға да ие. Қара жол, қара шаңырақ, қара өлең т.б. Сонымен қатар көл маңындағы сортаң батпақты жерлердегі бастау, тұмалардың асты лайлы болып келетіндіктен Қарабұлақ аталуы да мүмкін.

ҚАРАТҰМА ауылы – Бескөл ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 18 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 99 адам (01.01.2016).

Атаудың екінші сыңарындағы тұма сөзі жер аты ретінде Орталық Қазақстанда, Қарағанды облысының Ұлытау ауданында бар, мағынасы: «жер астынан шығатын су, бастау». Қарабұлақ, Қаратұма синонимдес біріккен сөз.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1960 жылғы 26 қаңтардағы шешімімен ауыл атауы Қаратұма деп аталған.

ҚАРЛЫҒАШ ауылы – Екпінді ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 77 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 448 адам (01.01.2016).

Үшқайың тауының етегіндегі құлаған жар мен артқы жоталарының арасында орналасқан шағын ауыл. Бұл жерді ең алғаш мекендеген Төрегелді деген бай адам болған. Сондықтан ол жер «Төрегелді» аталып кеткен.

1. Көп ұзамай 1929 жылы коллективтендіру кезінде мойынсерік ұжымшар болып ұйымдасып, қазіргі Қарлығаш ауылы тұрған жерге келіп қоныстанады. Абылайхан Рамазанов деген азамат көшіп келген жұртқа Қарлығаштай ұйымшыл үй салып, еңбекқор болайық деп, ұжымшардың атын «Қарлығаш» қояйық депті.

2. Ауыл атауы әйел адамның атымен байланысты немесе қарлығаш құсқа байланысты аталуы да мүмкін.

ҚОҢЫР ауылы – Ақжар ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 77 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 738 адам (01.01.2016).

1. Қоңыр – түр мен түске байланысты аталғанмен топонимдік термин ретінде де қолданылып, тікелей географиялық атауға да ие болады.

2. Жазда қоңыр салқын, қоңыржай климатты болғандықтан солай аталуы да мүмкін.

Ауыл 1996 жылға дейін «Надеждовка» деп аталған. Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы ХХІ шақырылымының қаулысымен Надеждовка ауылы Қоңыр деп өзгертілген.

ҚЫЗЫЛҚАЙЫҢ ауылы – Көлбай ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1113 адам (01.01.2016).

Сол жерде өсетін қайың жапырақтарының түсі қызыл күрең болғандығына байланысты аталуы мүмкін.

Ауыл 1992 жылға дейін «Саратовка» деп аталған. 1997 жылға дейін Үйгентас ауданының құрамына кірді. 1963–1997 жылдары осы ауданның қой өсіретін «Саратов» кеңшарының орталығы болды.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы ХХІ шақырылымының қаулысымен Саратовка ауылы Қызылқайың ауылы деп өзгертілген.

ЛЕПСІ ауылы – Лепсі ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 106 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1024 адам (01.01.2016).

1938 жылдан жұмысшы кенті. Лепсі өзені басын Сарымсақты және Ағынықатты өзендерінің суы құрайды. Осы екі өзен басын Ешкіөлмес тауынан алады. Өзеннің ұзындығы 346.7 шақырым, су алабы 12,14 шақырым. Ал Э. Пекарский: «Көне түркілердің сай, өзен, сала, жыра мәндеріндегі лаба// лапа тұлғалы сөздері қазіргі якут және чуваш тілдерінде күні бүгінгіе дейін сақталып келеді», – деп жазыпты. Ал, В. Аристовтың айтуынша, өткен ғасырда Лапсу аталыпты. Атау мағынасы: «Сайдағы өзен, су, судың жағасы». Лепсі атауына байланысты белгілі ғалымдар А. Әбдірахманов, Е. Қойшыбаевтарда пікір білдірген. Атау түбірі леп, лап сөздерінен шығып лапасу, лепсу, лепсі болып өзгерген. Парсыша леб – жаға, шет және лаб жаға, бойы өзгеше лаб, лаба өзеннің бойы, жағасы [15; 331].

Іргесі 1934 жылы қаланған. 1963–1997 жылдары сүт өндіретін «Лепсі» кеңшарының орталығы болған.

Жоңғар Алатауының шығысында Қытаймен шекараға жақын, айналасын тау қоршаған жерге, әйгілі Лепсі өзені бойының екі жағын алып жатқан алқап. Ертеректе бұл жерді Абылай ханның ұрпағы Бөлен сұлтан мекендеген. Ресей патшасының отарлау саясатына байланысты казак әскерлері жіберіліп, бекет ұйымдастырылды. Содан 1880 жылы Лепсі уезі құрылды. Уез тарағаннан кейін Лепсі ауданы құрылып, Ойжайлау–

Лепсинск 1935 жылға дейін аудан орталығы болып тұрды. Отызыншы жылдары бұл жерде Калинин және III интернационал атындағы ұжымшардар «Пламя», «Яна иол» артельдері құрылды.

МАЙҚАН ауылы – Жыланды ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 79 адам (01.01.2016).

Майқан - Алакөлге құятын өзен атауы. Бұл атауды Е. Қойшыбаев «түркі–моңғол тіліндегі «қос» – елді мекен мәніндегі атау» деп қараса, өзбек ғалымы С. Қораев: «Иран, араб тілдері негізіндегі маехан// механ// ватан, яғни «үй, тұрғын жер, отан» мәндерін беретін сөзге жатқызған» (1980). Біздің пайымдауымызша, бұл атау тізілімдегі Майбұлақ, Майбалық, Майкөл атауларымен мәндес сияқты, бірақ бұл атаулардың көне түркі тілдік үлгісінде жасалғандай. Оның бірінші сыңарындағы май сөзінің топонимдік мағынасы «қасиетті, киелі» болса, екінші сыңарындағы қан (ғана / ген / кен // хем) сөзі көне түркі тілінде «өзен» дегенді білдірген. Сонда Майқан «қасиетті, киелі өзен» болмақ. А. Әбдірахманов: «Сарқан» – сары өзен, Басқан – бас өзен деген мағына береді», – дейді.[1.121]

Майқан – құнарлы, бай, қою сулы деген мағынада айтылуы да мүмкін. [16 102].

МАЙЛЫШАТ ауылы – Ақжар ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 70 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 35 адам (2016).

Өзен атауына байланысты қойылған. «Қасиетті сай», «топырақты, құнарлы, шөбі шүйгін» деген мағынаны да білдіреді.

МТФ 3 – Үшарал қалалық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 3 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 108 адам (01.01.2016). Елді мекен атауы қысқарған атау, «Мал төлдету фермасы» дегенді білдіреді.

САЙҚАН разъезд – Бескөл ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 60 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 69 адам (01.01.2016).

Моңғол тілінде сайқан//сайқын «жақсы», «әдемі» деген мағыналы сөз.

Моңғол тілінде сайхан//сайқын «жақсы, сұлу, әсем, көрікті» сөзі екінші мағынада «жайлы, ыңғайлы, қолайлы» мәнін береді [1; 406]. Біріншісі, «жер–суға табыну, құрмет тұту» діни ұғымын білдіретін топоним жасаса, екіншісі «қонысқа жайлы, ыңғайлы жер» мағынасындағы топоним жасайды.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1960 жылғы 26 қаңтардағы шешімімен разъезд атауы Сайқан деп аталған.

САПАҚ ауылы – Сапақ ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 85 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 768 адам (01.01.2016).

Кісі есіміне қойылған ауыл аты. 1993 жылға дейін «Герасимовка» деп аталған. 1958–1997 жылдары Үйгентас ауданының Дзержинский атындағы қой өсіретін ұжымшарының орталығы болған.

Талдықорған облысы әкімінің 1996 жылғы 12 қарашадағы шешімімен Герасимовка ауылы Сапақ ауылы деп өзгертілген.

ТАЛДЫБҰЛАҚ ауылы – Теректі ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 68 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 99 адам (01.01.2016). Бұл ауыл Шыбынды тауының түстік баурайындағы өзі аттас бір бұлақтың бойында орналасқан. Бұлақ жағасында талдың көп өсуімен байланысты аталған.

ТЕРЕКТІ ауылы –Теректі ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 68 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2174 адам (01.01.2016).

Ауыл 1993 жылға дейін «Осиновка» деп аталған. 1958–1997 жылдары Үйгентас ауданының Победа ұжымшарының орталығы болған. Тал - теректің қалың, көп өсуімен байланысты Теректі аталған.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Осиновка ауылы Теректі ауылы болып өзгертілген.

ТОҚЖАЙЛАУ ауылы – Тоқжайлау ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 110 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2272 адам (01.01.2016).

Жоңғар Алатауының сілемі. «Малға жайлы, шөбі шүйгін де құнарлы, алуан түрлі шөпке бай болғандықтан» осылай аталған.

Бұл ауылдың тарихы Ресей патшасы II Александрдың 1861 жылғы «Жер реформасымен» тығыз байланысты. 1868 жылы Қазақстан даласына Жетісуға орыс шаруаларын қоныстандыру шарасы жүргізілді. Аталған реформаны жүзеге асырушы Жетісу облысының губернаторы Колпаковский болды. Ауыл іргетасы 1870 жылдары құрылған. Ертеде дейін бұл жерде қалың орман болған.

1959 жылы Ленин, Сталин ұжымшарлары біріктіріліп Дзержинск ұжымшары болып аталды.

Ауыл 1993 жылға дейін «Дзержинское» деп аталған. 1958-1997 жылдары Үйгентас ауданының Дзержинский атындағы қой өсіретін ұжымшарының орталығы болған.

Талдықорған облыстық Кеңесінің 1993 жылғы 25 маусымдағы XII сессиясы ХХІ шақырылымының қаулысымен Дзержинский ауылы Токжайлау ауылы болып өзгертілген.

ҮШАРАЛ қаласы Үшарал қалалық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (округ орталығы). Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 305 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 17947 адам (01.01.2016).

1871–1872 жылдары Воронеж губерниясынан келген қоныс аударушылардың 242 жанұясы Степановка ауылын құрды. Степановка облыс орталығы ретінде Лепсі уезінің құрамында болды. Лепсі уезіне Сарқан, Үйгентас, Алакөл, Ұржар аудандары кірді. Алакөл ауданының құрамына 4 болыстық қарады: Шарбақты, Шынжылы, Батыс–Шынжылы, Алакөл. Осы тұста Үшарал қаласы «Степановка» деп аталған.

Қаланың батысынан Тентек өзені үш тармаққа бөлініп ағатындықтан Үшарал атаныпты. Іргетасы 1861 жылы қаланған.

1929 жылдан Үшарал аудан орталығы, 1984 жылы 19 қыркүйекте ҚКСР Жоғары Кеңесінің қаулысымен қала мәртебесі статусы берілді.

Талдықорған облыстық кеңесінің 1993 жылғы шешімімен г.Учарал – г.Ушарал деп транскрипциясы өзгертілген.

ҮШБҰЛАҚ ауылы – Үшбұлақ ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 135 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1069 адам (01.01.2016).

Бұл маңайдан қатар үш бұлақ аққандықтан жер аты осылай аталып, кейіннен сол жерге орналасқан ауыл атына ауысқан.

Үшбұлақ ауылының алғашқы елді мекен болып құрылуы Ресейден, Украинадан, Кавказдан жер аударылғандар тарихымен тығыз байланысты.

Ауыл 1995 жылға дейін «Глиновка» деп аталған. 1966–1990 жылдары Андреев, кейіннен (1990 жылдан) Үйгентас ауданындағы қой өсіретін «Путь Ильча» кеңшарының орталығы болған.

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Глиновка ауылы Үшбұлақ ауылы болып өзгертілген.

ҮШҚАЙЫҢ ауылы – Екпінді ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 78 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 319 адам (01.01.2016).

Талдықорған облысы Кеңесінің 1993 жылғы 7 қаңтардағы XII сессиясы XXI шақырылымының қаулысымен Фурманов ауылы Үшқайың деп өзгертілген.

«Үшқайың» атауы туралы екі түрлі болжам бар.

1. Ел аузындағы әңгімелерде Қыпшақ Есалының бір келінінің 3 қайыны отырған тауды Үшқайың тауы деп атап кетсе керек. Бірақ «н» әрпінің дыбысы «ң» болып естіледі де «Үшқайың» аталып кеткен деседі.

2. Таудың басында үш қайың өсіп тұрғандықтан «Үшқайың» тауы деп аталған дейді.

ШЫМБҰЛАҚ ауылы – Лепсі ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 122 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындарының саны 100 адам (01.01.2016).

Жағасында көк майса шөп қалың өскен, шымы берік бекіп қалған жерден аққан бұлақпен байланысты қойылған атау.

ШЫНЖЫЛЫ ауылы – Жыланды ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Үшарал қаласынан 94 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 235 адам (01.01.2016).

Жоңғар Алатауындағы Көктөбе тауының солтүстік беткейінен баста-

лып, Алакөлге құятын Тентек өзеніне қосылатын өзен аты. «Жылдың барлық мезгілінде жылы болып жататындықтан осылай аталған».

Т. Жанұзақ: «Шыңжалыны кей кездері Шынжылы деп атап жүргені байқалады. Өзен шыңды, құзды таудан басталғандықтан да Шыңжалы аталса керек. Яғни, шың + жалы шыңның төменгі жағындағы тау жоталарынан құлай аққандықтан, да осылайша аталғаны байқалады», – дейді [7. 200].

ЫНТАЛЫ ауылы – Ынталы ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Үшарал қаласынан 17 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 745 адам (01.01.2016).

Кеңес дәуірінде қойылған «жігерлі, ынта талабы зор» мәніндегі атау.

1930 жылы «Ынтымақ», «Таңбай», «Жаңа жол» ұжымшарлары бірігіп, 1932 жылы Ынталы ұжымшары құрылды.

Талдықорған облыстық атқару комитетінің 1985 жылғы 13 тамыздағы шешімімен ауыл атауы Ынталы деп аталған.

13-РАЗЪЕЗД. Теміржол бойындағы ара қашықтыққа байланысты қойылған атау.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1960 жылғы 26 қаңтардағы шешімімен разъезд атауы 13-разъезд деп аталған.

БАЛҚАШ АУДАНЫ

Алматы облысының солтүстік–батысындағы әкімшілік бөлініс. 1932 жылы құрылған. Жер аумағы 37,4 мың шаршы шақырым. Тұрғыны 7089 адам (01.01.2016 жылы). Аудандағы 28 елді мекен 15 ауылдық әкімшілік округ құрамына енеді. Аудан орталығы – Бақанас ауылы.

Аудан жері Жетісу (Жоңғар) Алатауының Малайсары жотасынан Іле бойымен Балқаш көлінің оңтүстік жағалауына дейін созылып жатыр. Солтүстігінде Сарыесік атырау шөлін, батысы мен оңтүстігінде Таукұм құмды алқабын қамтиды. Жер бедері негізінен жазық. Аудан жеріндегі ең ірі өзен –Іле. Оның тармақтары ескі арналар мен көлшіктер құрай

отырып Балқаш көліне құяды. Климаты континенттік. Қысы суық, жазы ыстық әрі қуаң. Шөлді қуаң белдемде орналасқан Балқаш ауданының негізгі топырақ жамылғысы – құмдақ және тақырлы топырақтар, өзен арналары мен жайылымдарында шалғынды–сазды топырақ қалыптасқан. Құмды өңірде сексеуіл, тобылғы, жиде, жусан, ши, соран, т.б. шөптесін өсімдіктер өседі. Жануарлардан қасқыр, түлкі, борсық, қоян, ақбөкен, елік, қабан тіршілік етеді. Өзен аңғарлары мен жайылымдарда қырғауыл, құр, тырна, қоқиқаз, бірқазан, т.б. құстар мекендейді. Өзендерде сазан, алабұға, мөңке, шармай балықтары бар. Іле өзенінің Балқаш көліне құяр сағасында көмір, марганец, уран кендері бар. Жалпақтас кен орнынан мәрмәр, гранит өндіріледі. Аудан экономикасының негізгі саласы – ауыл шаруашылығы. Өсімдік шаруашылығында суармалы егін шаруашылығы қалыптасқан.

АҚДАЛА ауылы – Ақдала ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан батысқа қарай 7 шақырым жерде, Іле өзенінің оң жағалауында орналасқан. Тұрғыны – 2057 адам (01.01.2016 жылы). 1974–1997 жылы аралығында күріш өсіретін «Ақдала» кеңшарының орталығы болды. Оның негізінде 1997 жылы «Өтес – Ақдала» фермерлік шаруа қожалығы құрылды. Ақдала – ақ және дала сөздерінің бірігуінен жасалған. Ақ сөзінің мағынасы тақыр, кең, үлкен деген ұғымға да саяды. Ақдала Батыс облыстарда шөлейт, сортаң, ақ соры, тұзы шыққан жер. Орталық Қазақстанда ақ селеулі, көделі кең алқап.

Ақдала – сортаң, құрғақ жер, аппақ болып жатқан шөл дала Кезінде бұрынғы Іле өзенінің (Шет Бақанас, Қара Бақанас) арнасының оңтүстік батысқа ауысуына байланысты құрғап қалған өңір. Осы жерді игеру «ақ дала алқабын игеру» деген ойды білдіретіндіктен, «Ақдала» аталған.

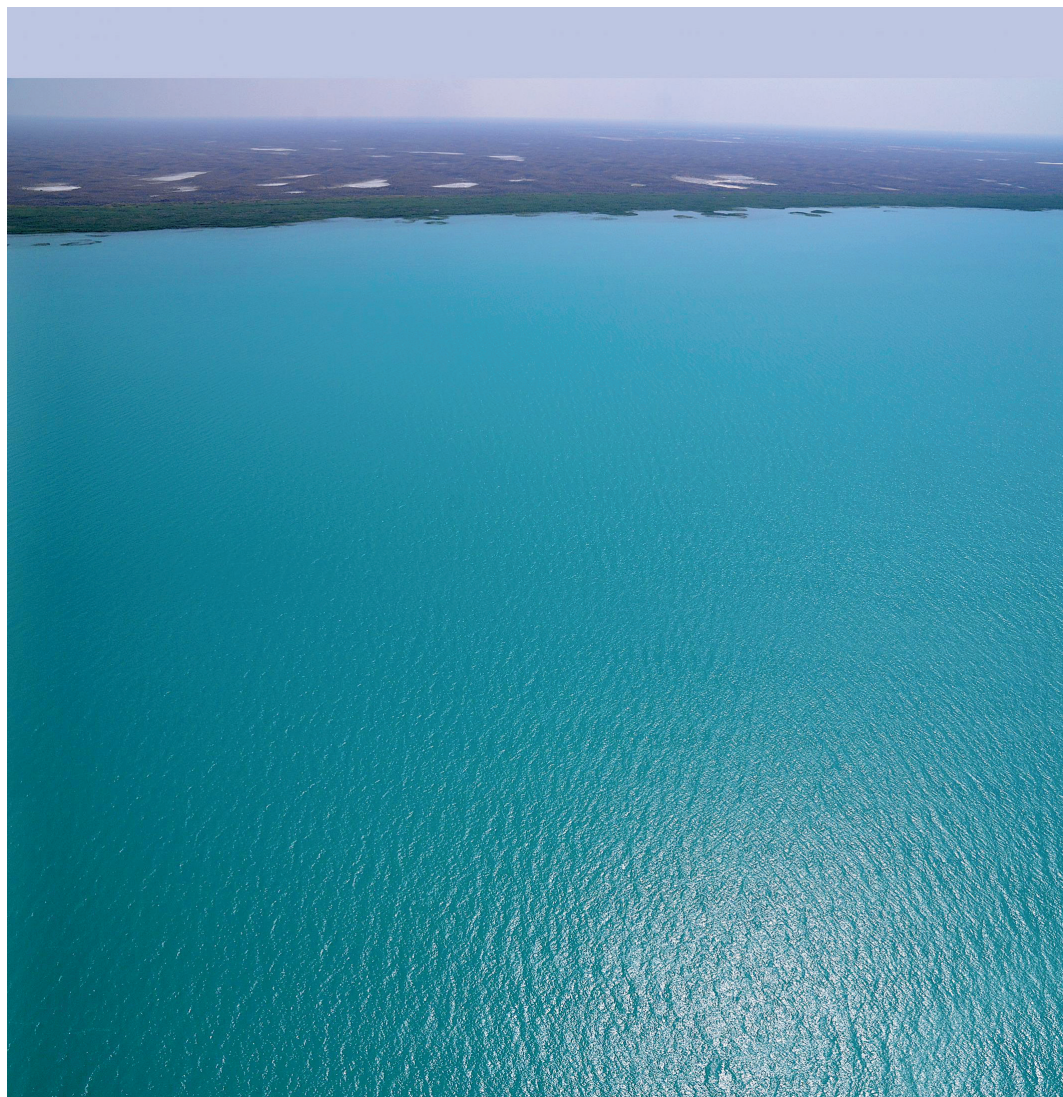
ҚазКСР Жоғары Кеңесі Президиумының 1979 жылғы №36 ұйғарымы бойынша ауыл атауы Ақдала ауылы деп аталған.

АҚКӨЛ ауылы – Ақкөл ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 56 шақырым қашықтықта, Іле өзенінің оң жағасындағы құмды – шөлейтті далада орналасқан. Тұрғыны – 571 адам (01.01.2016 жылы). Іргесі «Ақкөл» кеңшарының құрылуына байланысты 1937 жылдары қаланған.

Ақкөл – «аумағы үлкен, кең, айдын көл» деген мағынаны білдіреді. Ақкөл атауы – суы тартылған, айналасы сор, шөлейт болғандықтан аталса керек. Кейін көл тартылып кеткен. Қазақ КСР ЦИК және СНК Президиумының қаулысымен сол жерде орналасқан ауыл атауы Ақкөл ауылы деп аталған.

АҚЖАР ауылы – Ақжар ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 55 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 610 адам (01.01.2016 жылы). Іле өзенінің жағасындағы жар ағарып жа-

татындықтан, жардың топырағының ақ керіш түсіне, алыстан қарағанда ағарып көрінуіне байланысты аталған [8;50]. Жалайыр руының Өгіз – Балғалы атасы сол жар маңын қоныс етіп, үй сала бастайды. Бірақ су арнасы бірде шығыс бетке қарай, бірде батыс бетке қарай ойысып, ақыры ағарып тұрған ақ төбе жар жоғалады. Бірақ «Ақжар» аты сақталып қалады.

АРАЛҚҰМ ауылы – Қарой ауылдық әкімшілік округінің құрамында. 1937 жылдарда ауылдық кеңес орталығы болған. Ал 1954 жылғы 7 шілдедегі Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Жарлығымен Аралқұм, Жаңаталап, Қараой ауылдық кеңестері біріктірілген кезде, ауылдық кеңес орталығы Қараой болған. Аралқұм – Балқаш көлінің оңтүстігіндегі Лепсі және Басқан өзендері аралығында орналасқан қырқалы төбешікті құм. Екі өзен аралығындағы қырқалы, төбешікті құмда орналасқан ауылды сол жерді мекендеген жергілікті тұрғындар Аралқұм деп атаған. Қазақ КСР-нің Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1976 жылғы 16 қарашадағы Жарлығымен ауыл атауы Аралқұм деп бекітілген.

АРАЛТӨБЕ ауылы – Ақжар ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанастан 36 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 531 адам (01.01.2016 жылы). 1972 жылы 10 наурызда Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Жарлығымен Желтұрған ауылдық кеңесі құрамындағы Аралтөбе ауылы Күрті ауданына берілген. Ауыл атауы арал және төбе – «шоқы», «жота» сөздерінің бірігуі арқылы жасалған сөз, «кең жазық, ен далада әр жерде арал тәрізді жатқан төбе, шоқылар» деген мағынаны білдіреді.

Іле суы жан-жаққа жайылғанда, су ортасындағы төбені «аралда қалған төбе» деген. Аралтөбе атауы содан қалған деседі.

Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1963 жылғы №16 ұйғарымы бойынша ауылға ресми түрде Аралтөбе деген атау берілген.

АРҚАР ауылы – Қараой ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 45 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 70 адам (01.01.2016жылы). Қараойдың батыс жағын арқар да, жолбарыс та мекендеген. Арқада қыс қатты болғанда, арқар бері қарай ауады. Ауылға Арқар атауы бұл жерде арқардың үйір-үйірімен жүруіне байланысты қойылған.

Қазақ КСР Орталық атқару комитеті Төралқасының қаулысымен ауыл атауы «Арқар ауылы» деп аталған.

БАҚАНАС ауылы – Балқаш ауданының орталығы.

Облыс орталығы – Талдықорған қаласынан 320 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 7089 адам (01.01.2016жылы). 1937 жылдардың 1 қаңтары қарсаңында Бақанас Ақкөл ауылдық кеңесінің орталығы болған. 07.07.1954 жылы ауылдық кеңестерді ірілендірген кезде де ауылдық кеңес орталығы болып қала берген.

Бақанас – Балқаш алабындағы өзен.

1. Бақанас атауы XVI–XVII ғасырдан бері аталып келген жердің аты, түп негізі жоңғарлар тілінен алынған деген жорамал бар. Ғ. Қоңқашбаев: «Бақанас– монғолдың богануус, яғни «келте су» мағынасындағы атау», – деген [3, 142].

2. А.Әбдірахманов: «Бақанас атауы бақан(а)+с элементтерінен жасалып, басқандар, яғни «өзен салдары» дегенді білдіреді» - деп жазды [1, 71].

3. Өзен арнасы бақанға ұқсас болған оған көне түркі тіліндегі «ас» сөзі (су деген мағынаны білдіреді) бірігіп, Бақанас деген сөз жасалған деген пікірлер бар [4, 61]. «...атаудың бірінші сыңарындағы бақан сөзі – түркі-монғол тілдеріне ортақ көне тұлғаулы топонимдер құрамындағы ертедегі бақ, бақа, бақан сөздерінің түп мағынасы «кішкене, қысқа, шолақ» дегенге саятындай. Өйткені, тіліміздегі бәкене – «аласа», «тапал», «кішкене» сөзі сол сөздердің тіліміздегі жіңішке тұлғасы болса керек. Олай болса, Бақанас – кішкене «қысқа, келте, шолақ, өзен» деген мағынаға толық бейім тұрғандай [10, 67].

Қазақ КСР Орталық атқару комитеті Төралқасының қаулысымен ауыл атауы Бақанас ауылы деп аталған.

БАҚБАҚТЫ ауылы – Бақбақты ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылының оңтүстік-шығысында 46 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 4598 адам (01.01.2016 жылы). Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1957 жылғы 30 шілдедегі Жарлығымен Ақкөл және Миялы ауыл кеңесі біріктірілген кезде ауылдық кеңес орталығы болған. Бақбақты 1966–1997 жылдары күріш өндіретін өзімен аттас кеңшар орталығы болған.

Бақбақ – сарғыш гүлді жапырақсыз өсімдік. Бақбақты – «бақбақ қалың өсетін жер» деген мәнді білдіретін атау.

Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1972 жылғы №27 ұйғарымы бойынша ауыл атауы «Бақбақты» деп аталған.

БАЛА ТОПАР ауылы – Балатопар ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылының батысынан 176 шақырым

жерде, Кіші топар өзенінің сағасына таяу орналасқан. Іргесі 1958 жылы қаланды. Тұрғыны – 2039 адам (01.01.2016 жылы).

1. XVIII ғасырларда жоңғар қалмақтары қазақ даласына асып келе бастаған. Қырдағы «Қалмақтың ақ тамы» атты қамалдарда тұрақтаған екен. Олардың Топар есімді қызы суға кетіпті. Топар суға кеткен жер Топар деп аталған деген пікір бар.

2. Е. Қоңқашбаев географиялық атаулардағы бала сөзі «кіші» деген мағынада қолданылатынын айтады, бұған қарағанда «Бала топар» сөзі атау «кіші Топар» дегенді білдіреді. Атаудың екінші сыңарындағы «*топар*» сөзі туралы Т. Жанұзақ, Севоротян, Мурзаев еңбектеріне сілтеме жасай отырып: «Топар – жылдам, тез, ағыны қатты өзен» деген мағынада қойылған тәрізді дейді [8, 178–179].

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік ономастика комиссиясының 1998 жылғы №788 ұйғарымы бойынша ауыл атауы Балатопар деп аталған.

БЕРЕКЕ ауылы – Береке ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Балқаш ауданындағы ауыл. «Молшылық», «байлық болсын» деген мәнде қойылған атау.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік ономастика комиссиясының 1998 жылғы №788 ұйғарымы бойынша ауыл атауы Береке ауылы деп аталған.

БОЯУЛЫ ауылы – Бақанас ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 175 адам (01.01.2016 жылы).

1930 жылы серіктестікке біріккен шаруалар сайды жағалай жер там қазып, мекендей бастаған. Сол кезде «Шұңқыр қыстау» деп аталған. 1934 жылы серіктестік артельге, одан ұжымшарларға айналған тұста Іле жотасындағы ауылға Ақтөбе деген атау береді. Содан соң ұжымшарға Қазақстанның сол кездегі басшысы Мирзоян есімі берілді. Мирзоян 1938 жылы «халық жауы» деп атылып кеткен соң, «Молотов» ұжымшары болып аталған. Балқаш аудандық атқару комитетінің 1957 жылғы 6 сәуірдегі шешімі бойынша Молотов ауылы Бояулы ауылы болып өзгертілген.

Бояулы ауылының атауы жөнінде де 2 түрлі пікір бар:

1. Осы жерде шаруашылыққа қажетті ағаш, тері, киіз үй сүйектерін (уық, шаңырақ, кереге) бояуға арналған бояқтың бояуымен байланысты аталса керек.

2. «Социалистік Қазақстан» газетінде Сәкен Сейділда деген автор-

дың «Көне қалалар орны» деген мақаласында «Бақанастан 14 шақырым қашықтықта Бояулы, 10 шақырым қашықтықта – Бақанас қалалары болған. Мұны мұнай іздеу экспедициясы дәлелдеп отыр», – деп жазылған. Олай болса, Бояулы – тарихи атау, көне қаланың атауы.

БУРА ауылы – Береке ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 30 шақырым жерде орналасқан. Бұрын Мирное деп аталған. Тұрғыны – 631 адам (01.01.2016 жылы). Бура – этно-топоним, яғни ру атынан қойылған елді мекен атауы [8, 75]. Бура түсті де білдіретін бурыл сөзіне жақын ұғым. Бұған Буратал атауы дәлел.

Елді мекен Бура деген төбенің етегінде орналасқандықтан, Қазақстан Республикасы Мемлекеттік ономастика комиссиясының қорытындысы бойынша «Мирное» атауы Бура деп өзгертілген.

БІРЛІК ауылы – Бірлік ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұрынғы атауы Октябрьдің 50 жылдығы атындағы кеңшар болған. Кеңестік дәуірде қойылған бұл атау республикамыздың басқа да облыстарында жиі кездеседі. Ол – кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында «бірігіп, бірлесіп, ортақтасып қоғам құру, көпшілік боп бірігіп ұйымдасу» идеясымен байланысты қойылған атау.

Қазақ КСР Жоғары Кеңесі Төралқасының 1976 жылғы 16 қарашадағы Жарлығы бойынша ауыл атауы Бірлік деп аталған.

ЖЕЛТОРАҢҒЫ ауылы – Желтораңғы ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Желтораңғы ауылы аудан орталығы Бақанас ауылынан солтүстік батысқа қарай 100 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1752 адам (01.01.2016 жылы). Іргесі 1961 жылы етті қой кеңшарын құруға байланысты қаланды.

Ауыл атауының Желтораңғы аталу себебі жөнінде 2 түрлі нұсқа бар.

1. Атаудың бірінші сыңарындағы жел сөзі қосылу арқылы жасалған өзен, көл, тау аттарының басқа да түркі тілдерінде бары айқын. Бұған қырғыз тіліндегі Желарық, Жылкөл, Жылқуу тәрізді атаулар толық дәлел бола алады. Демек, Желтораңғы атауы «бастау, қайнар» маңайында өскен тораңғы дегенге саятындай. Тораңғы – қасиетті ағаш. «Қызыл кітапқа» енген, бұл күнде жоғалу алдында тұрған өсімдік.

2. Тораңғы жел шақырып тұрады. Жапырақтары сыбдырлап тұрғандықтан, шыбын жоламайды. Жел соғып тұратын саялы ағашты ел «желтораңғы» атап кеткен. Жер атауына осы өсімдік атауы негіз болған секілді. Облыстық атқару комитетінің 1963 жылғы 3 сәуірдегі шешімі бойынша ауыл атауы Желтораңғы деп аталған.

ЖИДЕЛІ ауылы – Жиделі ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Іргесі 1957 жылы «Жиделі» кеңшарын құруға байланысты қаланды. Жиделі ауылы аудан орталығы Бақанас ауылынан солтүстік – батысқа қарай 220 шақырым жерде, Іле атырабының қамыс, құрақ өскен батпақты шалғын топырақты шөлдік белдемінде орналасқан. Тұрғыны – 1385 адам (01.01.2016 ж.). Атаудың негізгі мағынасы – «жидесі көп, жиде ағашы қалың өскен жер». Қазақ АСР Орталық атқару комитетінің және Халық комиссарлар кеңесі Төралқасының 1976 жылғы 16 қарашадағы қаулысы бойынша ауыл атауы Жиделі деп аталған.

КӨКЖИДЕ ауылы – Ақкөл ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Іргесі 1957 жылы «Прибалхаш» қой өсіретін кеңшар орталығы ретінде қаланды. Оның негізінде 1997 жылдан «Көкжиде» өндірістік кооперативі құрылды. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 24 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 644 адам (01.01.2016 ж.).

«Көкжиде» атауы көк және жиде сөздерінің бірігуі арқылы жасалып, бұл маңда жасыл желекті қалың жиде ағашы өсетінін меңзейді.

Көкжиде аналитика – семантикалық тәсіл арқылы жасалған топоним. «Көк» сын есім + «жиде» зат есім. Ауыл Қазақ АСР Орталық атқару комитетінің және Халық комиссарлар кеңесі Төралқасының қаулысымен Көкжиде ауылы деп аталған.

КӨКТАЛ ауылы – Көктал ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан батысқа қарай 119 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1260 адам (01.01.2016 жылы). Іргесі 1961 жылы «Көктал» қаракөл қой кеңшары орталығы ретінде қаланды.

Көктал – биіктігі шамамен 6–16 метрдей болатын күңгірт жасыл бұта тектес ағаш. Атаудың бірінші сыңарындағы көк сөзі талдың «көк, жасыл» түсі ретінде және «биік», «шынар» мағынасында тануға да болады. Демек, Көктал – «биік шынар, тал». Алматы облысы әкімінің 2004 жылғы 7 қаңтардағы №1–6 қаулысына сәйкес ауыл Көктал ауылы деп аталған.

ҚАРОЙ ауылы – Қарой ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 172 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1891 адам (01.01.2016 жылы). 1937 жылы Қарой ауылдық кеңес орталығы болған. 1933 жылғы 19 қарашада Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының қаулысына сәйкес ауыл Қарой деп бекітілген.

Ауылдың Қарой аталуы жөнінде түрлі нұсқалар бар:

1. Т. Жанұзақтың пайымдауынша, атаудың бірінші сыңарындағы қара сөзі біріккен тұлғалы топонимдер құрамында тұрғанда, үнемі «үлкен», «зор», «ірі» мағыналарын білдіреді. Мәселен, Қаратөңіз, Қаратау, Қара Ертіс, т.т. Бұл дәлелдерге сүйенсек, Қараой атауы – «ұзыннан ұзақ тізбек-теле созылып жатқан үлкен ой, ойпат, ойпаң» [7, 110] дегенге саятындай.

2. Қараой – Қаратал алабындағы өзен. Ұзындығы 69 шақырым, су жиналатын алабы 484 шаршы шақырым. Бастауын Жетісу (Жоңғар) Алатауының батыс бөлігіндегі мұздықтардан алып, Қаратал өзеніне құяды. Аңғары шатқалды, ағыны қатты. Ауыл 1957–97 жылы ет бағытындағы «Қараой» кеңшарының орталығы болды.

3. «Балқаш көлінің жағалауы дөң емес, қап-қара ой болып тұр»–деп, төбе беткейінен қарағандар «Қара ой» атаған. Бұл жер киелі мекен саналады. 1847 жылғы ақпан айында осы Қараойдағы қалың қамысты қазақтың Кенесары ханы сағалаған. Қалың қамысты жазалаушы отряд басшысы Есаулов та жарып өте алмаған. Хан Кене жауынгерлері Қараойды «Қамал» деп атаған.

ҚАРАӨЗЕК ауылы – Құйған ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1256 адам (01.01.2006 жылы). Қараөзек атауы «үлкен, кең аумақты өзек», «терең өзек» деген мағынаны білдіреді. Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының ұйғарымы бойынша ауыл атауы Қараөзек деп аталған.

ҚАСҚАӨГІЗ ауылы – Желтораңғы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 45 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 51 адам (01.01.2006 жылы). Атау «алыстан жарқырап ағып жатқан тұнық, таза өзенге байланысты айтылған». Елді мекенде өгізге соқа жегіп жер жыртып, тары еккен және Қасқаөгіз деген төбе де бар. Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің қаулысымен ауыл атауы Қасқаөгіз деп аталды.

ҚОСКҮМБЕЗ ауылы – Көктал ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 61 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 142 адам (01.01.2006 жылы). Қатарласа салынған «екі күмбез» мәніндегі атау елді мекен атына негіз болған. КазССР Жоғарғы Кеңесі Президумының 19 қараша 1933 жылғы қаулысымен Қоскүмбез деп аталған.

ҚОШҚАРБАЙ ауылы – Жиделі ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 56 шақырым жерде орналасқан.

Тұрғыны – 60 адам (01.01.2006 жылы). Қошқарбай Ұлы жүз Жалайыр тайпасының белгілі ру атына қойылған этнотопоним.

Қазақ АСР Орталық атқару комитетінің және Халық комиссарлар кеңесі Төралқасының қаулысы бойынша ауыл атауы Қошқарбай деп аталған.

ҚҰЙҒАН ауылы – Құйған ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 225 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1256 адам (01.01.2006 жылы). Іле өзенінің Балқаш көліне құйған жерінде орналасқандықтан солай аталған. 1937 жылдары Сарыкөмей ауылдық кеңес орталығы болған. Сарыесік Атырау шөл алқабының шетін ала жатқандықтан, көшпелі құмтөбелі, борпылдақ болып келеді.

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік ономастика комиссиясының 1998 жылы №788 ұйғарымы бойынша ауыл атауы Құйған деп бекітілген.

МИЯЛЫ ауылы – Миялы ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 52 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1215 адам (01.01.2006 жылы). Атау «Мия шөбі қалың, шүйгін өскен жер» мағынасын білдіреді. 1957–97 жылы асыл тұқымды қой өсіретін «Бақанас» кеңшарының орталығы болды.

Алматы облысы мәслихатының 1998 жылғы 24 шілдедегі №21-166 шешімі бойынша Қарағаш ауылы Миялы ауылы болып өзгертілген.

ОРАҚТЫ БАТЫР ауылы – Жиделі ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 55 адам (01.01.2006 жылы). Бұрынғы атауы – Орақ Балға 1937 жылдарда ауылдық кеңес орталығы болған. Алматы облысы әкімдігінің 2008 жылғы 10 сәуірдегі №57 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2008 жылғы 10 сәуірдегі №8–51 шешімі бойынша ауыл атауы Орақты батыр деп өзгертілген.

Орақты –XV ғасырда өмір сүрген Жалайыр тайпасынан шыққан қаһарман батыр, Керей мен Жәнібек хандардың тұстасы. 1465 жылы шаңырақ көтерген қазақ хандығының нығаюына зор үлес қосқан. Ойрат басқыншыларына қарсы шайқастарда ерлік көрсеткен. Батыр жерленген шоқы «Орақты төбе» деп аталды.

ТОПАР ауылы – Топар ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 115 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1284 адам (01.01.2006 жылы). Топар – «жылдам, тез, ағыны қатты өзен» деген мағынада қойылған тәрізді. 1979 – 1997 жылы Күрті ауданындағы кеңшар орталығы болды. Оның негізінде 1997 жылы Топарда өндірістік кооператив және шаруа қожалықтары құрылды.

ҚазССР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының ұйғарымы бойынша ауыл атауы Топар деп аталған.

ҮШЖАРМА ауылы – Бақанас ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Бақанас ауылынан 34 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 290 адам (01.01.2006 жылы). Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1967 жылғы 27 шілдедегі Жарлығымен Ақжар ауылдық кеңестің құрамына енген. Үшжарма атауының екінші құрамындағы «жарма» сөзі «жару, жарып шығу, жарып өту, кесіп өту» мәнін береді. Егін егу мақсатында Іле өзенінен жармалап, үш тоған (арық) тартылған. Осы үш бөлек жыра жер атына, кейіннен сонда орналасқан ауыл атына ауысқан.

ЕҢБЕКШІҚАЗАҚ АУДАНЫ

Еңбекшіқазақ ауданының оңтүстігін Іле Алатауының Қараш, оңтүстік-шығысын Бақай тауы, Сарытау, Сөгеті, Торайғыр таулары, қиыр шығысын Сөгеті жазығы алып жатыр. Ауданның ең биік жері оңтүстік–батысындағы мәңгі қар мен мұз басқан Саз тауы (4241 м). Аудан жері солтүстікке қарай ылдиланып Қапшағай бөгеніне тіреледі. Бұл жазық келген өңірінде Іле ойпаты жатыр. Таулардан Есік, Түрген, Киікбай, Шолақ, Шыбықты, Белшабдар, Қаратұрық, Лаварсаз, Асы және Шілік өзендері бастау алады. Шілік өзеніндегі Бартоғай бөгенінен Қонаев атындағы Үлкен Алматы каналы бастау алып, шығыстан батысқа қарай ағып өтеді. Таулы бөлігінде ұсақ мореналық көлдер (Есік, Жасылкөл, т.б.) кездеседі. Өзендерде бірнеше кішігірім СЭС–тер салынған. Толқын ауылы тұсында арнайы балық өсіруге арналған Есдәулетсай тоғаны, Түрген шатқалында бахта (форель) өсіретін шаруашылық ұйымдастырылған. Аудан аумағында Алматы қорығы, Есік обасы «Алтын адам» мүрдесі табылған, Тянь-Шань шыршасы өсетін Шыңтүрген (Шымтүрген) шыршалығы (889 га) орналасқан. Тау бөктерлерінде Таутүрген, Қорам минералды бұлақтары бар. Шіліккемерде құм мен кесектас өндіріледі. Бұғыты тауларында вольфрам кен орны барланған. Аудан аумағында ендік бағытта айқын байқалатын бірнеше табиғи белдемдер өтеді. Іле ойпатының шөлейтті белдемінде сұр, сортаң сұр топырақ қалыптасқан. Онда баялыш, жусан, ши, күйреуік, т.б. сораң шөптер, өзен аңғарлары мен ойысты жерінің шалғынды-батпақты топырағында құрақ, қамыс, қияқ, жалбыз, тау алдының жонды-белесті жерлерінің қоңыр, қызғылт қоңыр топырағында бұта

аралас бетеге, боз, селеу, тау бөктерлерінде астық тұқымдас әр түрлі шөптесіндер өскен. Таулардың орта және биік белдеулерінде тау шалғыны, одан биікте альпілік шалғындар қалыптасқан. Тау етегі мен шатқалдарын тал, үйеңкі, көктерек, емен, өрік, алма, алмұрт жеміс ағаштары, биік таулы бөлігін шырша, қарағай орманы алып жатыр.

Жануарлардан қоңыр аю, барыс, қасқыр, түлкі, таутеке, арқар, жазық жерлерде елік, борсық, суыр, қырғауыл, т.б. мекендейді. Су айдындары балыққа бай. Еңбекшіқазақ ауданында суармалы және тәлімді (тау бөктерлерінде) егін шаруашылығы жақсы дамыған, сонымен қатар қой бар, жүзім, жеміс-жидек, көкөніс, темекі өсіріледі.

АВАТ ауылы – Ават ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ават ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 21 шақырым қашықтықта, Алматы-Құлжа тас жолының бойында Бесағаш өзенінің жағасында орналасқан.

«Ават» сөзі қазақтың «абат» сөзінің кеңестік дәуірде бұрмаланған түрі. Абат батыр желмаясымен қазақ жерін, оның ішінде Жетісуды аралаған Асан қайғының ұлы. Тұрғындар саны 6750 адам (01.01.2016 ж). Этимологиялық тұрғыдан «абат» сөзі парсы тілінде «жасыл желекті, көркем» деген мағынаны білдіреді (Әділбай Талқанбаев «Тарихы терең, табиғаты ерен таулы өлкем», «Астана Медиа Пресс» баспасы, 2013 жыл).

АҚШИ ауылы – Ақши ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы Есік қаласынан 30 шақырым қашықтықта, Алматы-Құлжа тас жолының бойында орналасқан. 1930 жылдары ұйымдастырылған ұжымдық шаруашылық негізінде пайда болған «Жарсу» кеңшары қой шаруашылығымен айналысқан.

1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13–327 шешімі 21.08. 1990 ж) елді мекен Ақши деп аталады. Тұрғындар саны 5148 адам (01.01.2016 ж). Ауыл атауы сол маңда қалың ши өскендіктен солай аталған.

АСЫ–САҒА ауылы – Асы ауылдық әкімшілік округінің құрамында Асысаға ауылы аудан орталығы Есік қаласынан күншығысқа қарай 94 шақырым жерде, Іле Алатауындағы әйгілі Асы жайлауынан бастау алатын Асы өзенінің төменгі ағысы бойында, тау сағасының сол жақ жағалауында орналасқан. Негізгі мағынасына зер салсақ, көне түркі тілінде [агі – «дала», «жазық», «кең алқап», өзбекте *яси* – «жазық», түркі және әзірбайжан тілінде *язы, язи* – «дала», «жазық». Бұған қарағанда, Асы атауы әуел бастағы] *агі, язи* сөздерінің замандар бойы тіліміздің дыбыстық өзгерісіне ұшырап, тұлғалық жағынан түрленген қалпы деп қарауға болады. Осы Асы өзені ағып жатқан тау етегінің кең жазық екені де жер-су атының қойылу себебін дәлелдей түскендей.

Алайда Ә. Байбатша ғалым Ю. Зуев пікіріне сүйене отырып, оның: «Ассақтар, яғни асы тайпасы б. д. д. V–IV ғғ. құрылған ұлы жүз одағының бірі болып, үйсін мемлекетінің құрамына кірген» деген сөзіне жүгінген. Асылардың Сарыарқаны мекендегенін Ә. Марғұлан айтса, Жетісу өлкесінде, Асы өзенінің бойынан осы тайпаның ерте кездерден бергі қоныстарын археолог Т. Сенигова тапты. Демек, бұл пікірлерге қарағанда асылар Қазақ даласын мекендеген сақ тайпаларының үлкені. Жеріміздегі Асы атымен байланысты жер-су аттарының сол тайпа атынан қойыл-

1971-1997 жылдары темекі өсіретін «Ащысай» кеңшары болды. Ащысай аталуының себебі сол кездегі Қазақстан Компартиясының бірінші хатшысы Дінмұхамед Қонаев арнайы ат басын бұрып, Тескенсу ауылы мен қазіргі Ащысай ауылының ортасынан ағып жатқан Ащысай өзенін көріп «бұл ауылдың аты Ащысай болсын» деп айтып кеткен. Содан бері Ащысай ауылы болып аталып келеді. Тұрғындар саны 3856 адам (01.01.2016 ж).

АҚЖАЛ ауылы – Қырбалтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ақжал ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 48 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұл топонимның мағынасы «ұзыннан-ұзақ ағарып, созылып жатқан жал» дегенді білдіреді. Ақжалдың тарихи атауы – Құрөзек. Құрөзек ауылы Ақжал болып өзгертілген. Себебі, ауыл жанынан ағып өтетін Есік өзенінің жағасы жал-жал ақ бұйра топырақ болуына байланысты ауылдың атын Ақжал деп атаған. Тұрғындар саны 312 адам (01.01.2016 ж).

АЛҒА ауылы – Бәйтерек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Алға ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 37 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұрын кеңшар бөлімшесі болған. Атау кеңестік идеологиялық мақсатта қойылған. «Алға бассын, өркендеп өссін, дамысын» деген мағынаны білдіреді. Тұрғындар саны 1486 адам (01.01.2016 ж).

АЗАТ ауылы – Рахат ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Азат ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 11 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде мұнда Ильич атындағы ұжымшар болған. Атауы «бостандық, теңдік алған» мағынасында. Ауыл бастапқыда Бесағаш өзенінің бойында орналасқандықтан Бесағаш деп аталған.

Октябрь революциясынан кейін Азат селосы болып өзгертілген. Тұрғындар саны 4523 адам (01.01.2016 ж).

АМАНГЕЛДІ ауылы – Саймасай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Амангелді ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 19 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұрын шаруашылық бөлімшесі болған.

Амангелді Үдербайұлы Иманов – Қазақстанда 1916 жылы өріс алған ұлт-азаттық көтерілістің басшысы, халық батыры. Ауыл атауы батырдың есімін есте қалдыру мақсатында қойылған. Тұрғындар саны 2364 адам (01.01.2016 ж).

ӘЙМЕН ауылы – Бөлек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Әймен ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 8 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұрын ұжымшардың бөлімшесі болған. Әймен атауы Дәу-

летбай бабаның Рысбайдан туған немересі әйгілі Әймен батырдың құрметіне қойылған. Әймен батыр Ақтабан шұбырындыдан кейін Әлі, Қабыл, Жәутек батырлармен бірге Іле өзенінің сол жақ жағалауын жаудан азат етуге қатысқан. Тұрғындар саны 1500 адам (01.01.2016 ж).

БАЛТАБАЙ ауылы – Балтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ел ішінде Балтабай ауылының атауы ұлы жүздің дулат тайпасынан шыққан атақты Балтабай батырдың есіміне байланысты қойылған деген дерек бар. Тұрғындар саны 3649 адам (01.01.2016 ж).

БІРЛІК ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бірлік ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 23 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде «Бірлік» ұжымшары болған. «Бірлік» сөзін кеңестік идеология жіктеген, «жұмысшысы», «шаруа» және «интеллигенция» таптарының бірлігі деген ұғымды білдіреді. Үш таптың бірлесіп, ортақтасып социалистік қоғам құру идеясын алға тартады. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13-327 шешімі 21.08. 1990 ж) елді мекен Бірлік деп аталады. Тұрғындар саны 1237 адам (01.01.2016 ж).

БӨЛЕК ауылы – Бөлек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бөлек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 4 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде мұнда ұжымшар орталығы болды. Бөлек атауы Жетісу жерін жоңғар қалмақтарынан азат етуде ерекше көзге түскен Бөлек батыр құрметіне қойылған. Бөлек Қараұлы (1700–1785 ж.ж.) шапырашты руының Асыл тармағынан, Сатай батырдың ағасы Дәулетбайдың немересі, XVIII ғ. I жартысында жоңғарларға қарсы күресте мыңбасы болған. Тұрғындар саны 5117 адам (01.01.2016 ж).

БӘЙДІБЕК БИ ауылы – Бәйдібек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бәйдібек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 25 шақырым қашықтықта орналасқан. Ертеректе Құрғақсаз, Атамқұлдың ойы деп аталған. Атамқұл қалмаққа қарсы соғыста қаһармандық көрсеткен Әжібай батырдың ұлы, ел басқарушылардың бірі болған. XIX ғасырдың соңында Атамқұл ауылының маңына патшалық Ресейден қазақ жеріне қоныс аударушылар көптеп келгендіктен бұл елді мекен Евгеньевка–Маловодное деп аталды.

1957–1997 жылдары жеміс жүзім өсіретін (Гигант) кеңшарының орталығы саналған. «Құрғақсаз» атауының орысша баламасы «Маловодное» атауын білдіреді. Бәйдібек би – елдің басын біріктірген Қараша ханның кіші ұлы. 18-20 жасында хан сайланып, өмірінің соңына дейін

осы өңірде билік құрған. Бәйдібек бидің құрметіне 2014 жылдан елді мекен атауы Бәйдібек би деп аталады. Тұрғындар саны 10803 адам (01.01.2016 ж).

БАЗАРГЕЛДІ ауылы – Жаңашар ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Базаргелді ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 32 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауыл атауы адам атауына байланыстырылып қойылған. Базаргелді – осы елді мекенде тұрған, молда болған, мал шаруашылығымен айналысқан. Сол кездерде тұрмысы төмен адамдарға көмек қолын созған, халыққа еңбегі көп сіңген адам. Тұрғындар саны 874 адам (01.01.2016 ж).

БӘЙТЕРЕК ауылы – Бәйтерек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бәйтерек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан шығысқа қарай 25 шақырым жерде, Алматы–Құлжа тас жолының бойында орналасқан. Бұл елді мекенге 1810 жылдары келіп қоныстанған казактар өте кедей болғандықтан ауылдың атауын Голопуповка деп атаған. Ауыл тұрғындарының саны 1300-ге жуық болған, ауыл тұрғындарының күшімен салынған шіркеуге келетін халықтың саны жылдан жылға көбейіп, 1917 жылдары Әулие Алексеевканың құрметіне ауылға Алексеевка атауы берілген.

1922 жылы бұл ауылдың атауына Новоалексеевка деген өзгеріс енгізілген, оның себебі ауылдың халық саны ұлғайып, жаңа үйлер қосылып, жан-жақтан келіп қоныстанушылар көбейген.

2005 жылы елді мекеннің аты Бәйтерек болып өзгертілді. Кеңестік кезеңде «Талғар» көкөніс, сүт кеңшары ауылдық кеңестің орталығы болған. Атау Қазақстанның жаңа Елордасы Астана қаласындағы қазақ халқының бірлігін көрсеткен Бәйтерек монументіне байланысты қойылған.

1990 жылдан (Алматы облысы әкімдігінің 06.12.2005 жылы №12–43 қаулысы және облыстық мәслихаттың 06.12.2005 жылы № 24-167–шешімі) елді мекен Бәйтерек аталады. Тұрғындар саны 14429 адам (01.01.2016 ж).

БАЙСЕЙІТ ауылы – Бартоғай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Байсейіт ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 102 шақырым қашықтықта орналасқан.

Ауыл іргесі 1870 жылдары қаланған. 1929 жылы алғашқы ұжымшар құрылып, кейін Шелек темекі кеңшарының бөлімшесіне айналды. Кейбір деректерде Әлмерек абыздың Жәнібегінен тарайтын Байсейіт батыр қырғыздармен қақтығыста осы жерде қаза тапқандығы айтылады. Ауыл атауы Байсейіт Төлесұлының құрметіне берілген. Ол XVII–

XVIII ғ.ғ. жоңғарларға қарсы жорықтарға қатысып, ерлігімен көзге түскен. Іле бойында, Нұра, Сөгеті өңіріндегі шайқастарға Қанкелді, Райымбек батырлармен бірге қатысып, жүзбасы болған. Тұрғындар саны 3852 адам (01.01.2016 ж).

БАЯНДАЙ ауылы – Ташкенсаз ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Баяндай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 31 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұрын Социализм кеңшарының бөлімшесі болған. Тұрғындар саны 931 адам (01.01.2016 ж). Атау этнотопоним болуы мүмкін [8, 69].

ҒАЙРАТ ауылы – Асы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ғайрат ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 32 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік ұжымдастыру кезеңінде 1930 жылдары құрылған шаруашылық атауы. Қайрат, күш, жігер, қуат, екпін мағынасын береді. Бұрынғы атауы «Асы» деп аталған. Тұрғындар саны 1875 адам (01.01.2016 ж).

ДИХАН ауылы – Асы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Дихан ауылы аудан орталығы Есік қаласынан күн шығысқа қарай 87 шақырым қашықтықта орналасқан.

1930 жылдарда мұнда ұжымшар ұйымдастырылып, кейін шаруашылықтар ірілендірілген кезде Шелек жүзім кеңшарының бөлімшесі болған. Ауыл атауы кеңестік кезеңде қарапайым еңбек адамын дихан, шаруаны әспеттеу мақсатында қойылған. Тұрғындар саны 501 адам (01.01.2016 ж).

ДОСТЫҚ ауылы – Қаратұрық ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Достық ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 53 шақырым жерде, Алматы–Құлжа тас жолының бойында орналасқан. Кеңестік ұжымдастыру кезінде ұжымшар, кейін Қаратұрық кеңшарының бөлімшесі болған. Атауы кеңестік кезеңде ынтымақтастық, бауырластық мағынада идеологиялық мақсатта қойылған.

1962 жылдары ҚХР-дан көшіп келушілер көп болғандықтан бұл ауылды Дружба деп атаған. 1995 жылдан бері Достық ауылы деп аталып келеді. Тұрғындар саны 3405 адам (01.01.2016 ж).

ЕСІК ауылы – Есік қалалық әкімшілік округі. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 305 шақырым, Алматы қаласынан 50 шақырым жерде, Шығысындағы Шелектен, батысындағы Талғардан биік, Жетісудың нағыз жер жаннаты аталатын кіндігі. Қаланы Есік өзені қақ бөліп ағады. Атақты Есік көлі бар. Еңбекшіқазақ ауданының орталығы. Іле Алатауы-

ның солтүстік баурайында, теңіз деңгейінен 935–1040 метр биіктікте орналасқан. Көне Жібек жолының бір тармағы осы елді мекенді Талхиз (Талғар), Алмату (Алматы) қалаларымен жалғастырып жатқан. Әйгілі «Алтын адам» ескерткіші осы жерден табылған. Ғалымдар оны алғаш Сақ ескерткішіне жатқызғанымен кейін Көне үйсін ескерткіші екендігі анықталған. Орта ғасырларда бұл жерде киіз үйдің, там үйдің есіктерін жасайтын қолөнершілер көп қоныстанған. Есікті атауы содан қалыптасқан. Есікті атауы кеңестік кезеңде Есік болып өзгерген. Қала ортасынан өтетін өзен де, шаһардың оңтүстігінде 17 шақырым жерде орналасқан көл де Есік атауымен аталады. Өзен биік таудағы Есік асуынан бастау алады. Есік сөзі көне түркі тілінде «қасиетті, киелі» деген мағынада береді.

Қаланың солтүстік жағында Есік өзенінің сол жағалауында көне сақ дәуірінің ескерткіштері – әйгілі Есік обалары бар. Ғылымда «Есік жазба ескерткіштері» деген атпен белгілі болған 26 таңбадан тұратын жазуы бар күміс тостаған да осы жерден табылған.

Обалар 2001 жылы ЮНЕСКО аясында құнды тарихи ескерткіштер ретінде танылды.

1923 жылы елді мекенге ежелгі Есік атауы қайтарылды, 1968 жылы қала мәртебесін иеленді. Есік бүгінде туристік мәні зор шаһар. 1994 жылдан (Алматы облысы әкімінің №1-5 қаулысы 07. 01. 1994 ж) Есік қаласы деп аталады. Тұрғындар саны 39700 адам (01.01.2016 ж).

ЕҢБЕК ауылы – Балтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Еңбек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 28 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауылдың көне атауы – Жоғарғы Жарылқап. Кеңестік кезеңде Еңбек ұжымшарының орталығы болған. Кеңестік идеология бойынша еңбекті ардақ тұту, еңбек адамын құрметтеу мақсатында шаруашылық аты «Еңбек» аталған. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқару Комитеті отырысының хаттамасы 13-327 шешімі 21.08. 1990 ж) елді мекен Еңбек деп аталады. Тұрғындар саны 1192 адам (01.01.2016 ж).

ЕКПІНДІ ауылы – Қырбалтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Екпінді ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 37 шақырым қашықтықта орналасқан. Екпінді еңбек студі көздейтін стахановшылар қозғалысы тұсында таңдалған атау. Екпінді «алдыңғы қатардағы үздік, озат» деген мағынада еңбектегі екпінділікті аңғарту мақсатында қойылған. Қапшағай су қоймасы салынбай тұрған уақытта Түрген қой совхозының бір бөлімшесі Қарашеңгел ауылы болған. Су қоймасын сала бастаған кезде ауылды бері көшірген. 1990 жылдан (Алматы облыстық

Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13-327 шешімі 21.08.1990 ж) елді мекен Екпінді деп аталады. Тұрғындар саны 432 адам (01.01.2016 ж).

ЖАҢАШАРУА ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ақтоғай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан күншығысқа қарай 97 шақырым қашықтықта орналасқан.

1932 жылы жүргізілген ұжымдастыру кезінде ауыл Асы және Шелек өзендерінің арасында тұрғандықтан «Арал» атты ұжымшар болып құрылған. Кейін Асы ұжымшарының бөлімшесіне айналған. Ауыл атауы кеңестік кезеңде құрылған «жаңа шаруашылық» деген мағынаны білдіреді. Тұрғындар саны 640 адам (01.01.2016 ж).

ЖАҢАШАР ауылы – Жаңашар ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жаңашар ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 20 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік ұжымдастыру тұсында қызыл революция нәтижесінде «дүниежүзі еңбекшілері бүкіл жер бетін өзгертеді, жер шары жаңаша өмір сүреді» деген ұғымнан туған атау. Сондай-ақ Жаңашар тіркесіндегі «шар» сөзі парсы тіліндегі «шаһар, қала» сөзінің қысқарған түрі. Осы тұрғыдан алғанда атау «жаңа қала немесе жаңа тұрақ» деген мағынаны да береді. «Жаңа шаруашылық» тіркесінің қысқарған түрі де болуы мүмкін.

Өткен ғасырларда осы Жаңашар ауылына келген Ұлы Жібек жолымен өтетін сауда керуендері жаңа шахарға келдік деп шатыр тігіп, аялдап өтетін болған. Жаңашар атауы «жаңа шахар» деген мағынаны білдіреді. Тұрғындар саны 4556 адам (01.01.2016 ж).

Ж. ҚАЙЫПОВ ауылы – Қазақстан ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жүнісбай Қайыпов ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 31 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауылдың атауы осы жерде туып-өсіп, соғысқа аттанған майдангер Жүнісбай Қайыповтың құрметіне қойылған.

Кеңес Одағының Батыры Жүнісбай Қайыпов (1907-1944 жылдары) 1941 жылы әскер қатарына шақырылып, бас командирование резервіндегі 54 жеңіл артиллерия полкінің құрамында Ленинград қорғанысына қатысады. Новгородты азат ету ұрысында асқан ерлік пен батырлық үлгісін көрсеткендіктен оған Кеңес Одағының батыры атағы беріледі.

Ол сондай-ақ III дәрежелі «Даңқ» орденінің иегері. 1998 жылдан (Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы мемлекеттік ономастика комиссиясының 07.08.1998 жылы Алматы облыстық мәслихатының №21-166 шешімі 24.07.1998 ж) елді мекен Ж. Қайыпов аталады. Тұрғындар саны 2741 адам (01.01.2016 ж).

КАЗАТКОМ ауылы – Ақши ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Казатком ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 40 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде 1929 жылы Ошақбай ауылы «Казатком» ұжымшары болып құрылып, кейін «Ақши» кеңшарының бөлімшесіне айналған. Ауылдың атауы кеңес дәуірінде Қазақ Атқару Комитеті деген тіркестегі сөздердің басқы буындарын қысқартып алғаннан пайда болған. Тұрғындар саны 603 адам (01.01.2016 ж).

КОСМОС ауылы – Жаңашар ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Космос ауылы аудан орталығы Есік қаласынан солтүстік батысқа қарай 31 шақырым қашықтықта орналасқан.

1959 жылы «Октябрь» кеңшарының бөлімшесі ретінде іргесі қаланған. 1961 жылы Юрий Гагариннің ғарышқа самғауына байланысты Космос атауы берілген. Тұрғындар саны 2270 адам (01.01.2016 ж).

КӨКПЕК ауылы – Сөгеті ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Көкбек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 135 шақырым қашықтықта Алматы–Құлжа тас жолының бойында Сөгеті тауларынан жазыққа шыққан жерде орналасқан. Көкпек елді мекені Сөгеті округіне қарасты кішігірім бөлімше.

1. Осы жерде ерте ғасырларда өткен үлкен бір шайқаста қазақ батыры қалмақтың Көкпек батырын жер жастандырған, кейінен елді мекен Көкпек атанып кеткен, – деген де аңыз бар.

2. Көкпек сазды өлкеде тырбиып, жатыңқы өсетін шөп. Атау – осы жерде көкпек шөбінің бітіп өсуіне байланысты қойылуы да мүмкін. Тұрғындар саны 87 адам (01.01.2016 ж).

КӨКТӨБЕ ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Көктөбе ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 1 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік ұжымдастыру кезінде Көктөбе ұжымшарының орталығы болған. Кейін ұжымшар бөлімшесі болды. Көктөбе атауы ауыл іргесіндегі жота үстіне көк шөптің мол өсуіне байланысты қалыптасқан. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13-327–шешімі 21.08.1990 ж) елді мекен Көктөбе деп аталады. Тұрғындар саны 4264 адам (01.01.2016 ж).

КӨЛДІ ауылы – Тескенсу ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Көлді ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 53 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауыл іргесі 1970 жылдарда қаланған. Көлді ауылы 1962 жылы «Шелек–Тоған шаруашылығы» болып Қызылорда облысының Арал, Қазалы аудандарынан көшіп келген балықшыларға арналып салынған.

Тоған шаруашылығы үлкен өндіріске айналып, Алматы қаласын балықпен қамтамасыз етіп отырған. Ауыл айналасында жиырмаға жуық жасанды көлдер болғандықтан, 1979 жылы Көлді атауына ие болған. Тұрғындар саны 1002 адам (01.01.2016 ж).

КҮШ ауылы – Балтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Күш ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 25 шақырым қашықтықта орналасқан. Кезінде ұжымшар бөлімшесі болған. Большевиктер партиясының жұмысшылар мен шаруалардың бірлескен одағы «күш» деген мағынада қойылған. Тұрғындар саны 243 адам (01.01.2016 ж).

ҚАЙРАТ ауылы – Ақши ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қайрат ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 32 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік ұжымдастыру кезеңінде 1930 жылдары құрылған шаруашылық атауы. Бұрынғы атауы Асы деп аталған. Қайрат атауы – күш, жігер, қуат, екпін мағынасын береді. Тұрғындар саны 655 адам (01.01.2016 ж).

ҚАРАСАЙ ауылы – Бөлек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қарасай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 4 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауыл Қарасай батырдың құрметіне аталған. Қарасай Алтынайұлы (1589-1671 ж.ж.) – жерімізді жоңғар басқыншыларынан азат ету шайқастарында қаһармандығымен көзге түскен батыр, қолбасшы. Тұрғындар саны 1993 адам (01.01.2016 ж).

ҚАРАЖОТА ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ақтоғай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 88 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұрын қой өсірумен айналысатын Қызылжиде кеңшарының орталығы болған. Ауыл атауы географиялық орналасуына байланысты алыстан қарауытып көрінетін жота болғандықтан соған сәйкес аталған. Тұрғындар саны 3786 адам (01.01.2016 ж).

ҚАРАКЕМЕР ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ақтоғай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 17 шақырым қашықтықта Түрген өзенінің оң жағалауында орналасқан. Қаракемер – ежелгі қоңыс, мұнда өзеннің оң жағында биіктігі мен көлемі әртүрлі 22 оба бар. Археологтар бірқатарына қазба жұмыстарын жүргізіп, онда ірі елді мекен болғандығын анықтаған. Қаракемер «қарабелбеу» деген мағынаны да береді. Атаудың бірінші сыңарындағы қара сөзі «үлкен, зор» мәнінде қолданылып тұрса, екінші сыңарындағы иран тілінде кемер «бір жақ қабағы биік су орған арна» мағынасындағы сөз. Түрген өзенінен тау беткейін белбеудей басып өткен тоған осы атауға негіз болған. Кеңестік

кезеңде мұнда ұжымшар, кейін Киров атындағы жеміс–жүзім кеңшарының орталығы болған. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы № 13-327–шешімі 21.08. 1990 ж) елді мекен Ақши деп аталады. Тұрғындар саны 5651 адам (01.01.2016 ж).

ҚАРАТҰРЫҚ ауылы – Қаратұрық ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қаратұрық ауылы аудан орталығы Есік қаласынан солтүстік шығысқа қарай 48 шақырым қашықтықта орналасқан. Бұл қоныстың 650-700 жылдық тарихы бар. Өткен ғасырдың 60-80 жылдарында Қаратұрық кеңшары болып құрылып, 1990 жылы кеңшарға сол шаруашылықты ұзақ жылдар басқарған Ауыт Саттаров есімі берілді. Қаратұрық – үлкен тұрақ, үлкен мекен дегенді меңзейді.[8; 123 Көнекөз қариялардың айтуына қарағанда Қаратұрық деген атау Қара торы аттың атымен байланысты. Шыңғысхан заманында Қаратұрық сайының аузында ханның атақты қара торы аты өледі. Қараторы деген сөз кейіннен Қаратұрық болып кеткен дейді, елаузындағы аңыздар. Тұрғындар саны 3781 адам (01.01.2016 ж).

ҚАЗАҚСТАН ауылы – Қазақстан ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қазақстан ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 39 шақырым қашықтықта орналасқан. Ұжымдастыру кезінде үш ұжымшар болған, 1959 жылы ірілендіріп, «Қазақстан» жеміс–жүзім кеңшары болып құрылған. Атауы Қазақстан Республикасының құрметіне арналып қойылған. Тұрғындар саны 3176 адам (01.01.2016 ж).

ҚОРАМ ауылы – Қорам ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қорам ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 85 шақырым қашықтықта орналасқан. Өткен ғасырдың отызыншы жылдары кеңестік кезеңінде мұнда «Өсімдік», «Тельман», «Машина» сияқты ұжымшарлар құрылған, ірілендіру кезінде «Қорам» кеңшары болып өзгертілді. Қорам батыр – Албан тайпасының абызы Әлмеректің ұлы Бекбау батырдың немересі. Қорам асқан жүректі, өте қарулы болған, қырғыздың Торғай батырын жекпе-жекте найзамен аттан аударып түсірген, буырқанған бураның мойынын бұрап үзген, Балқаш бойында малға шапқан жолбарысты қанжармен жарып өлтірген батыр кісі деседі.

Ш. Уәлиханов: «На пути от Каратурыка к Чилику на левой руке лежит водянистый лог называемый Киргизами по могиле одного батыра–Корам» деп жазған. Ауылдың тарихының тереңде жатқандығын ұғынып, ауылдың атын Қорам деп атаған. Қорам–Батыр Сарымырзаұлы (1731-1815 жылдары) бұрынғы Сарықамыс қыстағы, қазіргі Қорам ауылында өмір сүрген. Қорам батыр жоңғар шапқыншылығынан кейінгі күйзелген

елді біріктіріп, ауылдың әл-ауқатын көтеруге өз заманында үлес қосқан батыр. Тұрғындар саны 6393 адам (01.01.2016 ж).

ҚАЙНАР ауылы – Қырбалтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қайнар ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 42 шақырым қашықтықта орналасқан. Қайнар ауылы орналасқан жерден су құдығын қазғанда жылы су шыққан. Суды тұрғындар күні бүгінге дейін ауыз су ретінде пайдаланады. Су қыста қатпайды, буы бұрқырап ағып жатады. Осы қайнар бұлаққа байланысты ауылды Қайнар атаған. Атауы ауыл аумағында суы жер астынан шымырлап қайнап шығып жататын бастауға байланысты қойылған. Қайнар – береке көзі, молшылық қоры деген мағынаны да білдіреді. Тұрғындар саны 231 адам (01.01.2016 ж).

ҚАЙНАЗАР ауылы – Рахат ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қайназар ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 8 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде құрылған, 1964-1997 жылдары Ильич атындағы ұжымшардың орталығы болған, кейін ұжымшардың негізінде «Қайназар» өндірістік кооперативі мен бірнеше шаруа қожалықтары дүниеге келген. Ауыл атауы осы аумақты ертеде мекендеген Қайназар деген қадірлі кісінің атынан бастау алады. Қайназар, Байназар деген ағайынды, ел ішінде беделді, белсенді азаматтардың құрметіне қойылған. Бұрын Ынтымақ, кейіннен революционер, кеңесі өкіметін орнатушылардың бірі Анастас Микоянның құрметіне Микоян деп аталған. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13-327 шешімі 21.08.1990 ж) елді мекен Қайназар деп аталады. Тұрғындар саны 4848 адам (01.01.2016 ж).

ҚЫРБАЛТАБАЙ ауылы – Қырбалтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қырбалтабай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 30 шақырым қашықтықта орналасқан. Қырбалтабай тіркесінің бірінші бөлігіндегі қыр «жоғары, биік жер, қырат» мағынасын берсе, Балтабай – кісі аты. Ел ішінде Балтабай ауылының атауы ұлы жүздің дулат тайпасынан шыққан атақты Балтабай батырдың есіміне байланысты қойылған деген дерек бар. Ауыл атауы Жоғарғы Балтабай деген мағынаны білдіреді.

Тағы да бір деректерде Түрген қой совхозы 1932 жылы Іле ауданынан жер үлесін алып, қой өсірген. Түрген қой совхозының бір бөлімшесі Ой Балтабай болған. Осы ауылдан 15 шақырым жерден тағы бір бөлімше ашылып, жері қырда орналасқандықтан және Ой Балтабаймен шатастырмау үшін Қырбалтабай деп атаған. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы

13–327–шешімі 21.08.1990 ж) елді мекен Қырбалтабай деп аталады. Тұрғындар саны 1797 адам (01.01.2016 ж).

ҚЫЗЫЛЖАР ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қызылжар ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 3 шақырым қашықтықта орналасқан. Тау етегіндегі қызыл жарлауытқа ауылдың алғаш тұрғындары шоғырлануына байланыстырылып қойылған. 2010 жылдан (Алматы облысы әкімдігінің 13.10.2010 жылы №148 қаулысы және облыстық мәслихаттың 13.10.2010 жылы № 37-213–шешімі) елді мекен Қызылжар деп аталады. Тұрғындар саны 4375 адам (01.01.2016 ж).

ҚЫЗЫЛШАРЫҚ ауылы – Асы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қызылшарық ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 85 шақырым қашықтықта орналасқан. 1932 жылы жүргізілген ұжымдастыру кезінде жүзім өсіретін ұжымшар, кейін Шелек жүзім совхозының орталығы болды. Қызылшарық атауы «Қызыл күншығыс» деген мағынаны білдіреді. Атаудың екінші сыңарындағы араптың шарық сөзі – «шығыс» мағынасын білдіреді. Орыс тіліндегі «Красный Восток» сөзінің баламасы [8, 142]. Кеңес дәуірінде қойылған атау. Шарық сөзі қазақта шар, шарық мағанасында қайрақ ұғымын да береді. Тұрғындар саны 4025 адам (01.01.2016 ж).

ҚАЗТАЙ ҰЛТАРАҚОВ ауылы – Масак ауылдық әкімшілік округінің құрамында. 1900 жылдары қазіргі Масак ауылының төменгі жағында Масықпай деген атпен қазақ, ұйғыр жұртшылығы мекендеген шаруа ауылы болған екен, кейін су көтеріліп, саз басқан уақытта яғни 1902–1905 жылдар аралығында қазіргі Масак ауылының орнына қоныстанып ауылдың аты Масак аталған. Кеңес дәуірінде осы ауылдың негізінде «Сталин» ұжымшары, кейіннен «Горный овцевод», кейін КПСС–тің XXV съезі атындағы кеңшар болған. Масак ауылының атауы ауыл тұрғындарының сұрауымен 2014 жылы Ұлы Отан соғысының ардагері, қоғам қайраткері Қазтай Ұлтаракөв ауылы болып өзгертілді. Тұрғындар саны 3294 адам (01.01.2016 ж).

ҚҰЛЖА ауылы – Ташкенсаз ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Құлжа ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 28 шақырым қашықтықта орналасқан. Ертеректе керуен жолының бекеті, кеңестік кезеңде ұжымшар, одан соң «Социализм» кеңшарының бөлімшесі болған. Атау ауылдың Алматы–Құлжа тас жолының бойында тұрғандығынан шыққан. Бұл жол XVII-XVIII ғ. Торпақ, Бішкек, Алматы, Шелек, Торайғыр, Құлық асып, Кеген, Құмтекен, Саржаз, Тесек, Сүмбе арқылы Құлжаға жеткен. Тұрғындар саны 381 адам (01.01.2016 ж).

ҚОЙШЫБЕК ауылы – Бәйтерек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қойшыбек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 33 шақырым қашықтықта орналасқан.

Қойшыбек ауылы 1890 жылдар шамасында құрылған. Кісі есіміне байланыстырып қойылған атау. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13–327 шешімі 21.08. 1990 ж) елді мекен Қойшыбек деп аталады. Тұрғындар саны 1492 адам (01.01.2016 ж).

ЛАВАР ауылы – Қаратұрық ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Лавар ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 54 шақырым қашықтықта орналасқан. Лавар (дұрыс атауы – Лабар) атауы әйгілі Әлмерек абыздың шөбересі, оның Қаракісі деген ұрпағынан тараған Лабардың қонысы болуына байланысты солай аталған. Зерттеуші Е. Қойшыбаев көне түркі тілінде лаба «өзен, су», ар «өлі аффикс» дегенді білдіреді деген пікір айтқан. Тұрғындар саны 546 адам (01.01.2016 ж).

МАЛЫБАЙ ауылы – Малыбай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Малыбай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 110 шақырым қашықтықта орналасқан.

Ауыл XVIII ғасырдың басында пайда болған. Ең бастапқы аты Көктерек.

1930 жылдарда мұнда Ленин, Бірлік, Орджоникидзе, Молотов, Еңбек сияқты бес ұжымшар құрылып, 1960 жылдарда ірілендіру нәтижесінде Ленин атындағы ұжымшарға айналған. Одан соң 1963 жылы «Маяк» темекі кеңшары болып өзгертілді. Ауыл атауы Әлмерек абыз ұрпағы Қараулы Малыбай батырдың атына, дәлірек айтқанда Шелек өзенінен ол қаздырған Малыбай тоғанына байланысты қойылған.

Малыбай батыр XVIII ғасырда жоңғарға қарсы соғыстарда қазақ қолының ту ұстаушысы болған. Ол 1916 жылы Қарқара көтерілісін басқарған Саурықұлы Ұзақ батырдың арғы аталары. Ш. Уәлиханов осы деректерді растай түсіп Малыбайды «Сөгеті қазақтарының XIX ғасырдың II жартысындағы әкімгері» деген түсінік береді. Тұрғындар саны 5188 адам (01.01.2016 ж).

МАЙ ауылы – Шелек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Май ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 86 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде «Авангард» кеңшарының бөлімшесі ретінде пайда болған. Атауы кеңестің кезеңдегі еңбекшілердің ынтымақтастық күні Бірінші мамыр мерекесіне байланысты қойылған. Май ауылының атауы 1997 жылдарға дейін Май ауылы мен қатар Авангард совхозы деп те аталып келді. Тұрғындар саны 1450 адам (01.01.2016 ж).

МЕЛИОРАТОР ауылы – Қаратұрық ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Мелиоратор ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 56 шақырым қашықтықта орналасқан.

1982 жылы үлкен Алматы каналының пайдалануға берілуіне байланысты су бөлу станциясының бойына салынған елді мекен. Бартоғай су қоймасының учаскесі болып есептеледі. Бұл ауыл Үлкен Алматы каналы жұмысшыларына арналып салынғандықтан, ауыл Мелиоратор деп аталған. Мелиоратор су станциясы болып саналады. Тұрғындар саны 227 адам (01.01.2016 ж).

НҰРЛЫ ауылы – Масақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Нұрлы ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 113 шақырым қашықтықта орналасқан. 1984 жылы сол аумақты игеру үшін ауыл салынып, Нұрлы атауы берілді. Кеңес үкіметі кезінде Т.Кенжебаев атындағы кеңшар болған. Нұрлы «көркем, көрікті, ажарлы, жайнаған, гүлденген ауыл» дегенді білдіреді. Ертеде Кетпен аталған. Тұрғындар саны 2369 адам (01.01.2016 ж).

НҰРА ауылы – Сөгеті ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Нұра ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 112 шақырым жерде Сөгеті жазығында орналасқан. Ауыл ірігесі 1961 жылы қой шаруашылығын дамыту қолға алынған кезде қаланған. Елді мекеннің атауы «Нұра» болып аталады. Нұра (Нура) – атауының шығу төркіні жайлы пікірлер әрқилы. Зерттеушілер моңғол тіліндегі нураа, нуруу және нур сөздерін бір қатарға қойып, осы сөздердің бәрін нурасөзінен өрбіген немесе өзгерген түрі деп жаңылыс талдайды. Бұл сөздердің моңғол тілдерінде жеке-жеке мағынаға ие, дербес лексема екендігіне мән бере қарастырғанымыз жөн.

Моңғол тіліндегі норах – «*онырылыс*», «*құлау*», *бур.* нуралта – «*құлау, жылжу*», моңғол тілінен эквенк тіліне енген «*нура*» – «*жар*» (Мурзаев, 1984, с. 398). Моңғол тілінде нуру – «*тау жотасы, тау сілемі*», тізбегі. Е.Қойшыбаев Нitra атауын талдай келіп, «*нұра тұлғасы жер бетінің рельефімен (биіктікпен) байланысты айтылған көне тілдердің қалдығы болуы тиіс*» деген пікірге келеді. Ғ. Қоңқашбаев «*Нppa – еңіс жерлердегі созыла жатқан жыра, қолат*» деп түсіндіреді (1951. 24). Бұл сөздің моңғ. Нуруу 1) жон, арқа; 2) дөң, жота (МҚС. 1954, 124) сөзімен тікелей байланысты екені белгілі. Шындығында, сөз болып отырған Нұра елді мекені биік жота, қолаттың астындағы еңістеу жерге орналасқан.

Ескіше «Нұра» (ұра қазу)деп негізінен суды жер астымен көпір тектес жасап өткізуді де атаған. Осы елді мекенде жер астымен жүргізген сулар көп болғандықтан жер атауы осылай аталуы да мүмкін [7; 154].

Тұрғындар саны 2369 адам (01.01.2016 ж).

ӨРНЕК ауылы – Балтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Өрнек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 22 шақырым қашықтықта орналасқан.

XX ғасырдың басында, кеңестік билік орнағанға дейін Төменгі Жарылқап ауылы деп аталған. Бұрын қолөнершілер тұрғандығына байланысты болса керек, ұжымдастыру кезінде осылай аталған. Өрнек сөзінің мағынасы белгілі бір затқа немесе бұйымға әшекей, нақыш, айшық салуды білдіреді. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13–327–шешімі 21.08. 1990 ж) елді мекен Өрнек деп аталады. Тұрғындар саны 605 адам (01.01.2016 ж).

ӨРІКТІ ауылы – Рахат ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Өрікті ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 2 шақырым қашықтықта орналасқан. Қазақтардың ежелгі қонысы. Кеңестік кезеңде Ильич атындағы ұжымшардың бөлімшесі болған. Атауы осындағы Өрікті сайда жеміс ағашының көптігіне байланысты қойылған. Ауыл бұрын Красный Восток аталған. 2010 жылдан (Алматы облысы әкімдігінің 13.10.2010 жылы №148 қаулысы және облыстық мәслихаттың 13.10.2010 жылы 213 шешімі) елді мекен Өрікті деп аталады. Тұрғындар саны 12025 адам (01.01.2016 ж).

РАХАТ ауылы – Рахат ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Рахат ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 5 шақырым қашықтықта орналасқан.

1964–1997 жылдары сүт өндіретін Ильич атындағы ұжымшардың бөлімшесі болған. Ертеректе бұл жерді ел Талды және Өрікті деп атайтын. Археологтар Рахат ауылының жоғары жағында бағзы замандарда Шығу деген қала болғанын анықтады.

1857 жылы Семенов Тянь-Шанский, кейін Шоқан Уәлиханов Шығу қаласын картаға түсірген. Ауыл атауы «бой балқытатын тамаша, рахат өмір» мағынасын білдіреді.

1927-1928 жылдары «Ынтымақ» және «Тұрмыс» ұжымшарлары болған. «Ынтымақ» қазақ ауылы болса, «Тұрмыс» ұйғыр ауылы.

1935 жылдары екі ұжымшар бірігіп Микоян құрған, «Азат» және «Чкалов» атындағы ұжымшарлар да бірігіп XIX партсъезд болады. Рахат ұжымшары мен Красный Восток бірігіп, өздерін Путь Ильича ұжымшары деп атайды. Тұрғындар саны 2561 адам (01.01.2016 ж).

САЗ ауылы – Ақши ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Саз ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 33 шақырым қашықтықта орна-

ласқан. Кеңестік кезеңде «Ақши» кеңшарының бөлімшесі болған. Этимологиялық тұрғыдан саз сөзі «ылғалды, сулы» деген мағынаны білдіреді. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы 13-327–шешімі 21.08.1990 ж) елді мекен Саз деп аталады. Тұрғындар саны 59 адам (01.01.2016 ж).

САЙМАСАЙ ауылы – Саймасай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Саймасай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 16 шақырым қашықтықта орналасқан.

Қазақ ұлттық аграрлық университетінің «Жаңашар» оқу-тәжірибе шаруашылығы орналасқан. 1995 жылға дейін Александровка аталып келген. Ауыл атауы Саймасай болыстың құрметіне қойылған. Саймасай Үшкөмпірұлы (1862-1904 жылдары) осы аумаққа беделді адам болған. Тұрғындар саны 4185 адам (01.01.2016 ж).

САТАЙ ауылы – Қаракемер ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Сатай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 20 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауыл бұрын кеңшар бөлімшесі болған. Ел тәуелсіздігінің алғашқы жылдарында тұрғындар қалауымен ауылға қазақ жерін жоңғар қалмақтарынан азат етуде ерен ерлік, батырлық көрсеткен Сатай батыр аты берілді. 1731 жылы Ресей патшасына алғаш рет қазақтар атынан хат жазылғанда оған қол қойғандардың қатарында Сатай мен Бөлек батырлар болған. 1757 жылы «Мамырсу келісіміне» Абылай ханмен бірге қол қойған. Тұрғындар саны 299 адам (01.01.2016 ж).

САРЫТАУ ауылы – Асы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Сарытау ауылы аудан орталығы Есік қаласынан оңтүстік шығыс бағытта 110 шақырым қашықтықта орналасқан. Кезінде Асы кеңшарының мал өсіретін бөлімшесі болған. Сарытау «үлкен, ірі тау» мәніндегі атау, ерте замандарда бұл Үйсін тауы деп аталғаны тарихи деректерден мәлім. Тұрғындар саны 60 адам (01.01.2016 ж).

САРЫБҰЛАҚ ауылы – Қаражота ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Сарыбұлақ ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 92 шақырым қашықтықта орналасқан.

Ұжымдастыру кезінде Сарыбұлақ ауылының негізінде ұжымшар болып құрылып, кейін кеңшар бөлімшесіне айналған. 1980 жылдарда «Куликовка» тәжірибе шаруашылығының орталығы болды. Сарыбұлақ сөзі «үлкен бұлақ» мағынасын береді. Тұрғындар саны 1931 адам (01.01.2016 ж).

ТАЛДЫБҰЛАҚ ауылы – Қаракемер ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Талдыбұлақ ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 26 шақырым

қашықтықта орналасқан. Бұлақ жағасында талдың көп өсуімен байланысты қойылған атау. 1990 жылдан (Алматы облыстық Атқарушы Комитет отырысының хаттамасы № 13-327—шешімі 21.08.1990 ж) елді мекен Талдыбұлақ деп аталады. Тұрғындар саны 1270 адам (01.01.2016 ж).

ТАУСҮГІР ауылы – Асы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Таусүгір ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 100 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде осында Асы кеңшарының бөлімшесі болды. Таусүгір атауының екінші сыңарындағы сүгір сөзі көне түркі тілінде «әскер, шерік» деген мағына береді. Ел аузындағы әңгімеде ертеде осы өңірді мекендеген Сары қаңлылардың Сердалы Сүгір деген биі болған, сол кісінің ұрпақтарының көктеу, күздеуі болғандықтан солай аталған деседі. Тұрғындар саны 65 адам (01.01.2016 ж).

ТАУТҮРГЕН ауылы – Таутүрген ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Таутүрген ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 20 шақырым қашықтықта орналасқан.

Кеңестік кезеңде Ленин атындағы ұжымшардың бөлімшесі болған.

1. Таутүрген XVIII ғасырда қалмақтарды таудан түре кууға байланысты қалған атау, – дейді ел аузында жүрген аңызда.

2. Топонимнің мағынасы, якут тіліндегі түргэн, тува тіліндегі дүрген – тез, жылдам деген сөзден шыққан деген ғалымдар пікірі [7, 195] таудан қатты, шапшаң ағатын өзеннің атауына лайық екенін көрсетеді. Тұрғындар саны 713 адам (01.01.2016 ж).

ТАУҚАРАТҰРЫҚ ауылы – Қаратұрық ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Тауқаратұрық ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 45 шақырым қашықтықта орналасқан. Тауқаратұрық ауылының бұрынғы атауы Байтықай болған. Бұл ауыл қаңлы руының жері болған. Жергілікті тұрғындар арасында Таусүгір атауымен белгілі.

1930 жылдан 1964 жылға дейін 1 май ұжымшарының құрамында болған. Негізгі шаруашылығы мал шаруашылығы болғандықтан, жер көлемі өте үлкен аумақты алып жатыр. 1964 жылы 1 май ұжымшарынан бөлініп, Таусүгір қой совхозы болып құрылған. Ауыл атауы «тау етегіндегі үлкен тұрақ, қыстақ» деген мағынаны білдіреді. Тұрғындар саны 2048 адам (01.01.2016 ж).

ТАШКЕНСАЗ ауылы – Ташкенсаз ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ташкенсаз ауылы аудан орталығы Есік қаласынан солтүстікке қарай 30 шақырым қашықтықта орналасқан.

1935 жылдары Қызылшарық ұжымшары болып құрылып, 1949 жылы іріленіп Социализм совхозы атанған. Кеңестік кезеңде ұжымшар, 1972-1997 жылдарда көкөніс, сүт өндіретін «Социализм» кеңшарының орталығы болған. Саздауыт жерді су тесіп жататындықтан Тескенсаз атанған. Қазіргі Ташкенсаз атауы осы тіркестің жергілікті диалектіге байланысты өзгерген түрі. Тұрғындар саны 3803 адам (01.01.2016 ж).

ТЕСКЕНСУ ауылы – Тескенсу ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Тескенсу ауылы аудан орталығы Есік қаласынан солтүстік шығысқа қарай 28 шақырым қашықтықта орналасқан. Ежелгі керуен жолының бойындағы ауылдың бұрынғы атауы Төрткөл. Төрткөл деп аталу себебі Таусүгірден батысқа қарай төрт тармақта жол тарайды. Ол Тескенсумен келіп түйіседі.

Кеңестік кезеңде ұжымшар, 1962-1997 жылдарда «Тескенсу» кеңшарының орталығы болған. Атауы ауылдың теріскейінде және шығыс бетінде жерді тесіп шығып жатқан су көздеріне байланысты қойылған. Тұрғындар саны 4878 адам (01.01.2016 ж).

ТОРҒАЙ ауылы – Шелек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Торғай ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 79 шақырым қашықтықта орналасқан. Кеңестік кезеңде «Авангард» кеңшарының сүт фермасы болған.

1. Атауға байланысты айтылатын бір нұсқада бұл жер Қорам батырдың қолынан жер құшқан қырғыздың Торғай батырының атына байланысты делінеді.

2. Жұрт арасында Торғайбазы деп те аталып жүр. Ел ішінде ауыл маңында торғайлар көп болғандықтан солай аталған дейді. Тұрғындар саны 180 адам (01.01.2016 ж).

ТОЛҚЫН ауылы – Тескенсу ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Толқын ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 35 шақырым қашықтықта орналасқан.

Кеңестік кезеңде 1970 жылдары идеологиялық пиғылмен шетелдік радиотолқындарға кедергі туғызу мақсатында салынған радиостанциялық бекет орналасқан жер. Атауы радиотолқынға байланысты қойылған. Толқын ауылы 1970 жылы №7 радиоорталық қызметкерлеріне арнап жаңа орынға салынған қалашық. Негізгі қызмет әртүрлі толқындағы радиохабарламаларын «Шалқар», «Қазақстан», «Ауыл өмірі», «Маяк» т.б. тарату болғандықтан Толқын атауы берілген. Тұрғындар саны 1004 адам (01.01.2016 ж).

ТӨЛЕ БИ ауылы – Көктөбе ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Төле би ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 5 шақырым қашықтықта орналасқан.

Ауыл әйгілі Төле бидің атымен аталған. Ауылдың солтүстік батысын ала шапыраштының атақты биі атымен аталған Әшекейдің белі асуы алып жатыр. Төле би Әлібекұлы (1663–1756 жылы) – атақты би, шешен. Қазақ жерін жоңғар басқыншыларынан азат етуге басшылық етті. Ташкент шаһарын 12 жыл биледі. 2005 жылдан (Алматы облысы әкімдігінің 26.05.2005 жылы № 5–27 қаулысы және облыстық мәслихаттың 26.05.2005 жылы №17–120–шешімі) елді мекен Төле би деп аталады. Тұрғындар саны 3150 адам (01.01.2016 ж).

ТҮРГЕН ауылы – Түрген ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Түрген ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 14 шақырым қашықтықта Түрген өзенінің жағалауында орналасқан. Археологиялық қазбалар мұнда X–XII ғасырларда бекіністі елді мекен болғандығын көрсетеді. Өткен ғасырдың отызыншы жылдары құрылған ұсақ ұжымшар біртіндеп іріленді. Кеңестік кезеңде Ленин атындағы ұжымшардың орталығы болды. Ауыл атауына қатысты ел аузында: «XVIII ғасырда саймен өрлеп

қалмақтарды Асы жайлауынан одан әрі шекара асыра түре қууына байланысты» аталған деседі. Көне түркі тілінде Түрген «тез, жылдам, шапшаң ағатын өзен» деген мағына береді.

Кейбір деректерде түрген сөзі тауды түріп, асуды жақындата түскен «сай, өзен» деп ұғылады. Алатаудың арғы күнгей бетіне өтетін асулардың ең жақыны осы Түрген асуы. Дәл осы тұста жалпақ жайылған Алатаудың етегі қымталып, түріле түседі. Сондықтан да жер, су, тау, асу, шың атауы бір сөзбен Түрген деп аталған. Тұрғындар саны 13800 адам (01.01.2016 ж).

Х. БИЖАНОВ ауылы – Бартоғай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Х. Бижанов ауылы аудан ор-

талығы Есік қаласынан 105 шақырым қашықтықта орналасқан. Ауыл іргетасы 1946 жылы қаланған. Алдында ұжымшар, кейін «Октябрьское» кеңшарының орталығы болды. Ауылдың қазіргі атауы кейін Еңбекшіқазақ ауданына қосылған бұрынғы Шелек ауданын ұзақ жылдар басқарған Құсайын Бижановтың құрметіне қойылған. Құсайын Бижанов (1920–1987 ж.) – көп жылдар бойы Шелек аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы болып істеген. Аудан экономикасын өркендетуге елеулі еңбек сіңірген. Ұлы Отан соғысына қатысқан майдангер, еңбек ардагері. Елге сіңірген еңбегі жоғары бағаланып, Ленин, екі мәрте Еңбек Қызыл Ту, I дәрежелі Отан соғысы, Қызыл Жұлдыз, Халықтар достығы орденімен марапатталған. Тұрғындар саны 3320 адам (01.01.2016 ж.).

ШАЛҚАР ауылы – Қырбалтабай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Шалқар ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 49 шақырым қашықтықта орналасқан.

Қапшағай су қоймасы іске қосылғанда оның балық қорын ұстап тұру үшін 1971 жылы көлдің жанынан су тоғандары жасалған. Қапшағай балық шаруашылығы құрылып, су тоғандарына қарап ауылды Шалқар деп атаған. Тұрғындар саны 256 адам (01.01.2016 ж.).

ШЕЛЕК ауылы – Шелек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Шелек ауылы аудан орталығы Есік қаласынан 85 шақырым қашықтықта орналасқан.

Шелек – орта ғасырлық елді мекен. Бұл жердегі қазақтардың ежелгі қонысы Қоянды деп аталатын. XVIII ғасырда қазіргі ауылдың солтүстік жағында қалмақ сейпілі (қамалы) болыпты. 1889 жылы аса күшті Шелек жер сілкінісінде кірпіштен жасалған үйлер түгел қирап, келіп қоныстанушылар «Зайцево» деп атаған ауылға XX ғасырдың басында Шелек атауы қайтарылған.

Шелек ауылы 1932 жылдан 1997 жылға дейін Шелек ауданының орталығы болды. Кеңестік кезеңде ұжымшар, «Авангард» кеңшарының орталығы орналасқан. 1997 жылы оңтайландыру үрдісімен аудан Еңбекшіқазақ ауданына қосылды.

Ауыл атауы Шелек батырдың атына байланысты шыққан деген болжам да бар. Шелек Ересен – XVI ғасырда қалмақтардың Жетісуға алғашқы шабуылдары кезінде ел қорғаған батыр. Ауылдың солтүстік шығыс бетінде өзен маңында Шелек батырдың төрт құлақты моласы да болған. Жер сілкінісі кезінде қираған.

Кейбір ақпарат көздерінде Шелек атауы шілікпен шатастырылған. Шелек – ауылдың Шелек батырға байланысты қалыптасқан атауы. Ол қаһарлы, тез ашуланатын кісі екен. Сондықтан Іле аңғарымен соғатын қатты желді де жергілікті жұрт ұқсатып Шелектің желі деп атап кеткен. Өңірдегі Далашелек, Таушелек, Құршелек атаулары, Шелектің желі тіркесі Шелектің шілікке қатыссыз екендігін көрсетеді. Шелек батырдың ұрпақтарынан тараған Дайыр, Байыр деген ағайынды кісілердің Байырының қызы Зәуре – Қазақстанды ширек ғасыр басқарған Д. Қонаевтың туған шешесі.

Тұрғындар саны 32320 адам (01.01.2016 ж).

ЕСКЕЛДІ АУДАНЫ

Алматы облысындағы Ескелді ауданының орталығы – Қарабұлақ кенті болып, бүгінгі шекарасы 1967 жылдың желтоқсан айында анықталды.

Аудан орталығы – Қарабұлақ кентінің іргетасы 1855 жылы қаланған.

2000 жылы 27 мамырда Елбасының Жарлығымен 73 жыл үзілістен кейін Ауданға Ескелді баба есімі берілді.

Аудан аумағында 33 елді мекен бар, олар 11 ауылдық округтерге біріктірілген. 2016 жылдың 1 қаңтарына аудан халқының саны – 47925 адам. Ауданды 20-дан астам ұлттар мен ұлыстардың өкілі мекендейді. Жер көлемі – 4,29 мың шаршы шақырымды алып жатыр. Аудан негізінде ауылшаруашылық өнімдерін өндірумен айналысады. Аумағы таулы, тау бөктерлі, жазық, ойпатты болып келеді.

Бастауын Жоңғар Алатауынан алатын Қаратал, Көксу, Шажы, Балықты және басқа ірілі-ұсақты өзендер басып өтеді. Климаттық факторлары ауыл шаруашылығын дамытуға қолайлы. Тау беткейлері мен аңғалдарда дәрі -дәрмектік шөптер көптеп кездеседі. Мәрмәр тасын өндіретін

кеніштер жыл сайын көбейіп келеді. Осындай ерекшеліктер ауданның экономикалық әлеуетіне оң ықпал етеді.

Өлке тарихы аудан есімі беріліп отырған Ескелді би есімімен тығыз байланысты.

XVIII ғасырдың басындағы жоңғар шапқыншылығы кезінде ата-бабаларымыз туып-өскен, кіндік кескен жерінен ауа көшуге мәжбүр болды. Міне осы ел басына күн туған сәтте батыр, әділетті би, сөзге шешен, көріпкел әулие, қолбасшы, өз заманының қайраткері Ескелді би Жылкелдіұлы (1692–1780) ел басын біріктіру жолында еңбек етті, жан жаққа бытырап, тоз-тоз болып кет-

кен елдің басын қосып, ата қонысы – Жетісуға қайта қоныстандырды. Бабамыздың 300 жылдық мерейтойы республикалық деңгейде Қаратал ауданындағы «Қызылжар» қойнауында өткізілді. Қазақстан Республикасы Президентінің 2000 жылғы 10 наурыздағы Жарлығымен ауданға Ескелді бидің есімі берілді. Орталық алаңға гранит тастан Ескелді әулиенің ескерткіші орнатылды. Аудан орталығы Қарабұлақ кентінің орталық көшесіне есімі берілді.

Ауданға қатысты тарихи деректерге сүйенсек, 1856 жылы Шоқан Уәлиханов Қашқарияға сапарында Төлектің төр жайлауын жайлаған Тезек

төренің ауылында болғаны туралы күнделігінде жазған. Сонымен қатар, әйгілі жиһангез, көрнекті ғалым–географ П.П.Семенов-Тяньшанский 1856 жылы Қарабұлақты басып өткен.

АБАЙ – Қарабұлақ ауылдық округіне қарасты ауыл. Ұлы ақын Абай Құнанбаевтың атымен аталған, халқының саны – 1039 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 5 шақырым, 2011 жылғы 25 қазан №2 Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің ұйғарымымен Абай ауылы болып аталды.

АҚЕШКІ – Ақын Сара ауылдық округіне қарасты ауыл. Халық саны – 555 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 57 шақырым, Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы № 2 ұйғарымымен Ақешкі ауылы болып аталды. Ауылдың Ақешкі аталуы туралы аңызда: Бір бай кісі бір жылы Ақешкі маңындағы таудың жанынан жайлауға көшіп бара жатады. Ол сол жайлауда жігіттеріне шөп шапқызып күзде қыстауына қайта көшеді екен. Ол қыстауға барып малын түгендегенде 4-5 ешкісінің жоқ екенін байқайды. Малың іздемейді. Келесі жылы көктемде көшіп бара жатқан бай сол таудың баурайында жайылып жүрген ешкілерін көреді. Қалып қойған 4-5 ешкісі лақтап, он шақты болыпты. Оны көріп қуанған бай достарына: «Мынау ешкі өлмейтін берекелі өлке екен», депті. Содан тау Ешкіөлмес атанып, оның баурайы Ақешкі аталыпты деседі [7.26].

АҚТАСТЫ – Қайнарлы ауылдық округіне қарасты Ақтасты ауылы жер бедеріне сәйкес қойылған атау. Ішкі Ресейден қоныс аударған келімсектер ауылдың тарихи атын сөзбе-сөз аударып «Белокаменка» деген. 2000 жылдың 14 шілдесінде Мемлекеттік ономастика комиссиясының шешімімен бұрынғы «Белокаменка» ауылына Ақтасты тарихи атауы қайтарылды. Халық саны – 324 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 24 шақырым.

АҚТҰМА – Ескелді ауданындағы Ақын Сара ауылдық округіне қарасты ауыл. Ауыл маңында үлкен қайнар, мөлдір бұлақтардың көптігіне орай қойылған тарихи атау. Халық саны – 157 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 57 шақырым. Алматы облысы әкімдігінің 2008 жылғы 13 маусымдағы № 126 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2008 жылғы 13 маусымдағы № 10–63 шешімімен Ақтұма ауылы болып аталды.

АҚЫН САРА – Ескелді ауданындағы ауыл. Тарихта аты мәлім, атақты Біржан салмен айтысқан ақын Сара Тастанбекқызының есімі мәңгі есте қалдыру мақсатында қойылған атау.

Алматы облысы әкімдігінің 2007 жылғы 29 наурыздағы №66 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2007 жылғы 29 наурыздағы №37-276 шешімімен бұрынғы «Целинное» ауылының атауы Ақын Сара ауыл-

дық округі Ақын Сара деп аталды. Халық саны ауылдық округі бойынша – 2125, Ақын Сара ауылында – 1120 адам, аудан орталығынан ара қашықтығы – 56 шақырым.

АЛМАЛЫ – Қоңыр ауылдық округіндегі ауыл. Алмасы көп, алма мол өскен жер мәніндегі атау. Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы № 2 ұйғарымымен Алмалы ауылы болып аталды. Халық саны – 45 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 50 шақырым.

БАҚТЫБАЙ – Ескелді ауданындағы Бақтыбай ауылдық округінің орталығы.

Осы өңірден шыққан айтыскер ақын Бақтыбай Жолбарысұлының (1842–1902) құрметіне қойылған атау. Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан батысқа қарай 18 шақырымда, Көксу өзені аңғарының оң жағалауындағы ақ боз жусан әр түрлі эфемерлі және астық тұқымдас шөптесін өскен шалғынды қоңыр, бозғылт қоңыр топырақты құрғақ агроклиматтық белдемде орналасқан. Тұрғыны округ бойынша 9015 адам, ал ауылда – 6 495 адам. Іргесі 1930 жыл Н. Крупская атындағы қызылша өсіру ұжымшары ретінде қаланған. 2000 жылдың 14 шілдесінде Мемлекеттік ономастика комиссиясының шешімімен Бақтыбай ауылдық округі, Бақтыбай ауылы болып өзгертілді.

БИҒАШ – Жалғызағаш ауылдық округіне қарасты Биғаш ауылы. Жергілікті тұрғындардың айтуынша бұл атау «би» және «ағаш» сөздерінің бірігуінен құралған, «дара ағаш» немесе «қос ағаш» деген мағынаны береді. Т. Жанұзақ: «Бұл атау сол өңірде белгілі адам есімімен қойылса керек», – деген болжау айтады [8, 72]. Атау Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы №2 ұйғарымымен берілген. Халық саны – 241 адам, аудан орталығынан – 31 шақырым.

БӨКТЕРЛІ – Көкжазық ауылдық округіне қарасты Бөктерлі ауылы. Ауылдың тау бөктерінде орналасуына байланысты аталған. Алматы облысы әкімдігінің 2007 жылғы 29 наурыздағы № 66 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2007 жылғы 29 наурыздағы №37–276 шешімімен бұрынғы Малогоровка ауылының атауы Бөктерлі ауылы деп аталды. Халық саны – 194, аудан орталығынан арақашықтығы – 16 шақырым.

ЕКПІНДІ – Төлеңгіт ауылдық округіне қарасты ауыл. «Алдыңғы қатардағы үздік, озық, озат» мәніндегі атау. 1977 жылдың 5 желтоқсанындағы Қазақстан Республикасының Төралқасының Жарлығымен Екпінді

ауылы болып аталды. Халық саны – 510 адам, Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан 14 шақырым жерде орналасқан.

ЕЛТАЙ – Бақтыбай ауылдық округіне қарасты ауыл. Осы өңірді мекендеген жалайыр руынан шыққан Елтай есімді адамның құрметіне қойылған атау болса керек.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан солтүстік-батысқа қарай 20 шақырым жерде, Қаратал өзенінің жағалауында, боз, селеу, ши, жусан өскен қоңыр топырақты құрғақ дала белдемінде орналасқан. Тұрғыны 2103 адам. 1963 жыл Абай атындағы қой шаруашылығын құруға байланысты іргесі қаланған. Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы №2 ұйғарымымен Елтай ауылы болып аталды.

ЕШКІӨЛМЕС – Қарабұлақ ауылдық округіне қарасты ауыл. Жұт жылдары малға жайлы, қысы жылы болғандықтан, «Ешкіөлмес» атанып кеткен. Ешкіөлмес ауылының халық саны – 1148 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 2 шақырым. Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы №2 ұйғарымымен Ешкіөлмес атауы берілді.

ЖАЛҒЫЗАҒАШ – Ескелді ауданындағы Жалғызағаш ауылдық округі, Жалғызағаш ауылы. Осы тұста ертеректе жалғыз ағаштың өсіп тұруына байланысты осылай аталып кеткен.

1.04.1997 жылы Талдықорған облыстық әкімдігінің қаулысы және облыстық мәслихаттың шешімімен Жалғызағаш ауылдық округі, Жалғызағаш ауылы болып өзгертілді. Халық саны округ бойынша – 1460, ал ауыл бойынша 1219 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 28 шақырым.

ЖАҢАЛЫҚ – Н. Алдабергенов ауылдық округіне қарасты ауыл. «Жаңа өмірдегі жақсылық, жақсы тұрмыс» мағынасында қойылған атау. Халық саны – 448 мың адам, аудан орталығынан арақашықтығы 21 шақырым, 2011 жылғы 25 қазандағы №2 Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің ұйғарымымен Жаңалық ауылы болып аталды.

ЖАСТАР – Н. Алдабергенов ауылдық округіне қарасты ауыл. Осы ауылда Көксу ауылшаруашылық колледжі ашылып, жастар көп шоғырланғандықтан, Жастар ауылы атанып кеткен. Халық саны – 804 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 21 шақырым, Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы №2 ұйғарымымен Жастар ауылы болып аталды.

ЖЕҢДІК – Төлеңгіт ауылдық округіне қарасты ауыл. Бұл атау Ұлы Отан соғысы аяқталған соң жаңадан орналасқан мекенге қойылып, «жауды жеңіп, жеңіске жеттік» деген мәнді білдірген. Қазақстан Республикасының Төралқасының 1977 жылдың 5 желтоқсанындағы Жарлығымен Жеңдік ауылы болып аталды. Халық саны – 159 адам, Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан 18 шақырым жерде орналасқан.

ЖЕТІСУ – Төлеңгіт ауылдық округіне қарасты ауыл. Еліміздің оңтүстік-шығысындағы табиғаты көркем әрі бай, құнарлы өлке. Жетісу ауылдық аты осы өлке атына байланысты қойылған тарихи–географиялық атау.

Жетісу жері өзен деген қалыптасқан түсінікке орай осы өлкеден бастау алатын, осы өлкені басып өтетін, Балқаш көліне құятын жеті өзен туралы Шоқаннан бастап В. Вартольд, Қ.Халид т.б. ғалымдар, саяхатшылар мен өлкетанушылар әртүрлі пікірлер айтқан. Белгілі тілтанушы–лингвист, профессор А.Уәлидің «...жеті сөзі өзінің тура мағынасындағы сандық мәнді білдірмейді, «өзен суы, бастау бұлақтары көп жер» деген халықтық география танымына байланысты қойылған», – деген пікір айтқан [11, 27]. Үш, жеті тоғыз, қырық тәрізді сандардың шама, мөлшерді білдіретінін әрі киелі сандар деп түсінген халық тіліндегі мезгеу (синекдоха) мәнінің жерсу атауларының этимологиясында жиі кездесетіні де белгілі. Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 12 шақырым жерде, Талдықорған – Текелі автомобиль жолы бойында, бетеге, боз, жусан, көде өскен қара топырақты қоңыржай-ылғалды агроклиматтық белдемде орналасқан. Тұрғыны – 2247 адам. Іргесі 1951 жыл қызылша өсіруге маманданған «Жетісу» ұжымшарын ұйымдастыруға байланысты қаланды. Қазақстан Республикасының Төралқасының 1977 жылдың 5 желтоқсанындағы Жарлығымен Төлеңгіт ауылдық округі Жетісу ауылы болып аталды.

КӨКЖАЗЫҚ – Ескелді би ауданындағы ауыл. Атау жердің көкорай шалғын, жазық болуына байланысты берілген.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан шығысқа қарай 13 шақырым жерде, Қора өзені жағалауында, бұта аралас бетеге, көде, қылқанбоз, сұлыбас, т.б. астық тұқымдас шөптер өскен қоңыр топырақты қоңыржай ылғалды тауаралық ойыста орналасқан. Көкжазық ауылдық округі бойынша тұрғындар саны 1 944 адам, ал ауылда – 1573. Іргесі 1930 жыл қызылша өсіретін «1 май» ұжымшар орталығы ретінде құрылды. 2000 жылдың 14 шілдесінде Мемлекеттік ономастика комиссиясының шешімімен «Троицкий» ауылы Көкжазық ауылдық округі, Көкжазық ауылы болып өзгертілді.

КӨКТӨБЕ – Қоңыр ауылдық округіндегі ауыл. «Көк майсалы, шалғынды төбе» мәніндегі атау. Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің 2011 жылғы 25 қазандағы № 2 ұйғарымымен Көктөбе ауылы болып аталды. Халық саны – 222 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 85 шақырым.

ҚАЙНАРЛЫ – Ескелді ауданындағы ауыл. Ауыл орналасқан тұстан шыққан қайнар көзіне, бастауға байланысты аталған.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан солтүстік-шығысқа қарай 21 шақырым жерде, Мыңшұңқыр баурайында, жусан, ши аралас астық тұқымдас шөптесін өскен қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты тау алды жазығында орналасқан. Тұрғындар саны округ бойынша – 1 389 адам, ауылдың өзінде – 846 адам. Ауыл 1993 жылға дейін Ключевое ауылы деп аталған. 1963-97 жылы сүт өндіретін Фурманов ұжымшарының орталығы болды. 2000 жылдың 14 шілдесінде Мемлекеттік ономастика комиссиясының шешімімен Ключевое ауылы Қайнарлы ауылдық округі, ал 2004 жылғы 21 желтоқсанда Алматы облысы әкімдігінің №12–114 қаулысымен және №13–83 Алматы облысы мәслихатының шешімімен Қайнарлы ауылы болып өзгертілді.

ҚАРАБҰЛАҚ – Ескелді ауданының орталығы. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан оңтүстік-шығысқа қарай 15 шақырым жерде, Қаратал өзенінің сол жағалауында, Жетісу (Жоңғар) Алатауының батысындағы Мыңшұңқыр тауының баурайында, өзен сулы, бұлақты жер. Бұта аралас бетеге, боз, селеу басым өскен тауалдының қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты жазығында орналасқан.

Қарабұлақ кентінің іргетасы 1855 жылы Верный–Текелі автомобиль жолы бойында қаланды.

1946 жылдың 9 қаңтарында Талдықорған ауданының орталығы Талдықорған қаласынан Қарабұлақ кентіне көшірілді. Қазіргі Қарабұлақ кентінің халық саны ауылдық округі бойынша – 22091, ал ауылдың өзінің тұрғыны – 15 842 адам. Қазақ КСР Төралқасының 1946 жылғы 9 қаңтардағы Жарлығымен Қарабұлақ кенті деп аталды.

ҚАРАТАЛ – Ескелді ауданы Қаратал ауылдық округіне қарасты ауыл. Аймақта талдың қалың өсуіне, Қаратал өзенінің жағасында орналасқанына байланысты қойылған.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан шығысқа қарай 18 шақырым жерде, Шажа өзенінің жағасында, Мыңшұңқыр тауының батысындағы бетеге, боз, селеу, айрауық, шалғынды шөп өскен қызғылт қоңыр, қара

топырақты тау беткейіндегі жазықта орналасқан. Қаратал ауылдық округінің тұрғыны – 2835, ал Қаратал ауылында – 2148 адам. ҚазКСР Төралқасының 1992 жылғы 1 қаңтардағы Жарлығымен Қаратал ауылдық округі, Қаратал ауылы болып аталды.

ҚОҢЫР – Ескелді ауданындағы ауыл. Қоңыр атауы түске байланысты аталғанмен топонимдік термин ретінде географиялық атауға да ие болады.

Қоңыр тек түске қатысты ғана емес, ауыспалы мағынада ыстық та, суық та емес климаттық ерекшелік пен адам мінезіне де қатысты айтылады. (ауыспалы мағынада қарапайым, жайлы, жағымды, қоңыржай, қоңыр күз,) Қоңыр атауы жер түсіне емес, сол жердің жайлы ауа райына қатысты аталуы да мүмкін.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан солтүстікке қарай 80 шақырым жерде, Ақешкі және Сарыбұлақ өзені аралығында, Қоңыр тауының солтүстік етегіндегі бетеге, боз, жусан, астық тұқымдас шөптесін өскен қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты тауалдының құрғақ жазығында орналасқан. Тұрғыны 1329 адам. Ауыл 1961–97 жылдары Қапал ауданының Ильич атындағы қой өсіретін ұжымшарының орталығы болған. 2004 жылғы 21 желтоқсанда Алматы облысы мәслихатының №13–83 шешімімен, Алматы облысы әкімдігінің №12–114 қаулысымен бұрынғы «Калиновка» ауылы Қоңыр ауылдық округінің Қоңыр ауылы болып аталды.

ҚОРЖЫМБАЙ – Қайнарлы ауылдық округіне қарасты ауыл. Ауылдың маңынан ағып жатқан шағын өзеннің тарихи атауы берілген. Халық саны – 219 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 28 шақырым.

2000 жылдың 14 шілдесінде Мемлекеттік ономастика комиссиясының шешімімен бұрынғы «Березовка» ауылы Қоржымбай ауылы болып өзгертілді.

МАТАЙ БАЙЫСОВ – Қарабұлақ ауылдық округіне қарасты ауыл. Осы жерде туып өскен Кеңес Одағының батыры Матай Байысовтың есімін мәңгі есте сақтау мақсатымен Елбасы Жарлығымен 1998 жылы берілген атау.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан батысқа қарай 9 шақырым жерде, Көксу мен Қаратал өзені аралығында, боз жусан аралас эфемероидті шөптесін басым өскен шалғынды сұр топырақты құрғақ далада орналасқан. Тұрғыны – 1 541 адам. Ауыл 1998 жыл дейін «Буденное» деп аталып келді. Аудан орталығынан арақашықтығы – 9 шақырым.

НҰРМОЛДА АЛДАБЕРГЕНОВ – Ескелді ауданындағы Н. Алдабергенов ауылдық округінің орталығы. Екі Мәрте Социалистік Ең-

бек Ері, ауыл шаруашылығына еңбегі сіңген қайраткер Нұрмолда Алдабергеновтің (1906–1967) құрметіне қойылған.

Аудан орталығы – Қарабұлақ кентінің батысында 18 шақырым жерде, Көксу өзенінің оң жағалауында орналасқан. Көксу өзені аңғарындағы қоңыржай-ылғалды агроклиматтық белдемде жатыр. Ауылдық округтің тұрғыны – 5509 адам, ал ауылдарда – 4 257 адам тұрады.

1930–1997 жылдары «КПСС 22–партсъезі» атындағы ұжымшардың орталығы болған. Ауыл 1997 жыл дейін «Шұбар» деп аталды.

1997 жылдан Талдықорған облыстық мәслихаттың шешімімен Н.Алдабергенов ауылдық округі, Н. Алдабергенов ауылы болып өзгертілді.

ӨРҚУСАҚ – Қарабұлақ ауылдық округіне қарасты ауыл. Өркүсақ – тарихи атау болып табылады. Ауылдың іргесінен Қусақ өзені өтеді. Елді мекен өзен арнасынан жоғарыда орналасқан. Халық саны – 490 адам, аудан орталығынан 15 шақырым жерде орналасқан. Алматы облысы әкімдігінің 2007 жылғы 29 наурыздағы № 66 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2007 жылғы 29 наурыздағы №37–276 шешімімен бұрынғы «Қызыл октябрь» ауылының атауы Өркүсақ ауылы деп аталды.

ӨТЕНАЙ – Бақтыбай ауылдық округіне қарасты ауыл. Халқына қорған болған, қамал бұзған Өтенай батырдың (1699–1773) құрметіне қойылған атау. Алматы облысы әкімдігінің 2008 жылғы 13 маусымдағы №126 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2008 жылғы 13 маусымдағы №10–63 шешімімен қойылған атау. Халық саны – 417 адам, арақашықтығы аудан орталығынан – 23 шақырым.

СЫРЫМБЕТ – Ескелді ауданындағы ауыл. 1916 жылы патшаға қарсы көтерілгендердің алғашқылары Сырымбет балаларының құрметіне қойылған атау.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан шығысқа қарай 19 шақырым жерде, Суықтөбе тауының солтүстік–батыс етегінде, бетеге, қау, боз, селеу өскен қара топырақты тау аңғарында орналасқан.

Ауыл 1996 жылға дейін «Тельман» деп аталған. 1960–1997 жылы Тельман атындағы қызылша өсіретін ұжымшардың орталығы болды.

Мемлекеттік ономастика комиссиясының 2000 жылдың 14 шілдесіндегі шешімімен бұрынғы «Тельман» ауылы Сырымбет ауылдық округінің Сырымбет ауылы болып өзгертілді. Тұрғыны – 2050 адам.

ТАМБАЛА – Ақын Сара ауылдық округіне қарасты Ескелді ауданындағы ауыл. Бұл атаудың бастапқы тұлғасы Таңбалы. Ол ауылды мекенде-

ген орыс тілді адамдар Таңбалы деп атай алмай, Тамбала деп бұрмалап атап кеткен.

Халық саны – 293 адам, аудан орталығынан арақашықтығы 57 шақырым. Алматы облысы әкімдігінің 2008 жылғы 13 маусымдағы №126 қаулысы және облыстық мәслихаттың 2008 жылғы 13 маусымдағы №10–63 шешімімен Тамбала ауылы болып аталды.

ТЕҢЛІК – Көкжазық ауылдық округіне қарасты Теңлік ауылы. Кеңес дәуірінде қойылған «тең, ерікті, құқығы бірдей» (теңдік сөзінің фонетикалық өзгеріске ұшыраған нұсқасы) мәніндегі атау [7, 117]. 2011 жылғы 25 қазандағы №2 Ескелді ауданы әкімдігі жанындағы қоғамдық ономастикалық кеңестің ұйғарымымен Теңлік ауылы болып бекітілді. Халық саны – 177 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 23 шақырым.

ТЕРЕКТІ – Қаратал ауылдық округіне қарасты Теректі ауылы. Терек көп өскен жер болғандықтан аталған. 2000 жылдың 14 шілдесінде Мемлекеттік ономастика комиссиясының ұйғарымымен бұрынғы «Малиновка» ауылы Теректі болып өзгерді. Халық саны – 686 адам, аудан орталығынан арақашықтығы – 24 шақырым.

ШЫМЫР– Қарабұлақ ауылдық округіне қарасты ауыл. Жергілікті халықтық аңыз бойынша Ескелді би бабамыз су жүретін арна қаздырған кезде, арнаның осы тұсында су жүрмей шымырлап тұрып алған деседі, сонда бабамыз астындағы ақ боз атын құрбандыққа шалған екен. Екінші нұсқасы – жер қабатының тығыздығына байланысты «берік», «тығыз», «қатты» мәнінде қойылуы да мүмкін.

Аудан орталығы – Қарабұлақ ауылынан солтүстік–батысқа қарай 5 шақырым жерде, Қаратал өзенінің сол жағалауында, боз жусан, ши аралас өскен қоңыр, қызғылт топырақты жазықта орналасқан. Тұрғындар саны – 2031 мың адам. Қазақ КСР Төралқасының 1979 жылғы 22 тамыздағы Жарлығымен Шымыр (Чумыр) деп аталған.

ЖАМБЫЛ АУДАНЫ

Алматы облысының оңтүстік-батысында орналасқан әкімшілік бірлік. Аудан 1928 жыл құрылған. Жер аумағы 19,3 мың шаршы шақырым. Тұрғыны 153,9 мың адам (01.01.2016). Аудан жеріндегі 61 елді мекен 24 ауылдық әкімшілік округке біріктірілген. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылы. Ауданның оңтүстігін Іле Алатауының батыс, оңтүстік-батысын Шу-Іле тауларының шығыс сілемдері алып жатыр. Солтүстікке қарай аудан жері жазыққа ұласып, мұнда Бозой үстірті мен Қараой аңғары, одан әрі Аңырақай, Жусандала жазығымен, Таукұм құмының Сарытаукұм, Қорғанқұм құмды алқаптарымен шектеледі. Кен байлықтарынан түсті металдар, әктас, құрылысқа жарамды тас, т.б. кездеседі. Таулардан Күрті өзенінің алабына кіретін бірнеше өзен бастау алады (Қарғалы, Ұзынағаш,

Қарақастек, Қастек, Жаманты, Балажан, Ақтерек, Ырғайты, Ұзын Қарғалы, Шолақ Қарғалы, Ақсеңгір, Қарасу, Жиренайғыр, Самсы, Тарғап, Қопа). Жері оңтүстіктен солтүстікке қарай шалғынды қара топырақты, қызғылт қоңыр, қоңыр, сұр, құмдақты сұр, сортаң топырақты келеді. Оны көбінесе бетеге, боз, жусан, изен, ебелек басым әртүрлі астық тұқымдас шөптесіндер көмкерген. Солтүстігіндегі құмды алқапта сексеуіл тоғайы, өзен аңғарларында бұталы тоғай шоғырлары кездеседі. Жабайы аңдардан: арқар, таутеке, елік, ақ бөкен, қарақұйрық, қасқыр, түлкі, қоян, суыр, борсық; құстардан: бүркіт, лашын, бөктергі, бөдене, сулы жерде тырна, дуадақ, қаз, үйрек мекендейді.

Тарихқа көз жүгіртсек, сан жылдар бойғы сарғайған мұрағаттарға зер салсақ, ауданның ең алғашқы орталығы – Тарғап қыстағы деп есептеледі. Себебі, ол 1890 жылы Жетісу уезінің Қастек болысына қарасты Верный-Қарабалта пошта-байланыс жолында бекет болып ашылған және сол жылы Сәке Ниязбекұлы болыс сайланып, ол өңірдің Батыс-Қастек болысы атанғанын көреміз.

Алматы облысы мемлекеттік мұрағатының жәдігерлеріне жүгінсек, Жетісу губерниялық атқару комитеті төралқасының 1928 жылғы наурыздың 27–29 күндері өткен кезекті мәжілістің II хаттамасында «Аудандастыру жобасын анықтау туралы» мәселе қаралған. Онда Қордай ауданын

Қордай және Қастек аудандарына бөліп, Қастек ауданына 1-7 ауылдарды, Майтөбе болыстығының Қарабұлақ ауылын, Ұзынқарғалы болыстығының 1-5 және 10-12 ауылдарын қалдыру, сондай-ақ, Қастек ауданының орталығын – Тарғап қыстағы деп белгілеу туралы айтылған. Тағы бір деректе Қастек ауданының 1928 жылғы қыркүйектің 3-індегі Қазақстан Орталық Атқару Комитетінің арнайы Жарлығымен құрылып, шекаралары бекітілгені жайлы бұрынғы құжаттарға сілтеме жасалған. Негізінен алғанда, қыркүйектің 3-ші жұлдызын ауданның ресми түрде құрылған күні деп санаған дұрыс сияқты.

Арада тура он жыл өткеннен кейін, яғни 1938 жылы ұлы жырау – бабамыз Жамбылдың шығармашылық қызметіне 75 жыл толуы құрметіндегі мерейтойға байланысты Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы Орта-

лық Атқару Комитеті Төралқасының 1938 жылғы мамырдың 19-дағы Қаулысымен Қастек ауданының атауы Жамбыл ауданы болып өзгертілген.

АЙДАРЛЫ ауылы – өзі аттас аудандық әкімшілік округтің орталығы. Бұл тектес атау жердің, шоқы мен төбенің биіктігін айдарға теңеуден қойылған. Яғни «биік жер, шоқы, биік жота» мәнін білдіреді.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан солтүстік-батысқа қарай 130 шақырым жерде Бозой үстіртінде, Тасқатын каналының жағалауындағы эфемер тәрізді шөптесін аралас боз жусан, баялыш, күйреуік өскен сұр, қошқыл сұр топырақты шөлді жазықта орналасқан. Тұрғыны 1290 адам (01.01.2016). Ауыл 1964-1997 жылдары қой өсіретін «Айдарлы» кеңшарының орталығы болды.

ҚазКСР Жоғарғы Кеңес Төралқасының 1972 жылғы 26 маусымдағы №27 ұйғарымы бойынша ауыл аты Айдарлы деп аталған.

АҚДАЛА ауылы – Үңгіртас аудандық әкімшілік округінің құрамында. *Ақ және дала* сөздерінің бірігуі арқылы жасалған атау. Бірінші сыңарларында ақ, кара, сары, боз, көк сөздері бар топонимдер республикамыздың барлық облыстарында кездеседі де көп мағыналы болып келеді. Бұған ден қойсақ, Ақдала атауындағы ақ сөзінің мағынасы – *«тап-таза тақыр»*, *«кең, үлкен»*, ал екінші сыңардағы дала – *«кең байтақ, шексіз жер, құла түз»*. Демек, Ақдала атауының топонимдік мағынасы: *«орманы, тау-тас, қыр-қыраты не бұталы өсімдігі жоқ ашық кең дала, құла түз»* дегенге саяды. Облыстық атқарушы Кеңестің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Ақдала деп аталған.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 34 шақырым жерде. Тұрғыны 177 адам (01.01.2016 жыл).

АҚҚАЙНАР ауылы – өзі аттас аудандық әкімшілік округтің орталығы. Жамбыл ауданындағы ауыл. Ақбастау атауымен мәндес. Бертінге дейін бұл жер Прудки селосы аталып келді. 1993 жылы мамырдың 4-інде Қазақстан Республикасы Жоғарғы кеңесі Төралқасының Қаулысымен бұрынғы тарихи аты қайтарылып, Аққайнар селосы деп аталды.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылының батысында 25 шақырым жерде, Самсы өзенінің оң жағалауында орналасқан. Тұрғыны 2025 адам (01.01.2016). Ауыл Іле Алатауы мен Жетіжол жотасының түйіскен жеріндегі тау етегінің қуаң агроклиматтық белдемінде жатыр.

АҚСЕҢГІР ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Атаудың бірінші сыңарындағы ақ сөзі Е. Қойшыбаев айтқандай төбе, шоқы басындағы, жота үстіндегі тас жыныстарының немесе топырақ-беттерінің боз түсімен байланысты айтылса, екінші сыңарындағы сеңгір иран тіліндегі сангори – «тасты», «тастақ» сөзімен байланысты.

Бұл сөз біздің тілімізге енген соң «зәулім, биік, заңғар» деген ауыспалы мағынаға ие боп кеткен. Негізінде, Ақсеңгір атауы Ақтасты атауының синонимі, онымен мәндес атау. Ақсеңгір ауылының атауы сол жердің сипатына байланысты қойылған. Бұл маңда қыр бар, қырдың орта белінде шағыл-шағыл сеңгірлері бар тұзды жер.

Алматы облысы әкімінің 2004 жылғы 7 қаңтардағы №1-6 қаулысы бойынша ауыл аты Ақсеңгір деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 35 шақырым жерде. Тұрғыны 2182 адам (01.01.2016 жыл).

АҚТЕРЕК ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Терек түріне байланысты, болмаса – «биік терек өскен жер» мәнінде қойылса керек. Бұл ауылдағы Ырғайты өзенінің жағалауында теректер көп өскен. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 85 шақырым жерде. Тұрғыны 3444 адам (01.01.2016 жыл).

АРҚАРЛЫ ауылы – Ақтерек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Атаудың бұл жерде арқардың үйір-үйірімен жүруіне, көптігіне байланысты қойылған атау екенін көреміз.

Қазақ КСР Жоғарғы Кеңес Төралқасының 1976 жылғы 16 қарашадағы ұйғарымы бойынша ауыл аты Арқарлы деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 95 шақырым жерде. Тұрғыны 273 адам (01.01.2016 жыл).

АЩЫСУ ауылы – Сарытаукұм ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Атау ауыл маңындағы ағып жатқан өзен суының ащы екендігін білдіреді. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 150 шақырым жерде. Тұрғыны 318 адам (01.01.2016 жыл).

БЕРІКТАС ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Ауылдың Беріктас аталуының өзіндік себебі бар. Ауыл төріндегі Берікқара тауы жан-жағы берік қамал іспетті үлкен тау. Көнекөз қариялардың айтуы бойынша бұл тауға қиын-қыстау жылдары батырларымыз жауды бекіндіріп жеңіске жеткен. Жан-жаққа қашатын жол жоқ, мықты қорған болған. Сондықтан да тау Берікқара аталған. Ауыл атауы берік «мықты, бекем» және «тас» сөздерінің бірігуі арқылы жасалып, «жан-жағын жар-тас қоршаған мықты, берік бекініс» мәнінде қойылған. Дегерес тауының солтүстік баурайына орналасқан.

Алматы облысы әкімінің 2004 жылғы 7 қаңтардағы №1–6 қаулысы бойынша ауыл аты Беріктас ауылы деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 60 шақырым жерде. Тұрғыны 2526 адам (01.01.2016 жыл).

БАЛҒАБЕК ҚЫДЫРБЕКҰЛЫ ауылы – Таран ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Балғабек Қыдырбекұлы (15.4.1929, Алматы облысы Жамбыл ауданы Таран ауылы – 25.6.1995) – журналист, жазушы.

1950 жылы ҚазМУ-ді бітірген. Қазіргі «Егемен Қазақстан» газетінде әдеби қызметкер, бөлім меңгерушісі, бас редактордың орынбасары қызметтерін атқарған. 1983-1987 жылдары осы газеттің бас редакторы.

Қазақстан журналистер одағы басқармасының төрағасы болды. Еңбек Қызыл Ту, Халықтар Достығы ордендерімен марапатталған.

Алматы облыстық мәслихатының 1998 жылғы 24 шілдедегі №21-166 шешімі бойынша ауыл аты Балғабек ауылы деп өзгертілген.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылының солтүстігінде 13 шақырым жерде, Ақсеңгір өзенінің оң жағалауында, тау алды жазығының қуаң агроклиматтық белдемінде орналасқан. Тұрғыны 2541 адам (01.01.2016 ж.).

БЕСМОЙНАҚ ауылы – Дегерес ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ұзынағаш ауылынан күнбатысқа қарай алпыс шақырымдық қашықтықтағы айнала қоршалған Қараарша, Бесмойнақ, Бұғымүйіз тауларының қойнауында – Бесмойнақ ауылы орналасқан. Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің 1993 жылғы 4 мамырдағы қаулысы бойынша бұрынғы патша өкіметінің қоныс аудару басқармасымен құрылған Сергеевка селосының атауы өзінің ертедегі тарихи атауын алып, Бесмой-

нақ ауылы болып өзгертілді. Атаудың екінші құрамындағы мойнақ сөзі «жота», «қыр», «таудың асуы», «бел», «кезең» деген мәнге ие десек те, мойнақ сөзі: Түйенің мойны т.б. малдың алқымынан басына дейінгі терісі,. Тау басының түйе мойнына ұқсас иіліп келген жері [12, 596]. Мойнақ тау өзенінің бұрылысы, иіні деген ұғымды да білдіреді. Тұрғыны 1610 адам (01.01.2016). Құрғақ агроклиматтық белдемде жатыр. Бетеге, жусан, селеу, көде, т.б. шөптер өседі.

БОЗОЙ ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Бұл боз – жусанды, боз қарағанды (сиренді) – «селеулі, ерменді тың дала» және ой – «ойпаңды, ойпаң жер» сөздерінің бірігуі арқылы жасалған атау.

Қазақ КСР Жоғарғы Кеңес Төралқасының 1981 жылғы 11 мамырдағы №20 ұйғарымы бойынша ауыл аты Бозой деп аталған.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 121 шақырым жерде. Тұрғыны 694 адам (01.01.2016 жыл).

БҰЛАҚ ауылы – Дегерес ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Елді мекен бұлақ маңына орналасқандықтан, Бұлақ аталса керек. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 62 шақырым жерде. Тұрғыны 175 адам (01.01.2016 жыл).

БҰРҒАН ауылы – Қарақастек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қарақыстақ өзенінен бұрып алған үлкен тоған Бұрған аталады. Бұрған ауылы сол жерде орналасқан.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 23 шақырым жерде. Тұрғыны 722 адам (01.01.2016 жыл).

БІРЛІК ауылы – Қарақастек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Кеңесітік дәуірде қойылған бұл атау республикамыздың басқа да облыстарында жиі кездеседі. Ол Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында «бірігіп, бірлесіп, ортақтасып қоғам құру, көпшілік боп бірігіп ұйымда-су» идеясымен байланысты қойылған атау. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 27 шақырым жерде. Тұрғыны 267 адам (01.01.2016 жыл).

ДЕГЕРЕС ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Ғ.Қоңқашбаевтың Дегерес атауын монғол тіліндегі дзэргерес немесе дзэр-лиг герес– «жабайы ешкі, тау ешкі, жирен» деген пікірін А.Әбдірахманов мақұлдаса, Е.Қойшыбаев атау түбірін түркі тілдеріндегі тегер – «айналма, айналым» [4,27] деп қарайды да ес тұлғасын зат не құбылыстың сыны, қасиетін көрсететін өлі жұрнақ деп таниды. Э. М. Мурзаевтың байқауын-ша, эвенкі тілінде дигири – «шағын, аласа тау, жота» [15,46].

Ә. Нұрмағамбетовтың пікірінше, дегерес жер атауына негіз болған монғол сөзі дегүүр – «жоғары, үсті» [16,127] болса керек. Біз бұл пікір-лерді саралай отырып, дегер, дэгүүр, дигири сөздерінің түбірі дег деп білеміз. Оған Текес, Қастек атауларындағы тек сөзі сәйкес келеді. Ал парсы тіліндегі тиг, тег– «тау шыңы, таудың ұшар басы», тәжік тіліндегі тег, тега – «тау жалы», «тау басы» сөздері де мағыналық әрі тұлғалық жағынан тым жақын. Атаудың екінші сыңарындағы ес сөзі түрік, монғол тілдерінде ертеде «су», «өзен» деген сөздер орнына қолданылған көне сөз. Бұл айтылған дәлелдер Дегерес өзенінің географиялық көрінісін дәл көрсетеді. Ал тау атауы дегерес осы өзен атынан аталған [7, 64].

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан батысқа қарай 60 шақырым жерде Дегерес тауының солтүстік баурайындағы боз, жусан, бетеге өскен қуаң агроклиматтық белдемде орналасқан. Тұрғыны 1785 адам (01.01.2016). Іргесі 1961 жыл асыл тұқымды жылқы зауытын ұйымдасты-руға байланысты қаланған.

Алматы облыстық атқару комитеті Төралқасының 1994 жылғы 5 қара-шадағы қаулысы бойынша ауыл аты Дегерес деп аталаған.

ЕҢБЕКШИАРАЛ ауылы – Қарасу ауылдық әкімшілік округінің құра-мында. «Еңбек сүйгіш, еңбекшіл, халық тұратын арал» мәніндегі атау. Қа-зақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің 1993 жылғы 4 мамырдағы қаулысы бойынша ауыл аты Еңбекшіарал деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 11 шақырым жерде. Тұрғыны 1018 адам (01.01.2016 ж.).

ЕСПЕ ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қазақ тілі түсіндірме сөздігінде еспе сөзінің 5 түрлі мағынасы берілген.

Оның екінші мағынасы— «ақпа, сусымалы, бос, борпылдақ». Еспе сөзі Орталық Қазақстанда су, өзенмен байланысты айтылатын болса, Батыста құдықпен, Оңтүстікте құм желмен байланысты қолданылады. Олай болса, әңгіме боп отырған ауыл аты Еспе – құмдауыт келген борпылдақ жерге салынғаннан немесе еспе жел соғып тұратын жер болғандықтан аталса керек. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 160 шақырым жерде. Тұрғыны 86 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАЙЛАУ ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Тау қойнауындағы ауасы таза, қоңыр салқын жердегі елді мекен. Төрт түлік малмен айналысқан көшпелі халқының жыл маусымдарына қарай мал жайылымына жайлы қоныстарға ауысып, жазда суы мол, шөбі шүйгін, салқын таулы аймақтарға көшіп отырғаны белгілі. Қыстау, көктеме, күзеу, жайлау атаулары содан қалыптасқаны анық. Жайлау – жайлы тау сөздерінің кірігуінен жасалған зат есім. Қазақ жайлауға көшкенде «тауға көшеміз», күзеуге көшкенде бауырға түсеміз», – дейді. Жайлау, қыстау, күзеу, көктеме атауларының этимологиясы шаруашылыққа қатысты аталғаны дау тудырмаса керек. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 152 шақырым жерде. Тұрғыны 73 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАЙСАҢ ауылы – Ақсеңгір ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Атаудың топонимдік мағынасы «жайлы, шұрайлы, жақсы қоныс». Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 40 шақырым жерде. Тұрғыны 1747 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАМБЫЛ ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Жырау, жыршы, айтыскер ақын Жамбыл Жабаевтың (1846-1945) құрметіне қойылған атау.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 12 шақырым жерде, Іле Алатауының батыс сілемдерінен басталатын Ұзынағаш өзені жағалауындағы боз, селеу, жусан өскен қоңыр, сұр қоңыр топырақты шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғыны 4057 адам (01.01.2016). 1930–1936 жыл «Ерназар» ұжымшарының, 1936 жылдан Жамбыл атындағы ұжымшардың, 1980 жылдан кеңшардың орталығы болды.

ЖАҢАҚҰРЫЛЫС ауылы – Ұзынағаш ауылдық әкімшілік округінің құрамында.»Жаңадан басталған құрылыс, жаңа құрылысшылар селосы» мәніндегі атау.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Жаңақұрылыс деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 1 шақырым жерде. Тұрғыны 3237 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАРТАС ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жамбыл ауданындағы ауыл. Ауыл жартасты тау беткейінің етегіне орналасқандықтан осылай аталған болса керек. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 138 шақырым жерде. Тұрғыны 70 адам (01.01.2016).

ЖИРЕНАЙҒЫР ауылы – Ақсеңгір ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жетіжал атты өзен жағасында орналасқандықтан, осылай атап кеткен. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 67 шақырым жерде. Тұрғыны 17 адам (01.01.2016).

КӘРІБАЕВ ҮМБЕТӘЛІ ауылы – Шолаққарғалы ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Халық ақыны Үмбетәлі Кәрібаевтың құрметіне қойылған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 7 шақырым жерде. Тұрғыны 3051 адам (01.01.2016).

КӨКДАЛА ауылы – Ақсеңгір ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Атау көк және дала сөздерінің бірігуі арқылы жасалған. Мағынасы - көкөрай шалғынды жер, үлкен жон, байтақ жер. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 42 шақырым жерде. Тұрғыны 289 адам (01.01.2016).

КӨКҚАЙНАР ауылы – Үңгіртас ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Суы мөп-мөлдір қаракөк, аса тұнық боп шығып жатқан қайнар, бұлақ болғандықтан осылай аталған.

Облыстық атқарушы Кеңестің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Көкқайнар ауылы деп аталаған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 50 шақырым жерде. Тұрғыны 805 адам (01.01.2016).

ҚАЗЫБЕК БЕК станциясы – Теміржол ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Қазыбек бек Тауасарұлы (1692–1776) – батыр, жоңғарларға қарсы Ұлы жүз сапын басқарған қолбасшы, саяхатшы, шежіреші.

Алматы облысық атқарушы комитетінің 1961 жылғы 29 тамыздағы шешімі бойынша ауыл аты Қазыбек бек ауылы деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 50 шақырым жерде. Тұрғыны 6217 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАЙНАЗАР ауылы – Қарасу ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қайназар - ру аты. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 11 шақырым жерде. Тұрғыны 2614 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАНШЕҢГЕЛ ауылы – Үлгілі ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жазушы Б. Қыдырбекұлының айтуынша: «Бұрынғы Қаншеңгел, Қалдың шеңгелі атауы айтыла келе өзгеріске ұшырап, әрі қысқарған түрде Қаншенгел болып кеткен» [17,67]. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 90 шақырым жерде. Тұрғыны 34 адам (01.01.2016 жыл). Қан-

ды тырнақ, қанды шеңгел, қанды балақ, қанды көз тұрақты тіркесі қыран құсқа қатысты айтылады. Ауыспалы мағынада қанішер адамға да қатысты айтылатын қанды қол тұрақты тіркесіне синоним. Шеңгел – тікенекті бұта атауы. Қалың шеңгел арасынан қол-аяғыңның бір жерін тырнатпай, қанатпай өту де мүмкін емес. Атау этимологиясында осындай ерекше мәндер де болуы мүмкін. Т. Жанұзақ «Қансу, Қантас, Қаншоқы, Қансеңгір, Қанқорық атаулардағы қан сөзін – «қызыл» сөзімен байланысты емес пе екен», – деген ой айтады.

Шыңғыстауда қандышоқы деген жер атауы бар. Ол – Жоңғарлармен соғыстағы қантөгіс болған жер. Сондықтан «қанды» сөзіне қатысты атаулардың дені тарихи топонимика.

ҚАРААРША ауылы – Дегерес ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Топонимдік мағынасы: «биік арша», «қалың арша өскен тау беткейі».

Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің 1993 жылғы 4 мамырдағы қаулысы бойынша ауыл аты Қараарша деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 75 шақырым жерде. Тұрғыны 185 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАРАБАСТАУ ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бастаудың белгілі бір гидрологиялық қасиетіне, көнелігіне, қарайып жатуына немесе көлеміне қарай «үлкен бастау» мәнінде аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 165 шақырым жерде. Тұрғыны 88 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАРАҚАСТЕК ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Өзеннің тарихи атауы. Қастек Жарылғапұлы – Жоңғарларға қарсы күресте аты шыққан батыр. Соғыста садақ оғы тиіп мерт болған. Содан бері батыр өлген жер Қастек асуы деп аталып кеткен.

Облыстық атқарушы Кеңестің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Қарақастек деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 21 шақырым жерде. Тұрғыны 3784 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАРАСАЙ ауылы – Қарасу ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қарасай жоңғар басқыншыларына қарсы қанды жорықтарда ерлікпен аты шыққан, қазақ жерін жаудан азат етуде ерен ерлік көрсеткен батыр.

Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің 1993 жылғы 4 мамырдағы қаулысы бойынша ауыл аты Қарасай батыр ауылы деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 15 шақырым жерде. Тұрғыны 506 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАРҒАЛЫ ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Атауды кейбіреулер кәдімгі қарғамен байланыстырып, өзен жағасында

қарғаның көп болуына байланысты десе де, түркі тіліндегі харге – тастақ, тасты өзен деген мағынаны білдіреді.

Алматы облыстық мәслихатының 2007 жылғы 29 наурыздағы №37-276 шешімі, Алматы облыстық әкімдігінің 2007 жылғы 29 наурыздағы №66 қаулысы бойынша ауыл аты Қарғалы деп өзгертілген. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 11 шақырым жерде. Тұрғыны 23880 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАСТЕК ауылы – Талап ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қастек Жарылғапұлы – жоңғарларға қарсы күресте аты шыққан батыр.

1723 жылы тау ішінде жоңғарлармен соғысып, оқ тиіп мерт болған. Содан бері батыр қаза тапқан жер Қастек асуы деп аталып кеткен.

Қазақ КСР Жоғарғы Кеңес Төралқасының 1982 жылғы 1 қарашадағы ұйғарымы бойынша ауыл аты Қастек деп аталған.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 40 шақырым жерде, Қыстақ өзенінің жағалауында, Суықтөбе тауының солтүстік-шығыс баурайындағы жусан, ши, бұта аралас әр түрлі астық тұқымдас шөптесін өскен бозғылт қоңыр, қоңыр топырақты тауалдының құрғақ жазығында орналасқан. Тұрғыны 1100 адам (01.01.2016). 1963-1997 жылы Амангелді атындағы қой кеңшарының орталығы болды.

ҚАСЫМБЕК ауылы – Шолаққарғалы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Кісі есімі – антропотопоним. 1993 жылы мамыр айына дейін бұл мекен аты Новороссийск селосы деп аталып келген. Ол Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесі Төралқасының қаулысымен 1993 жылы мамырдың 4-інен бастап Қасымбек селосы болып өзгертілді.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан шығысқа қарай 12 шақырым жерде, Ұзынқарғалы өзенінің оң жағалауындағы жусан, ши, бұта аралас боз, бетеге, көде, баялыш, жүзгін өскен сұр, сортаңды сұр, қоңыр топырақты сай-жырамен тілімденген жазықта орналасқан. Тұрғыны 2689 адам (01.01.2016).

ҚОҒАМШЫЛ ауылы – Шиен ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Кеңестік дәуірде алғашқы коллективтік шаруашылық кезеңіне байланысты қойылған «ұйымшыл», «ортақшыл» мәніндегі атау. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 40 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 297 адам (01.01.2016 жыл).

ҚОПА ауылы – Самсы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ғ.Қоңқашбаев: «Қопа топырақ-бетінің құрылымын көрсететін географиялық терминнен бара-бара топонимге ауысқан» [2,79] деп жазса,

Е.Қойшыбаев «бос топырақты, қоға, қамыс, құрақты жер» [4,101] деп түсіндірген. Осы қопа сөзі туралы «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» мен Э.Мурзаев және Ә.Қайдаров еңбектері бірін-бірі толықтыра түседі. Оларды жинақтай келгенде, қопа сөзінің негізгі мағынасы – «қамыс, құрақ, қоға немесе басқа өсімдіктер өскен көл немесе өзен жағасындағы сазды, батпақты жер». Осындай қопа маңайына орналасқан елді мекен де сол атаумен аталған.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан солтүстік-батысқа қарай 78 шақырым жерде, Қопа өзенінің сол жағалауына таяу, жусан, ши, жүзгін, баялыш, т.б. шөптесін өскен шалғынды сұр, сортаң топырақты құрғақ далада орналасқан. Тұрғыны 509 адам (01.01.2016). Іргесі Түркістан-Сібір темір жолының салынуына байланысты қаланған.

ҚЫЗЫЛӘСКЕР ауылы – Жамбыл ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қызыләскерлер құрметіне қойылған мекен аты.

Қызыл сын есімі «қан түсті, қырмызы» түсті білдіріп, тілімізде біршама белсенді қолданылады. Оның сансыз көп мағыналарының ішінен жерсу атын жасауға түсті білдіретін тура мағынасы мен кезінде большевиктердің, коммунистердің туының түсіне байланысты пайда болған қызыл саяси терминіне де қатысты.

Облыстық атқарушы Кеңестің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Қызыләскер деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 22 шақырым жерде. Тұрғыны 517 адам (01.01.2016 жыл).

ҚЫЗЫЛСОҚ ауылы – Қарасу ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұл Қызылсу атауының көне тұлғасы, синонимі. Атаудың екінші сыңарындағы соқ сөзі көне түрік тілінде sug тұлғасында «су» мәнінде қолданылған.

ҚазКСР Жоғарғы Кеңес Төралқасының 1976 жылғы 16 қарашадағы ұйғарымы бойынша ауыл аты Қызылсоқ деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 13 шақырым жерде. Тұрғыны 202 адам (01.01.2016).

ҚЫЗЫЛТАҢ ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Кеңестік дәуірде қойылған «қызылдар, яғни большевиктер әкелген бақытты таң, рақат күн» мәніндегі атау. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 125 шақырым жерде. Тұрғыны 10 адам (01.01.2016).

МӘТІБҰЛАҚ ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Мәті есімді кісі атына байланысты (Мәтінің бұлағы) қойылған бұлақ, жер, елді мекен атаулары. Ауыл атауы 1950 жылы Рославль селосы атанған.

талығы. XIX ғасырдың екінші жартысында Қоқан-Хиуа хандықтарына қарсы күрес жүргізген қолбасшы батыр Сұраншы батырдың есімін мәңгі есте қалдыру мақсатында қойылған ауыл аты.

Алматы облысы әкімдігінің 2005 жылғы 6 желтоқсандағы №12-43 қаулысы Алматы облыстық мәслихатының 2005 жылғы 6 желтоқсандағы №24-167 шешімі бойынша ауыл аты Сұраншы батыр деп өзгертілген. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 40 шақырым жерде, Қастек өзенінің оң жағалауында, Қастек жотасының солтүстік етегінде, боз, жусан, ши, баялыш, т.б. шөптесін өскен сұр, бозғылт сұр топырақты қуаң далада орналасқан. Тұрғыны 2135 адам (01.01.2016).

ТАҢБАЛЫТАС ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жартастарға, үңгір қабырғаларына немесе жеке бір тастарға таңбаланған суреттер мен белгілер болғандықтан, ауыл орналасқан жартасты өңір солай аталған.

Алматы облысы әкімдігінің 2008 жылғы 10 сәуірдегі №57 қаулысы, Алматы облыстық мәслихаттың 2008 жылғы 10 сәуірдегі №8-51 шешімі бойынша ауыл аты Таңбалытас деп өзгертілген. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 130 шақырым жерде. Тұрғыны 1886 адам (01.01.2016).

ТАРҒАП ауылы – Самсы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Этнотопоним, яғни ру атына қойылған мекен атауы деп қарауға болады. Сондай-ақ бұл жерде тарғап деген құс көп болып, соның атымен байланысты Тарғап аталуы да мүмкін [7, 185].

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан батысқа қарай 43 шақырым жерде, Тарғап өзенінің жағасында, жусан, бұйырғын, баялыш, т.б. астық тұқымдас шөптесін өскен, сұр, сұрғылт қоңыр топырақты қуаң далада орналасқан. Тұрғыны 1239 адам (01.01.2016). 1961-1997 жылдары асыл тұқымды жылқы өсіретін «Дегерес» кеңшарының бөлімшесі болды.

ҰЗЫНАҒАШ ауылы – Жамбыл ауданының орталығы. Ұзын және ағаш сөздерінің бірігуі арқылы жасалған бұл атау – «осы жердегі ағаштың биік әрі қалың өсуіне байланысты қойылған» деген пікір халық арасында жиі айтылады.

Облыс орталығы – Талдықорған қаласынан оңтүстік-батысқа қарай 314 шақырым, Алматы қаласынан батысқа қарай 44 шақырым жерде, Қарасу және Ұзынағаш өзендері аралығында, Іле Алатауының сайлы-жыралы келген солтүстік етегінде, бұта, ши аралас бетеге, қау, селеу өскен тауалдының сұр, сортаңды сұр топырақты шөлейтті белдемінде орналасқан. Тұрғыны 37427 адам (01.01.2016). 1929-56 жылдары Ленин атын-

дағы және 1956-97 жылдары өзімен аттас сүт өндіретін кеңшардың орта-лығы болды.

Алматы облыстық атқарушы комитеттің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Ұзынағаш деп аталған.

ҮЛГІЛІ ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Атау «өнегелі», «мәдениетті», «тәлімді» деген мағынан білдіреді.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан солтүстік–батысқа қарай 55 шақырым жерде, Жиренайғыр өзенінің жағалауында, жусан, ши, аралас бетеге, боз селеу, т.б. шөптесін өскен сұр, бозғылт сұр топырақты қуаң далада орналасқан. Тұрғыны 1738 адам (01.01.2016). 1977-97 жылдары өзімен аттас қой өсіретін кеңшардың орталығы болды.

ҮЛКЕН ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Атау «көлемі, аумағы кең зор болсын» деген мағынада қойылса керек. Сапалық сын есімнен жасалған топоним.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан солтүстік-батысқа қарай 400 шақырым жерде, Балқаш көлінің оңтүстік-батыс бөлігінде, Үлкен Ақтөбе түбегінде орналасқан. Тұрғыны 1785 адам (01.01.2016).

Алматы облысы әкімдігінің 2013 жылғы 24 шілдедегі № 205 қаулысы, Алматы облысы мәслихатының 2013 жылғы 24 шілдедегі №20-128 шешімі бойынша ауыл аты Үлкен деп аталған.

ҮҢГІРТАС ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округтің орталығы. Мекен атауы әуел баста жартастағы үңгірмен байланысты аталған. Кейіннен сол маңайға елді мекен орналасқан соң ауыл аты да солай аталған.

Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан батысқа қарай 38 шақырым жерде, Қастек өзенінің жағалауында, бұта, ши аралас тұқымдасты шөптесін өскен сортаңды сұр топырақты шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғыны 2571 адам (01.01.2016). 1960-97 жылдары асыл тұқымды қой өсіретін «Қастек» кеңшарының орталығы болды.

ҰШБҰЛАҚ ауылы – Қарақастек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұл маңайда үш бұлақ аққандықтан осылай аталып, кейіннен сол жерге орналасқан село, ауыл атына ауысқан. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 23 шақырым жерде Суықтөбе тауының етегінде, бұта аралас, қылқанбоз қоңыр топырақты шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғыны 207 адам (01.01.2016 жыл). 1929-97 жылдары 24-партсъезд атындағы ұжымшар орталығы болды.

ШИЛБАСТАУ ауылы – Мәтібұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Қалың шидің басталар жері болғандықтан солай аталса ке-

рек. Ши қалың өскен жердегі бастау бұлақ. Облыстық атқарушы Кеңестің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Шилібастау деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 140 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 520 адам (01.01.2016).

ШОЛАҚҚАРҒАЛЫ ауылы – Шолаққарғалы ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ауыл аумағында ағып жатқан өзен атауы. «Қысқа Қарғалы өзен» деген мағынаны білдіреді. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 10 шақырым жерде. Тұрғыны 860 адам (01.01.2016).

ЫНТЫМАҚ ауылы – Ұзынағаш ауылдық әкімшілік округінің құрамында. «Бірлік, татулық, ұйымшылдық» мәніндегі атау.

Алматы облыстық атқарушы комитеттің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша ауыл аты Ынтымақ деп аталған. Аудан орталығы – Ұзынағаш ауылынан 4 шақырым жерде. Тұрғыны 2861 адам (01.01.2016 жыл).

ІЛЕ АУДАНЫ

Алматы облысының оңтүстігінде орналасқан әкімшілік-аймақ бөлігі. 1928 жыл құрылған. Жерінің аумағы 7,8 мың шаршы шақырым. Тұрғыны 190426 адам (01.01.2016 жыл). Аудандағы 31 елді мекен 1 кенттік, 10 ауылдық округтерге біріктірілген. Аудан орталығы – Өтеген батыр кенті.

Аудан жерін Іле ойысының батысындағы көтеріңкі келген Қараой үстіртімен Іле Алатауының тауалды жазығы алып жатыр. Солтүстік-батысында төбелі-жонды Сарықұм және Қаскелең өзенінің сол жағалауын бойлай Мойынқұм құмы орналасқан. Николаевкада жер қойнауынан құрылысқа қажет қиыршық тас пен құм кен орны және Покровкадан жер асты (ыстық) су көзі барланған. Климаты тым континенттік, қысы біршама жұмсақ, жазы ыстық, қуаң.

Аудан жерінен Іле, Қаскелең, Бесағаш, Күрті, Үлкен және Кіші Алматы өзендері ағып өтеді. Ең ірі көлі - Сорбұлақ. Өзен-көл жағалауының шалғынды сұр топырағында сарсазан, қарақанбақ, қамыс, құрақ өскен. Ауданның орталық бөлігінде жусан, жүзгін, ши аралас өсімдіктер қалыптасқан. Қасқыр, түлкі, қарсақ, ақбөкен, қоян, қырғауыл, жабайы шошқа, сарышұнақ, аламан тышқаны, ондатра, т.б. кездеседі.

Аудан тұрғындарының басым көпшілігі (66,8%) қазақтар, сондай-ақ орыс, күрд, неміс, украин, ұйғыр, т.б. ұлт өкілдері тұрады.

Ауданда жалпы білім беретін 41 мектеп, 2 колледж, 12 кітапхана, 7 мәдениет үйі бар.

ағасы Текебай батыр өз сарбаздарымен Кербұлақта қалады да, Байсерке батыр Іле маңындағы жерлерді қорғауда ерен ерлік үлгісін көрсетті. Кейін келе осы жер Байсерке ауылы деп атала бастады. Оның сарбаздары негізінен Іле өзені мен Алатау арасындағы кеңістікті шолып, Жоңғар қақпасынан кіретін жау жолын торуылдаған. Ел аузында сақталған деректерде Байсерке батырдың бірнеше рет қалмақ нояндарымен жекпе-жекке шығып, жеңіске жеткені айтылады.

БОРАЛДАЙ кенті – өзі аттас округтің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінің оңтүстік–батысында 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 30480 адам (01.01.2016 жыл).

Іргесі 1929 жылы «Түрксіб» темір жолының салынуына байланысты қаланды. Қазақстан Республикасы мемлекеттік ономастика комиссиясының 1995 жылғы 4 сәуірдегі шешімі, Алматы облыстық мәслихатының 1998 жылғы 24 шілдедегі № 21166 шешімі бойынша Боралдай деп аталған.

1. Боралдай атауына – қалмақ тілінен енген сөз негіз болған. Қалмақ тілінде «боралда» сөзі «сусыз, қуаң боз жота, боз қырқа» дегенді білдіреді. Ал сөз соңындағы жартылай дауысты «й» дыбысы – қазақ тіліндегі айтылу ыңғайына қарай қосылған қосымша.

2. Боралдай аталуының тағы бір нұсқасы: Осы жерде болған қазақпен қалмақ қолдарының қан майдан шайқасында қалмақтың Боралда деген батыры мен қазақтың Қасқары деген батыры жекпе–жек шайқасқа шығады. Боралда батырды қалмақтар да, қазақтар да «Өгіз қалмақ» деп атайды екен. Боралданың қарсыласы қазақтың жас батыры Қасқары «өгіз қалмақтан» жасы да, дене бітімі де әлдеқайда кіші болса да, жекпе-жекте Боралданы жеңіп, осы жерге туын тігеді. Сол кездегі салт бойынша «атақты батырды жеңген жер» немесе «сол батыр жеңілген жер» деп, жауды кемсіту мақсатында сол жерге оның есімін қоятын. Сондықтан Боралданы жеңген жер Боралдай боп аталып кеткен.

ЕКПІНДІ ауылы – Междуреченский ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен батысқа қарай 14 шақырым жерде орналасқан. Ауыл 1929 жылы ұжымдастыру кезінде құрылған. Бастапқы кезде ауыл деп аталғанмен, 3 – 4-ақ үй болған.

1954 жыл Междуреченский кеңшарының бөлімшесі болған. Ауылды ұжымшаршылардың ерен еңбектерінің құрметіне орай «Екпінді» деп атаған. (Облыстық атқару комитетінің 1976 жылғы 1 маусымындағы шешімі). Тұрғыны – 2457 адам (01.01.2016 жыл).

ЕҢБЕК ауылы – Жетіген ауылдық әкімшілік округінің құрамында.

Кеңес Одағы кезінде «Рассвет» кеңшарының 2-бөлімшесі болған. Ауыл Өтеген батыр кентінен 3 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 580 адам. Еңбек ауылының атауы «Еңбекті құрмет тұту» мәнінде қойылған. Ауылға облыстық атқару комитетінің 1976 жылғы 1 маусымдағы шешімі бойынша Еңбек атауы берілді.

ЖАҢААРНА ауылы – Жетіген ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 815 адам (01.01.2016 жыл). Жаңаарна – «Жаңа жолға түсу, жаңа өмірге бой ұру» мәнінде қойылған атау. (Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 07.07.1954 жылғы Жарлығы).

ЖАҢАДӘУІР ауылы – Байсерке ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 2614 адам (01.01.2016 жыл). Жаңадәуір ауылы бұрын Бестерек ауылы деп аталған. Себебі, мұндағы көпшілік тұрғындар Шу қаласынан көшіп келген Ысты, Бестерек руынан болған. Олар Есентай өзені жағасына қоныстанған. 1917 жылы азамат соғысынан кейін бұл жерге жан-жақтан тағы да 10 шақты жанұя көшіп келіп, бірлесе еңбек еткен. Тұрғындар «ескі дәуір артта қалды, жаңа өмір басталды» деп, ауыл атын Жаңадәуір деп атаған. Облыстық атқару комитетінің 01.06.1976 жыл шешімі бойынша ауылдың Жаңадәуір атауы белгіленді.

ЖАҢАТАЛАП ауылы – Байсерке ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 7 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1195 адам (01.01.2016 ж).

Ұжымдастыру кезіне дейінгі жылдары Ысты руы ұрпақтарының он шақты түтіннен тұратын мекені болған деген болжам бар. Ауыл атауы бүгінгі күнге дейін Байбол, Кәушек және Жаңаталап болып үш рет өзгерген. 1950 жылдары Жаңаталап, Жаңадәуір, Әли, Дмитриевка ауылдары біріктіріліп, «Новый путь» ұжымшары аталған. Қазіргі атауы «жаңа өмірге ұмтылу, талпыну» мағынасын білдіреді (Облыстық атқару комитетінің 01.06.1976 жыл шешімі).

ЖАУҒАШТЫ ауылы – Междуреченское ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Жауғаш – жоңғарлар мен қарақытайлықтардың шапқыншылығы кезінде ерлігімен көзге түскен Қырбас батырдың ұлы. Кейін Жауғашты өзі де ел қорғаған батыр болған. 1929 жылы құрылған ұжымшарға тұрғындар батыр есімімен байланыстырып, Жауғашты деп ат берген (Облыстық атқару комитетінің 01.06.1976 жыл шешімі).

Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 23 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 1265 адам (01.01.2016жыл).

ЖӘПЕК БАТЫР ауылы – Междуреченское ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Өтеген батыр кентінен 3 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 8286 адам (01.01.2016 жыл). 1938 жылы 12 желтоқсанда бірінші рет Жоғарғы Кеңес сайлауы өткен. Осы айтулы дата құрметіне орай ауылға «12 декабрь» деген ат берілген. Қазақстан Республикасы Алматы облыстық мәслихатының 1998 жылғы 24 шілдедегі №21–166 шешімі бойынша Жәпек батыр ауылы деп аталған.

Жәпек – Ұлы жүздің шапырашты тайпасының Есқожа атасынан тараған Қарасай батырдың ұлы Түрікпеннің немересі. Жәпек – XVIII ғасырда батырлығымен көзге түсіп, сол кезеңдегі ел тәуелсіздігі үшін қаза тапқан батыр.

ЖЕТІГЕН ауылы – Жетіген ауылдық әкімшілік округінің орталығы. 1873 жылы 48 үйден тұратын шағын ауыл «Көтентай қонысы» деп, кейінірек Николаевка деп аталған. Николаевка деп аталу себебі осы ауылда қонақжай, су диірмені бар бай тұрған екен. «Николайдың қонысына бара жатырмыз» деген сөз көп қолданылып, Николаевка деп аталып кеткен. 1959 жыл «Рассвет» сүт өндіру кеңшарының құрылуына байланысты іріленген ауыл 1993 жылы Мемлекеттік ономастиканың 22 шілдедегі шешімі бойынша Жетіген ауылы болып өзгерген.

Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 35 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 19543 адам (01.01.2016 жыл).

Бұл ауылдың қазіргі атауы жөнінде де 2 түрлі (пікір) болжам бар.

1) түркі этнонимі негізінде қойылған атау, фольклорда Жетіген немесе Жеті қарақшы деген атаулар кездеседі.

2) 1920 жылы осы жерде Жетіген есімді инженер жұмыс істеген. Соның есімі берілген деген сөз бар.

КазЦИК ауылы – КазЦИК ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 12205 адам (01.01.2016 жыл). Алғаш Алматы қаласын шаруашылық өнімдерімен қамтамасыз ету мақсатында бөлімше ретінде құрылды. Орысша толық атауы – Казахский Центральный исполнительный комитет яғни кеңестік саясатты жүзеге асырушы комитет маңыздылығын таныту мақсатында қойылған. Әрі осы ауылда Қазақ Орталық атқарушы комитеттің жеке шаруа қожалығы орналасуына орай Каз ЦИК атауы қойылған. Атау 1930 жылдары берілген.

КОМСОМОЛ ауылы – КазЦИК ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 5 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 2681 адам (01.01.2016 жыл). КазЦИК ауылының жерін үлкейту мақсатында 1934 жылдары бөлек ауыл болып салынған. Бұл ауыл бұрын білімді, батыр, қазақ халқының тарихында белгілі орын алған танымал тұлға құрметіне Жайнақ батыр ауылы деп аталған.

1941 жылдары Ұлы Отан соғысына осы ауылдан 16 комсомол соғысқа аттанып, қайтпаған. Осыған байланысты соғыстан кейін Комсомол ауылы деген атау берілген (Алматы орталық мұрағатының анықтамасы) 28.07.1997 жыл (1928).

КӨКҚАЙНАР ауылы – Ащыбұлақ ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 4 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 3406 адам (01.01.2016 жыл). Ауыл іргесі 1948 жылы М.Түймебаев атындағы жеміс-жүзім кеңшарының бөлімшесі ретінде қаланды. Ауылдың жасы үлкендерінің айтуынша, ауыл маңында ағып жатқан көлдің айналасы – қайнар бұлақтар. Соған байланысты Қөкқайнар деп аталуы мүмкін.

КӨКТЕРЕК ауылы – Байсерке ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 3 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 591 адам (01.01.2016 жыл). Көктерек – «көкпен, аспанмен таласқан, биік терек» мағынасындағы атау. Яғни ауыл аумағында өскен ағаштардың ерекше сипатына орай қойылған атау ауыл атауына ауысқан. (Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президумының Жарлығы 16.11.1976 ж).

КҮРТІ ауылы – Күрті ауылдық әкімшілік округінің орталығы.

Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 15 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 203 адам (01.01.2016 жыл). Күрті ауылы 1965 жылы Күрті өзенінде Күрті су қоймасын салуға байланысты, құрылысшылар тұратын ауыл болып салынған (Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 23.05.1997 жыл).

Күрті – Ұлы жүз қазақтарының арғы атасы. Шежіре деректеріне қарағанда, Күртіден – Кекі, одан – Бахтияр, Бахтиярдан – Үйсін, Үйсіл, Ойсыл тараған.

Шапырашты Қазбек Тауасарұлының жазбасында: «Ысты қыпшақ қызы Әлманиден 3 бала сүйген. Оның үлкені Күрт (ескі түрік тілінде «қасқыр» деген ұғымды білдіреді) екен де, артынан Дейіл, Бейіл деген егіз ұл туған. Ілеге құятын Күрті өзені – сол біздің аталарымыздың атымен күрті, күрттің жері дегенді білдірсе керек», – делінеді.

ҚАЙРАТ ауылы – Жетіген ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 12 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 209 адам (01.01.2016 жыл). Қайрат – «Жаңа күш-жігермен, қуат пен жаңа өмір орнатамыз», - деген ниетті байқатады. Кеңес үкіметінің тұсында жиі қолданылатын ұран ауылға атау болған (Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президумының Жарлығы 16.11.1976 ж).

ҚАРАОЙ ауылы – Қараой ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 5256 адам (01.01.2016 жыл). Бұрынғы атауы – Илийский зерносовхоз яғни кеңес үкіметі тұсында Іле астық кеңшары болған. Қазақ КСР Жоғарғы кеңесі Президумының 27.12.1956 жылғы Жарлығы бойынша Қараой деп аталған.

Ауылдың Қараой деп аталуы жөнінде 2 түрлі пікір бар:

1) ауыл атауы Қарауыл деген батыр, би болған қадірменді кісі есімімен байланысты қойылған, – деген ел аузындағы сөз бар.

2) ауыл орналасқан жер ерекшелігіне байланысты қойылған географиялық атау яғни ауылдың жан-жағы ұзыннан-ұзақ тізбектеле созылып жатқан үлкен, ірі, ойлы-қырлы, қыратты келген таулы үстірт, жон боп келген. Елді мекен ойпат жерде орналасқандықтан, ауылға Қараой деген атау берілген.

ҚАРАСУ ауылы – Энергетический ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 5256 адам (01.01.2016 жыл). Іле ауданының № 324–ө 05.09.2001 жылғы өкімінің негізінде Қарасу ауылы Талғар ауданы Қайнар ауылдық округінен Энергетик кенттік округіне енгізілген.

«Қара» және «су» сөздерінің бірігуі арқылы жасалған атау. Мұндағы «қара» сөзі биік таудан бастау алатын ағыны қатты өзен емес, жазық жерде жылжып ағатын тынық су дегенді білдіреді. Осындай өзен жағасындағы ауыл сол өзен атауымен аталған. Алматы облысы әкімдігінің 2002 жылғы 26 желтоқсандағы № 12–333 шешімі бойынша Қарасу деп аталған.

ҚОСӨЗЕН ауылы – Қараой ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 9 шақырым жерде орналасқан. Алғашқы атауы – «Новый» – орысша атау. Жаңадан салынған, жаңаша салынған ауылға кеңес үкіметі тұсында басымдыққа ие болған тілден енген сөз.

Тұрғыны – 2730 адам (01.01.2016 жыл). Үлкен Алматы мен Қаскелең өзенінің тоғысқан жерінде орналасқандықтан, ауыл Қосөзен деп аталған

(Облыстық атқару комитетінің 01.06.1976 жыл шешімі).

ҚОЯНҚҰС ауылы – Байсерке ауылдық әкімшілік округінің құрамында.
Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 5 шақырым жерде орналасқан.
Тұрғыны – 2619 адам (01.01.2016 жыл).

Бұл ауылдың негізін қалаушылар «Бармақ» руының өкілдері болып табылады. Бұл рудың түпкі ата-бабасы Бәйдібек баба тұқымынан таралған.

Ел аузындағы деректерде XX ғасырдың басындағы ашаршылық кезінде қара халық сол жерлерден қоян, құс аулап, азық етіп жан сақтаған. Елдің аман қалуына себеп болған жер атауы елді мекен атауына ауысқан тәрізді (Облыстық атқару комитетінің 01.06.1976 жыл шешімі).

ҚҰЙҒАН ауылы – Байсерке ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 953 адам (01.01.2016 жыл). Іле өзенінің Балқаш көліне құйған жерде орналасқан ауылға, сол жердің географиялық ерекшелігіне байланысты айтылған сөз атау болып берілген (ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі Президумының Жарлығы 16.11.1976 ж.).

МЕЖДУРЕЧЕНСКОЕ ауылы – Междуреченское ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 40 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 8177 адам (01.01.2016 жыл).

Бұрынғы тарихи атауы – Аққабақ. Алыстан ауыл маңындағы жоталар адамның қабағы секілді боп көрінетіндіктен, осылай аталған. Көп мағыналы «қабақ» сөзінің бір мағынасы «беткей, биіктеу жер» деген ұғымды білдіреді. Олай болса, ауыл орналасқан жердегі беткей алыстан ағарып көзге шалынатындықтан, Аққабақ деп аталған деген пікір бар. Сол маңдағы ауылға осы жер атауы берілген.

1954 жылы тың және тыңайған жерлерді игеру науқаны басталғанда, ауыл салынбастан бұрын су ұңғымасын бұрғылауды ұйғарып, қазіргі №2 бригаданың орнынан бұрғылау жұмысын бастайды. Шыққан су тұзды болады. Сол кезде Алматы облысы атқару комитетінің төрағасы қызметін атқарушы И.И.Канцеляристов Ақсай өзені мен Қаскелең өзендерінің арасындағы жазықтан бұрғылау жұмысын қайта жүргіздіреді. Сәті түсіп, су таза болып шығады. И.И.Канцеляристов Ақсай өзені мен Қаскелең өзендерінің арасындағы географиялық орналасуына сәйкес екі өзен арасындағы ауылды Междуреченск деп атауды ұсынады. Ұсыныс бірауыздан қолдау тауып, ауылға Междуреченск деген ат беріледі (КСР Жоғары Кеңесі Төралқасының Жарлығы 14.05.1969 жыл).

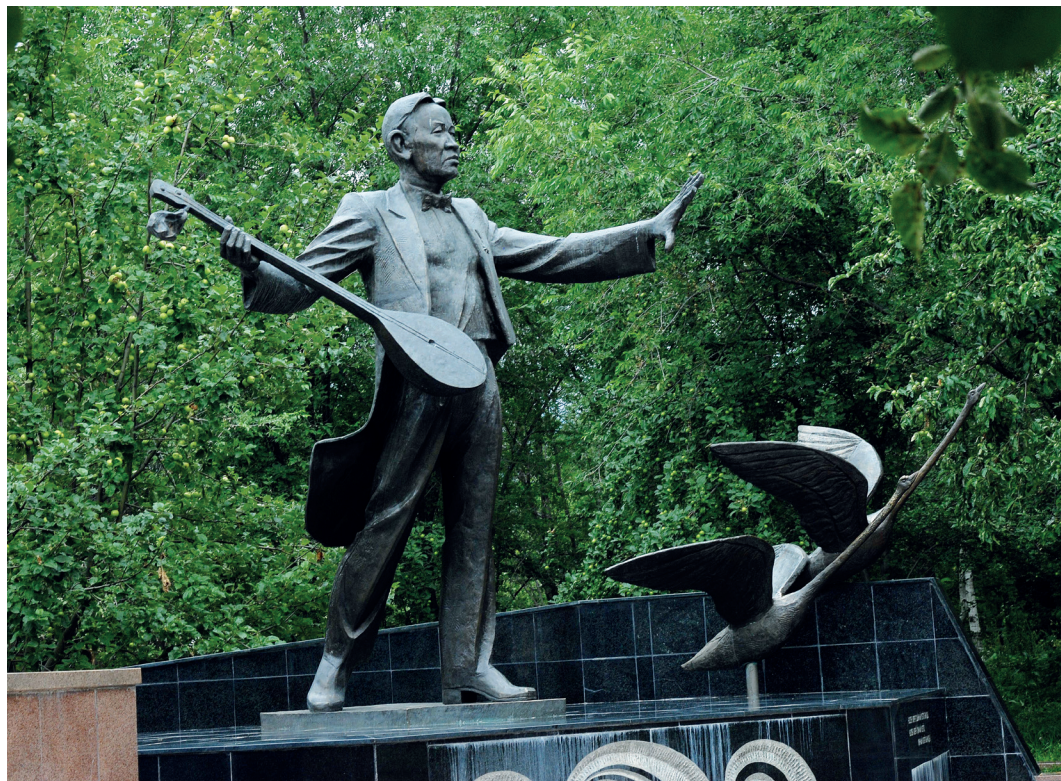
МУХАМЕТЖАН ТҮЙМЕБАЕВ ауылы – Ащыбұлақ ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 12426 адам (01.01.2016 жыл). Бұрынғы атауы – Ащыбұлақ ауылы.

Алматы облысы әкімінің 14.07.1999 жыл №7–205 шешімі және Алматы облыстық мәслихаттың 13.10.2000 жыл №6–55 шешімі бойынша М.Түймебаев ауылы болып өзгертілген.

Мұхаметжан Түймебаев (1908–1977) – ауыл шаруашылығын өндірісін ұйымдастырушылардың бірі. «Алматы» жүзім совхозын 1961 жылдан өмірінің соңына дейін басқарып, ел экономикасын дамытуға ерекше үлес қосқан еңбегінің арқасында көптеген марапаттауларға ие болған, Социалистік Еңбек Ері.

НҰРҒИСА ТІЛЕНДИЕВ ауылы – Қараой ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 6 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 2263 адам (01.01.2016 жыл).

Бұрынғы атауы – Шилікемер. Жер сипатына сәйкес әрі шиі көп, әрі жағасы кемер өзен жағасында орналасқан ауыл Шилікемер деп аталған.

Кейінірек яғни, аудан әкімі мен аудандық мәслихаттың 24.03.2005 жылғы №12 шешімі бойынша Нұрғиса Тілендиев деп аталды.

Нұрғиса Тілендиев (1925–1998) – қазақ өнері мен мәдениетін дамытудағы еңбегі үшін Қазақстан Республикасының халық әртісі, Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанған. «Отырар сазы» оркестрін ұйымдастырған. Атақты сазгерге 1998 жылы Елбасының жарлығымен «Халық қаһарманы» атағы берілді. Талдықорған қаласындағы балалар өнер мектебіне де Нұрғиса Тілендиевтің есімі берілген.

ӨТЕГЕН БАТЫР кенті – Энергетический ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 6 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 2263 адам (01.01.2016 жыл).

Өтеген батыр кенті – бұрынғы Энергетический кенті. Өтеген батыр /1699–1773/ – Іле өңірінде дүниеге келген. Өтеген Өтеғұлұлы – ХІІІ ғасырдың І жартысында Жоңғар басқыншыларына қарсы күрескен батыр. Ұлы жүздің Дулат руынан шыққан.

Бабасы Сырымбет 1635 жылы Ойрат ханының 50 мың әскеріне соққы берген Салхам Жәңгірдің сапында ұрысқан. Қапшағайдан бастап осы Іле ауданы жерлері «Өтеген елі» деп аталған. Өтеген батырдың туған жері Іле ауданы болғандықтан, аудан орталығына 4.06.1999 жылғы Іле аудандық Мәслихаттың № 167 шешімінің және де Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы Мемлекеттік ономастика комиссиясының 24.12.1999 жылғы ұйғарымы негізінде Энергетический кенті Өтеген батыр кентіне ауыстырылған.

ПОКРОВКА ауылы – Энергетический ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 2 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 7005 адам (01.01.2016 жыл).

Осы жерде бұрын «Покровский ерлер монастрі» болған. Сол себепті тұрғындар бұл кентті Покровка деп атап кеткен (Алматы облысы әкімдігінің қаулысы №1–5 07.01.1994 жыл).

ЧАПАЕВ ауылы – Чапаев ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 35 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны – 9156 адам (01.01.2016 жыл).

Алғаш бұл Шилікемер ауылы аталған. Төңкеріс (революция) заманына дейін қазақтардың қыстауы болған. Ал қамыс басқан, орталыққа барар жолды Жолбарысты деп атаған. Ескі тұрғындардың айтуы бойынша, 1929 жылы ұжымшардар құрылу кезеңінде ауылға атау аты аңызға айналған дивизия басшысы Василий Иванович Чапаевтың құрметіне

қойылған (Василий Иванович Чапаев қазақ жерінде, Орал өзенінің бойында туылған) (Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президумының 31.10.1980 жылғы Жарлығы).

ЫНТЫМАҚ ауылы – Байсерке ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Өтеген батыр кентінен 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 4213 адам (01.01.2016 жыл).

Ынтымақ – кеңестік дәуірде пайда болған «бірлесу, ынтымақтасу» мәніндегі атау. Бірнеше ұжымшардың негізінде құрылған елді мекен (Облыстық атқару комитетінің 01.06.1976 жылғы шешімі).

ТӨЛЕ БИ ауылы – Ащыбұлақ ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Тұрғыны – 987 адам (01.01.2016 жыл).

Бұрынғы атауы – МТФ (молочно–товарная фермасы) қазақша – ТСФ (тауарлы сүт фермасы). Осы елді мекен ауыл тұрғындары санының өсуіне, ауылдың көркеюіне байланысты Алматы облысы әкімінің 2010 жылғы 12 сәуірдегі № 42 және Алматы облыстық мәслихаттың 2010 жылғы 12 сәуірдегі № 32 шешімі бойынша ауыл атауы Төле би болып өзгертілді.

Төле Әлібекұлы (1663-1756) – қазақтың атақты биі, шешен, Ұлы жүздің бас биі. Қазыбек Әйтеке бидің қолдауымен үш жүзге «төбе би» болып сайланған. Артында «бүтін билікке Төле би жеткен» деген сөз қалған тарихи тұлға.

ҚАРАСАЙ АУДАНЫ

Алматы облысының оңтүстігінде орналасқан әкімшілік-аумақтық бөлік. 1928 жылы құрылған. Алғашында Ленин, кейіннен (1935 жылға дейін) Калинин, 1935 жылдан Қаскелең, 1998 жылдың қыркүйек айынан Қарасай ауданы аталады. Жерінің аумағы 2,1 мың шаршы шақырым. Халық саны 230064 адам (01.01.2016). Аудан аумағындағы 46 елді мекен 12 ауылдық әкімшілік округке біріктірілген. Оңтүстік, оңтүстік батыс бөлігі таулы (Іле Алатауының биік шыңды сілемдері), орталық бөлігі сай-жыралармен тілімделген жазық.

Ауданның ең биік жері – Іле Алатауы баурайынан Ақсай өзені бастау алатын Айдатау шыңы (4029 м). Шыңды мәңгі мұз бен қар басқан. Таулы шың қырғыз елі шекарасы тұсында орналасқан. Іле Алатауының осы батыс бөлігінде биіктігі 3000 метрден асатын бірнеше таулар мен асулар (Тікқия, Үшқоңыр, Кебеже, Айғайтас, Көкөзек, Көктөбе, Емеген,

Құмбел, Қаскелең) бар. Аудан жерімен Қаскелең, Шамалған (Қасқасу), Ұзынқарғалы, Ақсай, Үлкен Алматы өзендері ағып өтеді. Мұнда таудың қара топырағынан бастап, қуаң даланың бозғылт қоңыр, сұр топырағына дейінгі барлық табиғи белдемге тән топырақ түрлері кездеседі.

Халық негізінен ауданның жазық бөлігінде қоныстанған. Биік таулы белдеуде алмұрт, шие, алма, өрік, долана, арша, шырша, альпілік, субальпілік шалғын, жазық өңірде бетеге, жусан, ебелек, т.б. астық тұқымдас шөптесін өседі. Жануарлардан: арқар, таутеке, қасқыр, түлкі, қоян, борсық; құстардан: ұлар, кептер, бүркіт, сұңқар, т.б. мекендейді.

АБАЙ ауылы – Райымбек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұрын Өзбек-2 ауылы деп аталған. 1950 жылдан ауыл атауы «Абай» ұжымшары деп атала бастады. 1958 жылы ұжымшар таратылып, орнына Абай кеңшары болып қайта құрылды. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан шығысқа қарай 18 шақырым жерде, Ақсай өзенінің сол жағалауында орналасқан. Тұрғындар саны 9783 адам (01.01. 2016 жыл). Ауыл аты қазақтың бас ақыны–Абай Құнанбаевтың құрметіне қойылған.

АҚСЕҢГІР ауылы – Елтай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Алматы облысы әкімдігінің 08.10.2008 жылғы № 189 қаулысы мен Алматы облыстық мәслихатының 08.10.2008 жылғы № 15-82 шешімі негізінде ауыл атауы бекітілген. Ауыл маңындағы жота үстіндегі қымбат, бағалы тастардың жарқырап ағарып, төбе болып көрініп жатуына байланысты ауыл аты Ақсеңгір қойылған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 31 шақырым жерде. Тұрғындар саны 673 адам (01.01.2016 жыл).

АЛМАЛЫБАҚ ауылы – Ұмтыл ауылдық әкімшілік округіне қарайды. Аудан орталығы – Қаскелең қаласының шығысында 6 шақырым жерде, Іле Алатауының солтүстігінде тауалды қоңыржай-ылғалды агроклиматтық белдемінде орналасқан. Тұрғыны 6302 адам (01.01.2016 жыл).

1956 жылдан бастап үлкен Алма бағы болған. 1976 жылдың 16 қараша күні Жоғарғы Кеңес Төралқасының жарлығымен Ұмтыл ауылдық кеңесінің Қазақ егіншілік институтына қарасты ауылына алмалы бақ болғандықтан – Алмалыбақ атауы берілген. Бұрын КИЗ ауылы болған.

АЙҚЫМ ауылы – Үшқоңыр ауылдық әкімшілік округіне қарайды. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 59 шақырым жерде. Тұрғыны 29 адам (01.01.2016 жыл). Айқым ауылының атауы ұлы жүздің ішіндегі Шапырашты елінің Айқым руының атауына байланысты қойылған. Қазақстан Жоғарғы Кеңес Төралқасының 16.11.1976 жылғы жарлығымен бекітілген.

ӘЙТЕЙ ауылы – Әйтей ауылдық әкімшілік округінің орталығы.

Әйтей Құманбетұлы (1712–1761) – Жетісу жерін Жоңғар басқыншыларынан азат ету күресіне белсене қатысып, ерекше ерлік көрсеткен қазақ батыры. Ол Жамқайын деген қалмақ батырын 17 жасында жекпе-жек шайқаста өлтіріп, Есік, Талғар, Шелек, Шамалған, Алматы, Қаскелең өңірлерін қалмақтардан азат етуге қатысып, 1761 жылы қаза болған. Қазіргі кезде осы ауылда сол кісінің ұрпақтары тұрады. Ауыл бұрыннан Әйтей деп аталған. 1937 жылы немістерді зорлап әкеліп қоныстандырғанда ұжымшардың аты «Интернационал» деп аталған. 19.03. 1992 жылғы

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңес Төралқасының Қаулысымен бұрынғы атауы қайтарылды. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 7 шақырым жерде. Тұрғыны 6117 адам (01.01.2016 жыл).

БЕРЕКЕ ауылы – Елтай ауылдық-әкімшілік округінің орталығы. Ақсақалдардың айтуы бойынша берекелі жер болдақтықтан ауыл аты – Береке деп қойылған. 16.11.1976 жылғы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңес Төралқасының Жарлығы бойынша ауыл атауы берілген. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 27 шақырым жерде. Тұрғыны 4738 адам (01.01.2016 жыл). Береке ауылында жеміс ағаштары мен егістік алқаптары мол, берекелі жер болғасын тұрғындар Береке деп атап кеткен.

БАТАН ауылы – Жамбыл ауылдық әкімшілік округіне қарайды. Кеңес өкіметі кезінде Менжин /Менжинский/ деп аталған ұжымшардың атымен аталып келген ауылға Алматы облыстық Мәслихатының 1998 жылғы 30 қазандағы № 23-181 шешімімен Батан батырдың есімі берілген. Батан 1720-1730 жылдары Жоңғар шапқыншылығына қарсы күрескен батыр. Ұзындығы жеті шақырым арық қазып, жер суарып егін салған. Аруақты әулие кісі болған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 6 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 2221 адам (01.01.2016 жыл).

БЕКБОЛАТ ӘШЕКЕЕВ ауылы – Первомай ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Бекболат Әшекеев (1843-1916) Қарасай ауданының бұрынғы Қаскелең Жайылымыс болысына қарайтын № 4 ауылда туған. Оқымаса да асқан ақылды, елге өте сүйкімді, көп білетін, көкірегіне көп тоқыған дана кісі екен. Ел басына күн туып, патша жарлығымен қазақ елінің ең саналы, ең болашағы зор жастары түгел әскерге алынып, сонау батыстағы орыс-герман соғысына жіберілмек болғанда, қысылған елге көмекке келіп, көтерілісті ұйымдастрады. Үшқоңыр мекені көтеріліс орталығына айналып, қару-жарақ жасап, жігіттер соғыс өнеріне үйренеді. 1916 жылы тамыз айында Б. Әшекеев бастаған көтерілісшілер жақсы қаруланған жазалаушы отрядпен қақтығысады. Көтерілісшілер таратылып, батыр жаудың қолына түседі. Патша жандармдары оны қамап, тергеп, 1916 жылы 7 қыркүйек күні сот үкім шығарады. 9 күні төрт адамды қосып, Боралдай төбесінде дарға асады. Бұрын ауыл 1 май деп аталған 2009 жылы Бекболат ауылы болып өзгертілді. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 12 шақырым жерде. Тұрғыны 4858 адам (01.01.2016 жыл).

БҰЛАҚТЫ ауылы – Райымбек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. 1958 жылдан «Ленин» атындағы совхоздың Қырғауылды бөлімшесі болды. 1971 жылы «XXIII партсъезд» совхозының № 1 Авангард

бөлімшесіне айналды. Алматы облыстық мәслихаты мен Алматы облысы әкімдігінің 2005 жылғы 26 мамырдағы бірлескен шешімімен Авангард ауылы Бұлақты ауылы болып қайта аталды. Бұлағы бар, нулы, берекелі жер болғандықтан Бұлақты деп аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 27 шақырым жерде. Тұрғыны 4641 адам (01.01.2016 жыл).

ДОЛАН ауылы – Райымбек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ұжымдастыру кезінде подхоз, НКВД, МВД деп аталған, яғни МВД-ның қосалқы шаруашылығы болған. 1958 жылы ұжымшардарды қайта құру кезінде көкөніс – сүт шаруашылығының «Ленин» кеңшарының бөлімшесі болды. 1971 жылы үлкен совхоздарды қайта бөлу кезінде «XXIII партсъезд» болып құрылып ауыл Восход деп аталды. 1996 жылы Долан ауылы болып өзгертілді. 1. Восход ауылының жоғары жағында «Доланка» деген өзен болған, оның жағасында Долана өсімдігі көп өскендіктен ауыл Долан деп аталған. Долан –айналасы шарбақпен қоршалған аула [10. 203]. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 22 шақырым жерде. Тұрғыны 2120 адам (01.01.2016 жыл).

ЕЛТАЙ ауылы – Елтай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. 1930 жылдары кедей табынан шығып, ел басқарған мемлекет қайраткері Елтай Ерназаровтың есімін есте қалдыру мақсатымен қойылған атау. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 28 шақырым жерде. Тұрғыны 1699 адам (01.01.2016 жыл).

ЕҢБЕКШІ ауылы – Әйтей ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Іргесі 1963 жылы осы маңда Алматы биокOMBинатының қосалқы шаруашылығын ұйымдастыруға байланысты қаланып, ауыл «БиокOMBинат» деп аталған. Осы жерде мал шаруашылығы дамып, еңбегі жанған халықтың құрметіне орай 1976 жылы облыстық атқару комитетінің шешімімен ауыл «Еңбекші» деп аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан батысқа қарай 18 шақырым, Іле Алатауының солтүстік баурайындағы жусан аралас әртүрлі астық тұқымдас шөптер өскен төбелі жонды келген сұр, бозғылт қоңыр топырақты өңірінде орналасқан. Тұрғыны 3001 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАЛПАҚСАЙ ауылы – Ұмтыл ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Ауылдың іргесі 1931 жылы құс өсіру шаруашылығының құрылуына байланысты қаланды. 1998 жылға дейін «Политотдел» селосы аталған. Алматы облыстық мәслихатының 1998 жылғы 30 қазандағы шешімімен бұрынғы тарихи атауы қайтарылып, «Жалпақсай» ауылы болып қайта аталды. Бұл ауылдың аты жер бедеріне байланысты қойылған. Аудан

орталығы – Қаскелең қаласынан солтүстік -шығысқа қарай 5 шақырым жерде, Қаскелең өңірінің оң жағалауында, тауалдының әртүрлі астық тұқымдас (қияқ, қоңырбас т.б.) шөптері өскен сұр, қоңыр топырақты қоңыржай ылғалды агроклиматтық белдемінде орналасқан. Тұрғыны 6302 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАМБЫЛ ауылы – Жамбыл ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Бұл мекен ертеден Қазан төңкерісіне дейінгі уақытта Шыбыл және Жанак ауылы деп аталып келген. Өйткені мұнда Шапырашты руынан тараған Шыбыл және Дулат руынан тараған Жанак елі тұрған. Отызыншы жылдардағы ашаршылықтан соң екі ауыл қосылып, «Алтыншы ауыл» деп аталып, ұжымшар ұйымдасқан. 1934 жылы бұл ауыл «Қазақстанның 10 жылдығы» ұжымшары деп аталған. Ауыл ақсақалдарының айтуы бойынша қонақжай ауылға Жамбыл ақын жиі келіп тұрған. Ұлы ақын Шыбыл шалмен айтысып, біраз адамдарға әзілдеп, өлең шығарған.

Алматы облыстық атқару комитетінің 1964 жылғы 30 шілдедегі шешімімен халық ақыны Жамбыл Жабаевтың есімін мәңгі есте қалдыру мақсатында ақынның құрметіне ауыл «Жамбыл ауылы» деп аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан солтүстікке қарай 6 шақырым жерде, Қаскелең өңірінің оң жағалауындағы боз, селеу, жусан өскен қызыл қоңыр топырақты шөлейтті белдемде орналасқан. Тұрғыны 3439 адам (01.01.2016 жыл).

ЖАНДОСОВ ауылы – Жандосов ауылдық әкімшілік округінің орталығы. 1927 жылы ауылда Ораз Жандосовтың көмегімен комсомол ошағы құрылған. 1930 жылы құрамында 20 түтіні бар «Кенба» қыстағы, 50 түтіннен тұратын Шөладыр қыстағы және 100 үйден тұратын «Асыл» ауылы бірігіп «Ораз» ұжымын құрды. 1937 жылы «Ораз» ұжымы Ворошилов ауылы болып өзгертіліді. 1958 жылы қазан айында бұрынғы «Плодопитомник» қазіргі Шалқар ауылы, «Ворошилов» – қазіргі Жандосов ауылымен бірігіп «Плодовоягодный» яғни жеміс-жидек совхозы болып қайта құрылды. 1964 жылдан бері О. Жандосов есімімен аталады.

Ораз Жандосов (1889–1938) – мемлекет және қоғам қайраткері, революционер. 1937 жылы тамызда партиядан шығарылып, жалған саяси айыппен тұтқындалады. 1938 жылы наурызда «Халық жауы» деген жаппамен атылған. Қазақ ауылдарының мәдениетін көтеруге, «Верныйды» Алматы, Киргизская республика дегенді «Қазақ» деп өзгертуге көп еңбек сіңірген азамат. Жандосов ауылы аудан орталығы – Қаскелең қаласынан оңтүстік - батысқа қарай 7 шақырым жерде, Іле Алатауының

терең тоған мәнінде қойылған атау. Ақсай өзенінен бұрып, Боралдай қыратының шығыс жағын кемерлете қазған арық Кемертоған деп аталады. Ауыл соның жағасында орналасқандықтан Кемертоған аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 18 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1933 адам (01.01.2016 жыл).

КӨКӨЗЕК ауылы – Елтай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Алдымен «өзек» сөзі туралы. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «өзек – ат, жауын, қар суынан пайда болған жер бетіндегі созылып жатқан ойыс жер, ені тар кішірек сай», деп көрсетілген. Мұндай өзектер таулы жерлердің өңірінде жиі кездеседі. Ауыл көкпеңбек көк өзектің шығысында орналасқандықтан Көкөзек деп аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 32 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 2004 адам (01.01.2016 жыл).

КӨКСАЙ ауылы – Іргелі ауылдық әкімшілік округінің құрамында.

1998 жылға дейін «Путь Ильича» ауылы деп аталып келген. Атау жердің географиялық кескін-келбет, бедеріне орай, яғни сайдың көк майса шөбінің жайқалып, үнемі көкпеңбек боп көгеріп жатуына орай аталған. 1998 жылы 30 қазандағы Алматы облыстық мәслихатының шешімімен «Көксай» деген атау берілді. Іргесі 1935 жылы Егіншілік ғылыми-зерттеу институтының тәжірибе шаруашылығы ретінде қаланды. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан шығысқа қарай 13 шақырым жерде, Ақсай өзені жағалауындағы бетеге, көде, т.б. астық тұқымдас шөптер өскен қоңыр, ақшыл қоңыр топырақты тау етегінің құрғақ даласында орналасқан. Тұрғыны 9741 адам (01.01.2016 жыл).

КӨКТОҒАН ауылы – Елтай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Алматы облысы әкімдігі мен Алматы облыстық мәслихатының 2007 жылғы 18 қазандағы бірлескен шешімімен ауылда бірнеше тоған болғандықтан Көктоған ауылы деп аталды. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 34 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 323 адам (01.01.2016 жыл).

КӨКТӨБЕ ауылы – Қаскелең қалалық әкімшілік құрамында атауы «Биік төбе» мәнінде қойылған атау. Қасымбек сайы мен Қаскелең өзенінің арасында әсем көк-жасыл төбе үнемі көгеріп тұратындықтан солай аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 20 адам (01.01.2016 жыл).

КӨЛДІ ауылы – Ұмтыл ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ауылдың, жан-жағында кішкене көлдер болғандықтан, 1989 жылы

Селекция ауылы Көлдi ауылы болып өзгертілген. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 16 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1316 адам (01.01.2016 жыл).

КӨЛІАЩЫ ауылы – Жаңашамалған ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Көліащы ауылының тарихы 1927 жылдан басталады. 1927 жылы Сарытаукұм құмынан елдер көшіп келе бастады. Алғашқы кезде 30 үй болды. Оны «Құрамыс» ауылы деп атады. 1937 жылы «Мерзиан» ұжымшары болып, соқпа үйлер салынды. 1940 жылы «Карл Маркс» ұжымшары болып, 1949 жылы Көлащы ауылы болып аталды. 1961 жылы Көліащы мен Киров ұжымшары бірігіп «Дружба» совхозы болып ұйымдастырылды. 1990 жылы КСРО-ның ыдырауына байланысты совхоз да ыдырады. 1991 жылы Көліащы кооператив болып ұйымдастырылды. 1995 жылы кооператив те ыдырап, жеке шаруа қожалықтарына бөлініп кетті. Қазіргі Көліащы ауылының батыс жағында, Шамалған бекетінен оңтүстік-батысқа қарай созылып жатқан бұлақты сай солай аталады. Сайдың жағалауы сор, тұзды болып келгендіктен суы ащы. Бұрын сол бұлақтан аққан судан көлшік пайда болған. Сондықтан Көліащы аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 3116 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАЙНАР ауылы – Первомай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұл жерде жерден атқылап жатқан қайнар болуымен байланысты аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 14 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1774 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАЙРАТ ауылы – Жандосов ауылдық әкімшілік округінің құрамында. «Жігер, қуат, екпін» мәніндегі жаңа атау. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 185 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАРАТӨБЕ ауылы – Елтай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Тарихи атау. Алматы облысы әкімдігі мен Алматы облыстық мәслихатының 2007 жылғы 18 қазандағы бірлескен шешімімен Қаратөбе ауылы деп аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 37 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 379 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАСКЕЛЕҢ қаласы – Қарасай ауданының орталығы. 1723-1729 жылдары қазақ жерін басып алған Жоңғар шапқыншыларының қолбасшысы Қасгэлэңнің атымен аталып келеді. «Қай жер?» «Қаскелең тұрған, содан соң – оның Наурызбаймен жекпе-жекте өлген жері» – дегеннен қалған. Қаскелеңнің орнында бұрын жергілікті қазақтардың Тайшыбек деген

елді мекені болған. Оны XIX ғасырда Қокан ханның әскерлері басып алып, әскери бекініс жасаған. 1859-1860 жылдары қокан басқыншылары қуылып, олардың орнына казак-орыс әскерлері орналасқан, 1861 жылы патшаның жарлығымен Қаскелеңде әскери бекініс орнатылып, орыстар қоныстана бастайды. Қаскелең алғаш Жетісу генерал-губернаторы Гасфордтың кіші қызы Любовтың атымен Любовинская деп аталып келді. 1901 жылы Жетісу губерниялық әскери командованияның бұйрығымен Қаскелең станса болып құрылып, казак-орыстардың әскери бекінісіне айналды. 1918 жылы 3 наурызда Алматы кеңес өкіметі орнап, Қаскелең өкімет қолына көшті. 1921 жылы Любовинская станицасы Қаскелең атын қайта алды. 1928 жылы аудан орталығы село деп жазылып келді.

1963 жылы сәуір айында қала болып аталды. Қаскелең өзені Қызылкүңгей болатын [23.36]. Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 292 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 66422 адам (01.01.2016 жыл).

ҚОШМАМБЕТ ауылы – Жамбыл ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 14 шақырым жерде, Қаскелең өзенінің сол жағалауында, лессинг жусаны аралас астық тұқымдасты шөптесін өскен сұр, бозғылт қоңыр топырақты шөлейт белдемде орналасқан. Ауыл аты мемлекет және қоғам қайраткері Қарымбай Қошмамбетовтың есімін мәңгі есте қалдыру мақсатында қойылған. Тұрғыны 4187 адам (01.01.2016 жыл).

ҚҰМТОҒАН ауылы – Райымбек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұрын «Мирный» ауылы деп аталған. 1996 жылы облыстық ономастика комиссиясының шешімімен «Құмтоған» ауылы деп өзгертілді. Атау жердің географиялық кескін-келбет, бедеріне орай құмды жер болғандықтан Құмтоған аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 17 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 136 адам (01.01.2016 жыл).

ҚҰМАРАЛ ауылы – Әйтей ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Әуел баста «құм арасындағы кішігірім алқап» мәніндегі атаудың мекен атауына ауысқаны байқалады [8.138].

Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 15 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 810 адам (01.01.2016 жыл).

ҚҰРҚҰДЫҚ ауылы – Жаңашамалған ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Атау жердің географиялық жағдайына байланысты қойылған. Ауыл ақсақалдарының айтуы бойынша бұл жерден қанша құдық қазғанымен жер құрғақ болып су шықпаған, осыған байланысты ауыл

аты да «Құрқұдық» аталған. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 31 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 38 адам (01.01.2016 жыл).

ҚЫРҒАУЫЛДЫ ауылы – Райымбек ауылдық әкімшілік округінің құрамында. 1981 жылғы 11 мамырдағы Қазақ КСР жоғарғы кеңес Төралқасының жарлығы мен 1981 жылғы 24 сәуірдегі облыстық атқару комитетінің шешімі бойынша «Уч.хоз» ауылы Қырғауылды ауылы болып өзгерген. Бұрын бұл жерде қырғауыл көп болғандықтан ауыл аты «Қырғауылды» деп аталса керек. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан шығысқа қарай 14 шақырым жерде, Іле Алатауының бөктерінде, бұта аралас, бетеге, сұлыбас, т.б. таудың астық тұқымдас шөптері өскен қызғылт қоңыр, қара топырақты қоңыржай ылғалды агроклиматтық белдемде орналасқан. Тұрғыны 6587 адам (01.01.2016 жыл).

МЕРЕЙ ауылы – Ұмтыл ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ауылдың мерейі әрқашан үстем болсын деген ауыл халқының тілегі бойынша Алматы облыстық мәслихаттың 2007 жылғы 18 қазандағы шешімімен күні «Қазақ ССР-інің 50 жылдығы» ауылы «Мерей ауылы» атауына өзгертілді. Ауыл аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 19 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1570 адам (01.01.2016 жыл).

РАЙЫМБЕК ауылы – Райымбек ауылдық әкімшілік округінің орталығы. 1996 жылғы 7 тамыздағы Мемлекеттік ономастика комиссиясының шешімімен «Өзбек» ауылы Райымбек ауылы болып өзгерген. Райымбек Түкеұлы (1705-1785) – жоңғар басқыншыларына қарсы шайқастарда ата-мекенін жаудан азат еткен қолбасшы, батыр әрі әулие. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан шығысқа қарай 12 шақырым жерде. Іле Алатауының солтүстік баурайында, әртүрлі астық тұқымдас шөптесін өскен қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты тауалды дала белдемінде орналасқан. Тұрғыны 5234 адам (01.01.2016 жыл).

САУЫНШЫ ауылы – ауданда екі Сауыншы ауылы бар. 1. С.а. Первомай ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 14 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 297 адам (01.01.2016 жыл). 2. Әйтей ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 21 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 306 адам (01.01.2016 жыл). Ауыл атауы сиыр сүт өнімдерінің шығарылуына байланысты қойылған.

ТҰРАР ауылы – Жаңашамалған ауылдық әкімшілік округінің құрамында. 1918 жылы атақты Ыстыбай болыс бидің қазіргі Үштерек ауылының тоғанының бойында 18-20 шақты үйден тұратын ауылдың іргетасы

қаланды. Тұрар ауылы Қожай сіләні ауылы деп аталған. Кейін 1937 жылы ұлы революционер С. М. Кировтың есімі берілді.

Бұрын ауылда жетім балаларға арналған балалар үйі болған. Жетім балаларға қол ұшын беруге Тұрар Рысқұлов келген. Содан ауыл тұрғындары алдында беделді есім Тұрар сақталып қалып, 1946 жылы тұрғындардың тілеуімен ауылға Тұрар Рысқұлов есімі беріледі. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан солтүстікке қарай 32 шақырым жерде, Шамалған өзенінің жағалауында, бозжусан, ши аралас, әртүрлі астық тұқымдас шөптесін өскен сұр, бозғылт сұр топырақты шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғыны 3080 адам (01.01.2016 жыл).

ҰЛАН ауылы – Жамбыл ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Бұрын Стаханов ауылы деп аталған. Алматы облыстық мәслихатының 1998 жылғы 30 қазандағы № 23-181 шешіміне сәйкес ауылған Ұлан атауы берілген. «Ұлан» сөзінің бірнеше мағынасы бар: 1. Жасөспірім, жеткіншек, өрен; 2. Орасан, ұлы, зор; 3. Әуелде патшаны күзететін әскер;

4. Батырлық, табандылық пен ерекше құрметке бөленген жауынгер, әскери бөлім. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 6 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 2377 адам (01.01.2016 жыл).

ҮШТЕРЕК ауылы – Әйтей ауылдық әкімшілік округінің құрамында. Ауылдың Үштерек аталу себебі алғаш осы ауылға қоныс тепкен халықтар ауылдағы жазық далада үш үлкен теректің болуына байланысты атап кеткен. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 16 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 1064 адам (01.01.2016 жыл).

ҮШҚОҢЫР ауылы – Үшқоңыр ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Алатаудың етегіндегі құстың ұясындай Үшқоңыр ауылы асқарлы биіктермен астасып, кең көсіліп жатыр. Үшқоңыр ауылының тарихы тым әріден бастау алады. Бұл үш сипаттан, үш түрлі алқаптан тұратын әсем, көк-жасыл жайлау. 1. Қоңыр тауға шығатын қия жолдан Бұрған алқабына дейінгі үстірт; 2. Бұрған алқабы; 3. Кебеже – ана екі алқаптан төмен ойпаттау болып жатыр. Үшқоңырдың шығыс жағындағы кең алқап сыртынан жоғарыдағы Нар тауының үстінен қарағанда кебеже сияқты төрт бұрышты болып көрінеді. Сондықтан Кебеже деп аталған. Бұрған – бұрынғы заманда Үшқоңырды мекендеген ата-бабаларымыз Шыңбұлақ сайынан сондағы бұлақ суын бұрып, арық қазып, екі Нардың төменгі алқабына су шығарып егін еккен. Бұлақ арығы әлі бар. Бірақ су шығарылмайды. Осы бұрған арығы арқылы бұл алқап Бұрған аталған. Үшқоңырдың бұрынғы атауы Шамалған ауылы. Алматы облысы әкімінің

2010 жылғы 10 ақпандағы қаулысы негізінде Шамалған ауылдық округі – Үшқоңыр ауылдық округі, ал Шамалған ауылы – Үшқоңыр ауылы болып өзгертілді. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 17034 адам (01.01.2016 жыл).

ШАЛҚАР ауылы – Жандосов ауылдық әкімшілік округінің орталығы. 1989 жылы алғаш Наурыз мерекесі тойланған кезде ерекше қуанып, шалқыған ауыл тұрғындары ауылды Шалқар ауылы деп атап кеткен.

1996 жылы халықтың өтініші бойынша Плодоягодное ауылы Шалқар ауылы болып өзгертілді. Аудан орталығы – Қаскелең қаласынан оңтүстікке қарай 11 шақырым жерде, Іле Алатауының баурайында, Қаскелең өзенінің жағалауына таяу, бұта, айрауық аралас, әртүрлі астық тұқымдас шөптесін өскен қызғылт қоңыр, қара топырақты қоңыржай ылғалды өңірде орналасқан. Тұрғыны 3681 адам (01.01.2016 жыл).

ШАМАЛҒАН станциясы – Жаңа Шамалған ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Бұл ауылдың атына қатысты бірнеше пікір бар:

1. 1723–1729 жылдары Қордай мен Нарынқолға дейінгі аралықта хан болған Жоңғардың Шамал ханының есімі. 1729 жылы он мың әскермен ханның ордасына қазіргі Шамалған ауылы тұрған жерде шабуыл жасаған Шапырашты Наурызбай батыр Шамал ханды өлтірген. Содан халық арасында Шамал хан өлген жер, кейінірек Шамалған аталып кеткен деген тұжырымдар бар.

2. «Әрбір топонимнің жер бедері мен табиғат құбылысына, жағырапиялық ортаға сай қойылу жайын ескерер болсақ, Шамалған атауының пайда болу, жасалу жолы да осы жағдаяттармен тікелей байланысты екені байқалады. Шамалған атауының түп-төркінін түркі-қазақ тілінен жасалған «қарағайы қалың сайдағы өзен, су» деген мағынадағы атау болар», – деп жобалайды профессор Т. Жанұзақ.

Шамалған өзенінің бұрынғы атауы Қасқасу болған. Бұл да Шамалған аталып кеткен. Ауыл аудан орталығы Қаскелең қаласынан солтүстікке қарай 23 шақырым, Алматы – Жамбыл темір жолы бойында орналасқан. Түркіб теміржол құрылысының салынуына байланысты пайда болды. Тұрғыны 20365 адам (01.01.2016 жыл).

ІРГЕЛІ ауылы – Іргелі ауылдық әкімшілік округінің орталығы.

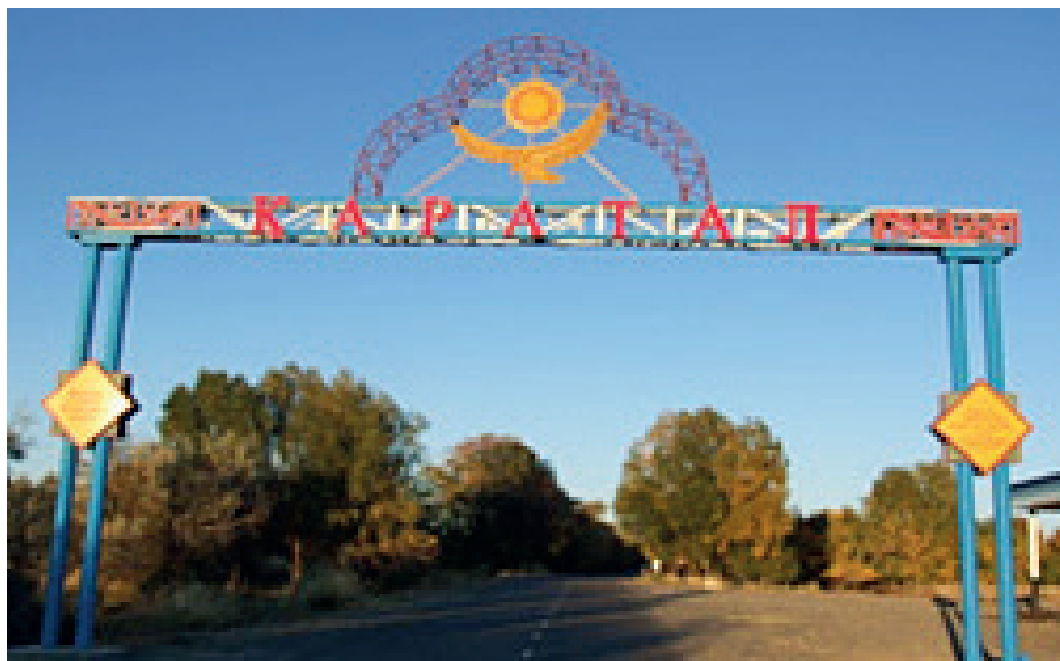
1998 жылға дейін «Прямой путь» деп аталған. 1959-1997 жылдары Қазақ машина сынау станциясының ғылыми-зерттеу институты тәжірибе шаруашылығының орталығы болды. Прямой путь ауылы – Алматы қаласының іргесінде тұрғандықтан ауыл тұрғындарының ұсынысы бойынша 1998 жылы Алматы облыстық мәслихаттың шешімімен Іргелі ауылы болып аталды. Атау «ірі, күрделі, мықты маңызды: негізгі басты», «ірге-дегі, жақындағы» деген мәнде қойылған. Аудан орталығы Қаскелең қаласынан шығысқа қарай 15 шақырым жерде, Ақсай өзенінің жағасында бетеге, боз, селеу, өскен қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты құрғақ далада орналасқан. Тұрғыны 9535 адам (01.01.2016 жыл).

ҚАРАТАЛ АУДАНЫ

Облыстың орталық бөлігінде орналасқан әкімшілік – аумақтық бөлік. Жерінің аумағы 24,2 мың шаршы шақырым (облыстың 10,8%-ы). Тұрғын халқының саны 47824 адамды құрайды. Шығысында Жаманжал, Жаманқұм, Бестас, Іріжар, Сүртке құмдары орналасса, оңтүстік батысында Аралқұм құмы жатыр. Ауданның шығысында аласа келген Үшқара тауы орналасқан. Ауданның орталық бөлігімен Жетісудың жеті өзенінің бірі Қаратал ағып өтеді. Оған Жетісу (Жоңғар) Алатауының қарлы шыңдарынан бастау алатын Тентек, Көксу өзендері құйылады. Солтүстік бөлігінде Қаратал өзені Балқаш (Көкшетеңіз) көліне құяды. Балқаштан басқа аудан аумағында үлкенді-кішілі Үшкөл, Қаңбақты, Шораяккөл, Қаңғай,

Ортатөбе, Кішітөбе және Жылыбұлақ ауылдары кіреді. Жалпы 5099 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 3 шақырым.

БЕСАҒАШ ауылы – Тастөбе ауылдық округіне қарасты шағын ауыл. Тұрғындар қоныстанып, ұжымшар болып ұйымдасқанға дейін бұл жер өсіп тұрған бес ағашымен ерекшеленсе керек. 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Бесағаш ауылы болып бекітілген. Ауылда 136 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 45 шақырым.

БІРЛІК ауылы – коллективтендіру тұсында құрылған, бірлесуге шақырған «Бірлік» атты ұжымшар атымен аталған шағын елді мекен. Тастөбе ауылдық округінің құрамына енген. 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Бірлік ауылы болып бекітілген. Ауылда 1003 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 42 шақырым.

ЕЛТАЙ ауылдық округі – 1930 жылдары кедей табынан шығып, ел басқарған мемлекет қайраткері Елтай Ерназаровтың құрметіне қойылған атау. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жыл 4 қазандағы №1022 «Қазақстан Республикасының жергілікті мемлекеттік басқару үлгі құрылымын бекіту туралы» Қаулысы негізінде құрылған және Қаратал ауданы әкімдігінің 2012 жылғы 10 мамырдағы №120 қаулысымен Елтай ауылдық округі болып бекітілген. Округ құрамына Қаражиде (округ орталығы), Сарыбұлақ ауылдары кіреді, жалпы 1509 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 29 шақырым.

ЕСКЕЛДІ ауылы – Ескелді ауылдық округінің орталығы. Ауылдың атауын Қаратал өңірінде жатқан 18 әулиенің үлкені Ескелді би есімін беру туралы шешім қабылданған. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 14.07.2000 жылғы №21-71 қаулысымен және облыстық маслихаттың 1993 жылғы 13 наурыздағы №2-11 шешімі және 19.06.1992 жылы Тельман ауылдық кеңесінің қаулысымен (бұрынғы Дальний Восток селосы) ел қорғаны Жылкелдіұлы Ескелді бидің (1692-1780 жыл) есімі берілді. Ауылда 1448 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы 12 шақырым.

ЖАҢАТАЛАП ауылы – Балпық ауылдық округінің орталығы.

1933 жылы ауыл шаруашылығын коллективтендіру негізінде құрылған ұжымшар атауымен сәйкестендіріліп аталған. Оның атауы жаңа заманның жаңа талабын меңзей қойылған. 25.10.2011 жылы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Жаңаталап ауылы болып бекітілген. Ауылда 1660 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 7 шақырым.

ЖАСТАЛАП ауылы – Айту би ауылдық округіне қарасты ауыл.

1984 жылы бой көтерген бұрынғы «ССРО-ның 60 жылдығы атындағы совхоздың орталығы саналған. Жасталап – халық ұғымындағы жаңаша талаптануды білдірген және жаңадан құрылған елді мекен болғандықтан ауыл тұрғындарының жиналысында Алпыс жылдық атын өзгерту туралы ұйғарылған. 25.10.2011 жылы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Жасталап ауылы болып бекітілген. Ауылда 362 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 5 шақырым.

ЖЫЛЫБҰЛАҚ ауылы – Бастөбе ауылдық округіне қарасты ауыл. Дауылбай мен Ақылбайдың шоқысынан бастау алатын жылы бұлаққа, іргесі қысы-жазы қатпай ағатын өзінің ерекшілігіне негізделіп ауылға Жылыбұлақ атауы берілген. Облыс әкімдігінің 19.08.2005 жылғы №8-33 қаулысы, облыстық мәслихаттың 19.08.2005 жылғы №19–139 шешімі және Бастөбе ауылдық округі әкімінің 2005 жылғы 17 маусымдағы №14 шешімімен бекітілген (бұрынғы атауы Новый мир селосы). Ауылда 688 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы 12 шақырым.

КҮРІШ ДАЛАСЫ РАЗЪЕЗІ – Бастөбе ауылдық округіне қарасты елді мекен. Түрксіб темір жолымен қатар бой көтерген теміржолшылар елді мекені. Өткен ғасырдың 1937 жылы депортация кезінде, корей ұлтының өкілдері Күріш даласы маңайында күріш еккен болатын, сондықтан Күріш даласы деп аталып кеткен. 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Күріш даласы разъезі болып бекітілген. Ауылда 58 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 3 шақырым.

КІШІТӨБЕ ауылы – Бастөбе ауылдық округіне қарасты ауыл. Үштөбенің Кіші төбесінің тұсында орналасқан. Тарихи маңызға ие болғандықтан берілген. Облыс әкімдігінің 19.08.2005 жылғы №8-33 қаулысы, облыстық маслихаттың 19.08.2005 жылғы №19-139 шешімі және Бастөбе ауылдық округі әкімінің 2005 жылғы 17 маусымдағы №15 шешімімен Кішітөбе (Аяққы төбе) аты берілген (бұрынғы Новая жизнь селосы). Ауылда 281 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы 18 шақырым.

КӨКПЕКТІ ауылы – Айту би ауылдық округінің орталығы. Ауыл 1934 жылы «Көкпекті ой» (шөп атауы) деген жерде ашаршылықтан есін жиган жұрттың басын біріктірген алғашқы артельдің құрметімен аталған. Бертіндегі атауы – Бірінші май ауылы. Тарихи әділеттілік қайта оралып, 2007 жылдың 29 наурызында облыс әкімдігінің № 66 қаулысы және об-

лыстық мәслихаттың 29.03.2007 жылғы № 37-276 шешімімен Көкпекті ауылы болып бекітілген. Ауылда 727 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 18 шақырым.

КӨҚДАЛА ауылы – Ескелді ауылдық округіне қарасты ауыл (бұрынғы Достижение селосы). Ауылдың байырғы тарихи атауы облыс әкімдігінің 29.03.2007 жылғы № 66 қаулысы және облыстық мәслихаттың 29.03.2007 жылғы № 37-276 шешімімен қайта аталып бекітілген. Жер ыңғайына қарай ауыл тұрғындарының өтінішін ескере келіп бұрынғы атауын беру туралы шешім қабылданған. Көкдала ауылының аумағы, таулы алқаптары көк майса шөпке жайқалып өскен болатын. Ауылда 591 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 12 шақырым.

КӨПБІРЛІК ауылы – Қызылбалық ауылдық округінің орталығы. 30-жылдары Балқаш көлінің жағасына орналасқан балықшылар ауылы коллективтендіру кезеңінде, 6 колхоздан біріктіру жолымен Көпбірлік ауылы құралған. Балықшы ағайындардың көп болып бірігуі, еңбек етуі ұғымына лайықталған. 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Көпбірлік ауылы болып бекітілген. Ауылда 965 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 144 шақырым.

КӘЛПЕ ауылы – Жолбарыс батыр ауылдық округінің орталығы.

1. Теміржол станциясымен аттас ауыл атауының түп төркіні діни басшы Қалпені (Ислам дініндегі қазіреттен кейінгі атақ) білдірсе керек. Бертінде ол сөйлеу тіліне лайықталып Кәлпе атанған, – деген сөз де бар.

2. Дегенмен, дұрысы Он екі ата Жалайыр тайпасы шежіресінде Андас, Мырза, Қарашапан, Орақты, Ақбұйым, Қалпе, Сыпатайдан (7 рудан) тараған ұрпақты Шуманақ деп атайды. (Ақселеу Сейдімбек «Қазақтың ауызша тарихы» 2008 ж.) Калпе осы өңірді қоныстанған ру аты 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Кәлпе ауылы болып бекітілген. Ауылда 1716 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 27 шақырым.

ҚОЖБАН ауылы – Айту би ауылдық округіне қарасты ауыл. Қожбан 1930 жылдары Қаратал өзенінің «Томарөткел» тұсында Н. Маралбаевтың ұйымдастыруымен «Бес төшкі» артелі құрылып, ол кейін ұжымшарға айналады. Ұжымшарға Алматы қаласынан арнайы келген Қожбан деген өкіл төрағалық етеді. Кісі қолынан қаза тапқаннан соң ауылға Қожбан есімі беріледі. 25.10.2011 жылы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Қожбан ауылы болып бекітілген. Ауылда 182 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 3 шақырым.

ҚАРАЖИДЕ ауылы – Елтай ауылдық округінің орталығы (бұрынғы Елтай ауылы). Елтай ауылының атауы бұрын Қаражиде ауылы болған. Ашаршылық жылдары жиде ішіндегі қояндарды аулап, ағаштың жемісін жеп ауыл тұрғындары тіршілік еткен. 1929 жылы Жоғарғы Кеңестің республика басшысының уәкілі Елтай Ерназаров келуіне байланысты, ауылдың атауын Елтай ауылы деп өзгерткен.

Облыс әкімдігінің 2007 жылғы 29.03. № 66 қаулысымен және облыстық маслихаттың 2007 жылғы 29.03. № 37-276 шешімімен Қаражиде тарихи атауы қайта бекітілген. Ауылда 1166 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 29 шақырым.

ҚАЙНАР ауылы – Ескелді ауылдық округіне қарасты шағын ауыл. Бұрынғы МОПР селосының жаңа атауы. Жер ыңғайына қарай ауыл тұрғындарының өтінішін ескере келіп бұрынғы атауын беру туралы шешім қабылданды. Ертеректе сол ауыл тұсындағы таудан қайнаған ыстық судай бұлақ шығып аққан. Аталған ауыл облыс әкімдігінің 6.12.2005 жылғы №12-43 қаулысы және облыстық маслихаттың 6.12.2005 жылғы №24-167 шешімімен жаңа атауы Қайнар ауылы болып бекітілген. Ауылда 97 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 8 шақырым.

ҚЫЗЫЛЖАР ауылы – Ескелді ауылдық округіне қарасты ауыл. Жер ыңғайына қарай ауыл тұрғындарының өтінішін ескере келіп бұрынғы атауын беру туралы шешім қабылданған. Себебі, Қаратал өзенінің жағасындағы жар топырақтар қызыл түсті. Жер бедеріне орай бұрынғы (Дзержинский селосы) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 14.07.2000 жылғы № 21-71 қаулысымен, облыс әкімдігінің 2000 жылғы 13.10. №10-309 және облыстық маслихаттың 2000 жылғы 13.07. №6-56 шешімімен Қызылжар ауылы болып бекітілген. Ауылда 979 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 3 шақырым.

ҚАНАБЕК ауылы – Жолбарыс батыр ауылдық округіне қарасты ауыл. Қанабек ауылы (бұрынғы атауы Красный Восток) Қанабек Байсеитов осы ауылдың тумасы. Театр сахнасының майталманы, Қазақстанның халық әртісі Қ.Байсейітовтің құрметіне Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы қаулысымен Қанабек ауылы болып бекітілген. Ауылда 785 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы 3 шақырым.

ҚАРАШЕҢГЕЛ ауылы – Жолбарыс батыр ауылдық округіне қарасты ауыл. 1956 жылға дейінгі көне атауы Қарашенгел ұжымдық шаруашылықтың және табиғат ерекшелігіне орай ұйысып өскен шеңгеліне сай осындай атауға ие болған. Кеңестік бұрынғы атауы – Тельман селосы. Об-

лыс әкімдігінің 06.12.2005 жылғы №12-43 қаулысымен, облыстық мәслихаттың 16.12.2005 жылғы № 24-167 шешімімен Қарашеңгел ауылы болып бекітілген. Ауылда 253 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 10 шақырым.

ҚАРАҚҰМ ауылы – Қызылбалық ауылдық округіне қарасты ауыл. Балқаш көлінің батысында орналасқан балықшылар ауылы. Тастауыт жердің құмы қара қоңыр тартқандықтан ауыл осылайша аталса керек. 60-жылдары мұнда «Алғазы балық» артелі, бертінде «Алғазы заводы», қазіргі таңда «Алғазы балық» компаниясы (ЖШС) орналасқан.

25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Қарақұм ауылы болып бекітілген. Ауылда 450 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 18 шақырым.

ТАСТӨБЕ ауылы – Тастөбе ауылдық округінің орталығы. Тастөбе ауылының тарихи атауы ауыл іргесінен ағатын Қаратал өзенінің жағасында ертедегі жаугершілік заманда арнайы белгі ретінде тастан қаланған үйіндіге орай аталған. Бұл атау атақты тарихшы М.Тынышбаевтың зерттеу еңбегінде айтылады. 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Тастөбе ауылы болып бекітілген. Ауылда 914 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 35 шақырым.

ОЯН ауылы – Балпық би ауылдық округіне қарасты ауыл. Бұрынғы «Оян» ұжымшарының ізімен сақталған елді мекен. Уақытында ауылды, халықты жалпы экономикамызды жаңаша ірілендіру мақсатында ауыл тұрғындарына ерекше серпіліс беру, намысты ояту және алға қарай ұмтылып, жаңа заман көшіне ілесуін меңзей келе берілген. 25.10.2011жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Оян ауылы болып бекітілген. Ауылда 570 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 6 шақырым.

ОРТАТӨБЕ ауылы – Бастөбе ауылдық округіне қарасты ауыл (бұрынғы Октябрь селосы). Тәуелсіздік жылдарында Ортатөбенің құрметіне орай облыс әкімдігінің 19.08.2005 жылғы № 8-33 қаулысы және облыстық мәслихаттың 19.08.2005 жылғы № 19-139 шешімімен тарихи жаңа атауы Ортатөбе ауылы болып бекітілген. Ауылда 1079 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 3 шақырым.

ҰМТЫЛ ауылы – Балпық би ауылдық округіне қарасты шағын ауыл. 1933 жылы ауыл шаруашылығын коллективтендіру үшін құрылған «Ұмтыл» ұжымшары негізінде жаңа өмірге ұмтылу ұғымына орайластырылып және алға қарай жаңаша тұрмыстық-әлеуметтік серпіліске

Ұмытылу мақсатында қойылған. 25.10.2011 жылғы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Ұмытыл ауылы болып бекітілген. Ауылда 209 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 7 шақырым.

САРЫБҰЛАҚ ауылы – Үштөбе-Талдықорған автотрассасына таяу орналасқан, Елтай ауылдық округінің құрамына кіретін ауыл. Ауыл маңындағы Құнапия тауының қойнауындағы бұлақтан бастау алатын сарыбұлақ суы Қаратал өзеніне құяды. Осы суды жағалап халық қоныс аударған. Осы сумен тары суғарған. Алдын бөгеп жасанды көл жасаған. Осы бұлақтың құрметіне ертеректе ауыл Сарыбұлақ атанған. Бұрын Сарыбұлақ ұжымшарымен танымал болатын. 25.10.2011 жылы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Сарыбұлақ ауылы болып бекітілген. Ауылда 338 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 2 шақырым.

ҮШКӨМЕЙ ауылы – Үштөбе қалалық округіне қарасты ауыл. Біріншіден Бастоғаннан бастау алатын Үштөбе каналының қала іргесінен өтер тұста үш тармаққа бөлініп, көмейленіп ағуынан келіп ежелгі диқандар тілімен Үшкөмей атанған. Екіншіден Үшкөмей – ауыл тұрған жерінде әр түрлі үш су арнасының болуына байланысты аталған. (бұрынғы атауы Приморец) Аталған шағын елді мекен облыс әкімдігінің облыс әкімдігінің 2005 жылғы 6 желтоқсандағы №12-43 қаулысымен және облыстық маслихаттың 2005 жылғы 6 желтоқсандағы №24-167 шешімімен Үшкөмей атанып бекітілген. Ауылда 264 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 12 шақырым.

ҮШТӨБЕ қаласы – аудан орталығы, Үштөбе қаласының негізі 1928 жылы Түрксіб темір жолы құрылысының жүргізілуіне орай теміржолшылар станциясы тұрғысында қаланған. Үштөбе аудандағы тарихи орындар санатына жататын Бастөбе, Ортатөбе және Кішітөбенің (Аяққы төбе) тұтастығын білдіретін ұғымнан тұрады. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 20.06.1961 жылғы №7–71 қаулысымен Үштөбе қаласы болып бекітілген. Қалада 27 822 адам тұрады.

ФРУНЗЕ ауылы – Үштөбе қалалық әкімдігінің құрамына кіретін, қала іргесіндегі байырғы елді мекен. Революционер, саяси және әскери қайраткер Михаил Васильевич Фрунзе есімі берілген. 25.10.2011 жылы аудандық ономастика кеңесінің №2 ұйғарымымен Фрунзе ауылы болып бекітілген. Ауылда 2640 адам тұрады, аудан орталығынан арақашықтығы – 1 шақырым.

КӨКСҮ АУДАНЫ

Алматы облысының орталық бөлігінде орналасқан әкімшілік бөлініс. Жер аумағы 6,9 мың шаршы шақырым. Тұрғыны 40869 адам (01.01.2016). Аудандағы 34 елді мекен 10 ауылдық әкімшілік округке біріктірілген. Аудан орталығы – Балпық би ауылы. Көксу ауданының шығыс, оңтүстік-шығыс бөлігі таулы-қыратты. Оңтүстік-шығысында Шаған тауы, шығысында Албасу (Лабасы), Қызылауыз, Сарыбастау, Жуантөбе, оңтүстігінде Ашудасты, Достар, Ақшоқы таулары, батыс бөлігінде Көкешиелі жотасы орналасқан. Батысын Мойынқұм, Аралқұм, Жетіжал құмдары алып жатыр. Ауданның ең биік жері Шаған тауында (2551 м). Кен байлықта-

рынан Желдіқара кен орнында алтын және күміс кендерінің қоры барланған, сондай-ақ құрылыс материалдарының қоры бар. Аудан жерімен Көксу, Быжы, Қарасу, Мұқыр өзендері ағып өтеді. Батысының топырағы сұр, құмдақты сұр, сортаң, орталық бөлігінде қоңыр, қызғылт қоңыр, тау өңірлерінде қара қоңыр, қара топырақтар таралған. Жазық және құмды өңірде эфемерлі өсімдіктер, жусан, ши, ақ сексеуіл, теріскен, сүттіген, бұйырғын, баялыш, жүзгін, тау бөктерлері мен өзен аңғарында итмұрын, тобылғы, долана, тал, жабайы алма, тау шатқалдарында терек, шырша, қарағаш, т.б. өседі.

АЙНАБҰЛАҚ – ауылдық округ, Алматы-Семей магистралындағы теміржол станциясы. Екі сөзден: айна + бұлақ бірігіп жасалған. Мағынасы: «Айнадай жарқыраған мөлдір таза, тұнық бұлақ».

Көксу ауданы аумағында, Сарыөзек пен Үштөбенің аралығында, Талдықорғаннан 47 шақырым қашықтықта, теңіз деңгейінен 650 м биіктікте орналасқан. Түрксіб темір жолының құрылысы осы Айнабұлақта түйіскен. Айнабұлақ станциясының құрылысы негізінен 1930 жылы 28 сәуірде біткен, оның құрылысының аяқталғандығы 1930 жылдың 1 мамырында салтанатты түрде атап өтілген. Осы тарихи оқиғаға байланысты Айнабұлақта өткен салтанатты жиналысқа Тұрар Рысқұлов қатысқан. Ал теміржол 1931 жылдың 1 қаңтарынан тұрақты пайдалануға берілді. Тұрғыны 1171 адам (01.01.2016).

АҚТЕКШЕ ауылы – Қабылиса ауылдық округінің орталығы. Екі сөзден бірігіп жасалған бұл атаудың мағынасы: «Тау етегіндегі қырка, қыраттар мен жоталардың үстіндегі кеңдеу келген жазық жер». Аудан орталығы – Балпық би ауылынан оңтүстікке қарай 40 шақырым жерде, Шаған тауының бөктерінде Мұқыры өзенінің бастауындағы жусан аралас қияқ, қоңырбас, т.б. астық тұқымдас альпілік шалғын шөп өскен бозғылт, қоңыр топырақты жонды-төбелі келген тауаралық аңғарда орналасқан. Тұрғыны 931 адам (2016). Ауыл 1951-97 жылдары Куйбышев орталығының ұжымшары болды.

АҚШАТОҒАН ауылы – Балпық ауылдық округінің құрамында.

1932 жылы «Талдықорған» қызылша совхозы құрылып, оның бірінші бөлімшесінің аты сол маңайда ағып жатқан тоғанның атымен аталған. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 5 шақырым жерде орналасқан. Тұрғыны 972 адам (01.01.2016).

АЛҒАБАС ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Ауыл аты алға – «ілгері» және бас «жүр» сөздерінің бірігуі арқылы жасалып, «ілгері ұмтыл, алға қарай жүр, талаптанып еңбек ет» мәніндегі кеңес дәуірінде қойылған атау. Аудан орталығы Балпық би ауылынан оңтүстік-батысқа қарай 35 шақырым жерде, Қызылауыз тауының етегінде, Быжы өзенінің жағалауында жусан аралас астық тұқымдас шөптесін өскен сұр, бозғылт қоңыр топырақты адырлы тауаралық аңғарда орналасқан. Тұрғыны 1616 адам (01.01.2016). Ауыл 1950-97жж. қой өсіретін «Алғабас» ұжымшарының орталығы болды.

АМАНГЕЛДІ ауылы – Еңбекші ауылдық округінің орталығы. Ұлт - азаттық қозғалысының батыры Амангелді Иманов есімін мәңгі есте қалдыру мақсатымен қойылған елді мекен аты. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан батысқа қарай 15 шақырым қашықтықта, қара топырақты жазық далада орналасқан. Тұрғыны 1629 адам (01.01.2016). Бұрын Амангелді ұжымшарының орталығы болған.

БАЛПЫҚ БИ ауылы – Көксу ауданының орталығы. Ұлы жүздің Жалайыр тайпасынан шыққан атақты би, батыр Балпық Дербісәліұлы

(1705–1780) сөз бастаған шешен, қол бастаған батыр болған, Ескелді бимен қатар өмір сүрген адам. Балпық би – Талдықорған қаласынан солтүстікке қарай 18 шақырым жерде Көксу (Тентек) өзенінің сол жағалауында орналасқан. Тұрғыны 13511 адам (2016). Ауыл Жетісу (Жоңғар) Алатауының батысындағы қоңыржай агроклиматтық белдемде жатыр. Жері қоңыр топырақты, шалғын, боз, селеу, бетеге, т.б. шөптер өседі. Ауылдың негізі 1831 ж. Орта Азия мен Сібірді байланыстыратын сауда жолындағы ежелгі Дүнгене және Мәті елді мекендері орнында қаланған. 1942 жылға дейін

Дүнгене ауылы, 1993 жылға дейін Кировск аталып келген. 1993 жылы 4 мамырда Кировск кентіне Балпық би есімі берілді.

БЕСҚАЙНАР ауылы – Еңбекші ауылдық округтің құрамында. Ауыл 1928 жылы «Февраль» деген атпен құрылған. 1937 ауыл бес қайнардың ортасында орналасқандықтан Бесқайнар деп өзгертілген. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 20 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 822 адам (01.01.2016).

БАҚША станциясы – Мұсабек ауылдық округінің құрамында. Бау-бақша шаруашылығымен байланысты қойылған атау болу керек. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 38 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 33 адам (01.01.2016).

БЫЖЫ станциясы – Мұсабек ауылдық округінің құрамында. Быжы - Қаратал алабындағы өзен. Көксу өзенінің сол жақ саласы. Ұзындығы 177 шақырым, су алабы 5790 шаршы шақырым. Кейбір зерттеушілердің бұл атауды «көне тілдер көрінісі, бажа формасының қазақ тіліне бейімделген түрі», мағынасы: «саз» немесе «саздау жер» деген анықтаманы тиянақты деп айтудың негізі жоқ. Көксу өзеніне Быжы өзені шығыс түркі тіліндегі Betig/becig «суреттер», «жазулар» деген сөзімен төркіндес сияқты. Сол Быжы өзені бойындағы жартастарда «жазулар» мен «суреттердің» болуы мүмкін. Бұл станция 1929 жылы Түркісіб темір жолының салынуына байланысты жасалған. Быжы сөзі етістік мағынасында болуы да мүмкін. Тұрғыны 108 адам (01.01.2016).

БОЗТОҒАН ауылы – Жарлыөзек ауылдық округінің құрамында. Бұл жердегі Сарыбастау тауының баурайында боз, көде, бетеге, кеусан, т.б. шөпті өсімдіктердің қалың өсуіне байланысты, сол жердегі тартылған тоғанға байланысты қойылған атау екені байқалады. Аудан орталығы – Балпық би ауылының батысында, 17 шақырым жерде, Сарыбастау тауының солтүстік баурайында, боз, жусан, бетеге, көде т.б. шөптесіндер өскен шөлейтті белдемде орналасқан. Тұрғыны 1125 адам (01.01.2016).

ЕҢБЕКШІҚАЗАҚ ауылы – Лабас ауылдық округінің құрамында.

1929 жылдың қыркүйек айында «Комиссия сазы» деген жерде үлкен жиын болды. Дүнгене мен Бестөбеден басталып, тауға қарай созылып жатқан, батыс жағы терістікке қарай Сарыбастау тауына шектелетін, оңтүстік жағасы «Комиссия» сазынан тұратын елді мекенде құрылған колхоз Бестөбе деп аталады. 1931 жылы «Бестөбе» және «Қызыләскер» бөлімшелері бірігіп «Еңбекшіқазақ» колхозы құрылған. Ауыл аты «Еңбекшіл, еңбек сүйгіш, еңбекқор қазақ» мәнінде қойылған. Аудан орта-

лығы – Балпық би ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 11 шақырым жерде, Көксу өзенінің аңғарында бетеге, жусан өскен Лабасы тауының етегінде орналасқан. Тұрғыны 1055 адам (01.01.2016). 1980-97 жж. Ленин атындағы кеңшардың бөлімшесі болды. Оның негізінде мұнда «Еңбекшіқазақ» кәсіпорны, 40-тан аса шаруа қожалығы ұйымдастырылды.

ЖАМБЫЛ ауылы – Лабас ауылдық округінің құрамында. Халық ақыны Жамбыл Жабаевтың есімін мәңгі есте қалдыру мақсатында қойылған мекен аты. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 11 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 1040 адам (01.01.2016).

ЖЕТІЖАЛ ауылы – Мұқаншы ауылдық округінің құрамында.

1963 жылы «Жетіжал», «Еңбекші», «Мұсабек» колхоздары іріленіп, «Жетіжал» совхозы құрылған. Жеті үлкен жал тәріздес құм шағылдарға байланысты ертеден Жетіжал деп аталған («Жетісу» энциклопедиясы, 2004, 303 б.). Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 35 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 936 адам (01.01.2016).

ЖАРЛЫӨЗЕК ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Жарлыөзек - тарихи атау. Жардың ортасында бұлақ көздерінен аққан су өзен болып жиналғанына байланысты қойылған. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 20 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 1340 адам (01.01.2016).

КЕҢАРАЛ ауылы – Еңбекші ауылдық округінің құрамында. Кеңарал ауылы бұрынғы Жетісу губерниясы Қапал уезі Толымбет болысының №5 ауылы болған. Көксу, Қаратал, Тентек осы үш өзеннің ортасындағы кең аралға орналасқандықтан Кеңарал деп аталған. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 20 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 405 адам (01.01.2016).

КӨКБАСТАУ ауылы – Қабылиса ауылдық округінің құрамында. Бұл атау бастау, қайнар суының мөлдір таза, тұнық болуымен немесе бастау, қайнар маңайының көк майса болып жатуымен байланысты қойылған. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 43 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 555 адам (01.01.2016).

КӨКСУ станциясы – Мұқаншы ауылдық округінің орталығы. «Мөлдір, тұнық өзен», сол өзен атымен аталған станция аты.

І. Жансүгіров «Жетісу суреттері» жырында Көксу өзенін былайша суреттейді:

*«Арқырап айқай салған Көксу алып,
Жазыққа шыға келсе үркіп ағып.
Егінші, ылғи диқан жалайырлар
Үлеседі үй басына тоған алып».*

Аудан орталығы – Балпық би ауылынан солтүстік-батысқа қарай 28 шақырым жерде, Быжы өзенінің жағалауында, жусан, ши аралас астық тұқымдас шөптесін өскен сұр, сортаң топырақты шөлдік белдемде орналасқан. Тұрғыны 2318 адам (01.01.2016), 1977-1997 жылдары қызылша өсіретін «Мұқаншы» кеңшарының орталығы болды. Көксу станциясы бұрын «Түлкілі» деп аталған.

ҚЫЗЫЛТОҒАН ауылы – Алғабас ауылдық округінің құрамында. Бұл атау тоған топырағы түсінің қызыл болуымен байланысты қойылған. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 50 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 632 адам (01.01.2016).

ҚАРАТАЛ ауылы – Еңбекші ауылдық округінің құрамында. 1. Жетісудағы Іле өзенінен кейінгі өзен – осы Қараталдың ұзындығы 321 шақырым.

Су алабы 16780 шаршы шақырым. Ауыл аты осы өзен атымен қойылуы мүмкін. Бұл өзен Қазақстанның су, өзен кадастры бойынша Қаратал-Көксу өзен алабына жатады. 2. Қаратал – талдың бір түрі болуы ықтимал. Сондай-ақ, қара орман дегенде «қалың жыныс, не орман, тоғай» деген ұғым болса, Қаратал атауында да «қалың ну өскен тал» мағынасы бар. Жағасында талдың қалың, мол өсуі де нақты дәлел болғандай. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 65 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 446 адам (01.01.2016).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ 50 ЖЫЛДЫҒЫ ауылы – Еңбекші ауылдық округінің құрамында. Кеңес Одағы кезінде қойылған, Қазақ КСР-ның 50 жылға толу құрметіне қойылған атау. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 32 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 524 адам (01.01.2016).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ 10 ЖЫЛДЫҒЫ ауылы – Мұқыры ауылдық округінің құрамында. Кеңес Одағы кезінде қойылған, Қазақ КСР-ның 10 жылға толу құрметіне қойылған атау. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 13 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 536 адам (01.01.2016).

МҰСАБЕК СЕҢГІРБАЕВ ауылы – Мұсабек ауылдық округінің орталығы. Кеңес Одағының Батыры Мұсабек Сеңгірбаевтың есімін ұлықтаудан қойылған ауыл атауы. Соғыс жалдары ауыл Қызыларық деп аталған. Себебі көктем кезінде таудан аққан су ауылдағы арықтардан аққан кезде қызыл құм арықты жауып қалады екен. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 30 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 1135 адам (01.01.2016).

МӘУЛІМБАЙ ауылы – Мұсабек ауылдық округінің құрамында. Мәулімбай 1872-1919 жылдар аралығында өмір сүрген – айтыскер халық ақыны. Осы кісінің құрметіне аталған елді мекен атауы. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 40 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 407 адам (01.01.2016).

МОЙЫНҚҰМ станциясы – Мұсабек ауылдық округінің құрамында. «Ұзыннан ұзақ созылып жатқан өркеш-өркеш құмның мойын сияқты жіңішкелеу болып, иіле біткен жері» дегенді білдіретін атау. Аудан орталығы – Балпық би ауылынан 55 шақырым қашықтықта орналасқан. Тұрғыны 62 адам (01.01.2016).

МӘМБЕТ ауылы – Лабас ауылдық округінің орталығы. Ауыл аты кісі есімімен қойылған. Мәмбет есімді шаруа адамы ешқандай техника көмегінсіз су келмейтін жерлерге Көксу өзенінен тоған тартып, елді мекендерді сумен қамтамасыз етуге күш салған. Тоғанды сол кісінің есімімен атап кеткен.

талапкер» мәніндегі атау. 1910 жылдан бері Талапты аталады. Бұрындары Жаршапқан деп аталған екен. Бірінші деректерде Құлжа деген саяхатшы жер аралап келе жатып Көксу өзенінің жартастарын көріп Жаршапқан деп атаған екен. Екіншісі, осы өңірді мекен еткен қыр қазақтары жарды шауып сыртқы тоғандарға су алған екен. Содан ауыл Жаршапқан деп аталған деген аңыз бар. Бұл ауыл аудан орталығы – Балпық би ауылынан оңтүстікке қарай 19 шақырым, Көксу өзенінің сол жағалауында Лабасы тауының шығыс етегінде боз жусан, бетеге, селеу, көде, т.б. шөптесіндер өскен бозғылт қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты тауаралық аңғарда орналасқан. Тұрғыны 1391 адам (01.01.2016). 1980-97 жж. Ленин атындағы қой өсіретін кеңшардың бөлімшесі болды. Бұранғы тарихи атауы Жаршапқан деп аталады.

КЕРБҰЛАҚ АУДАНЫ

Кербұлақ ауданы ежелден Күренбел деген атақпен танымал болған. Деректер мен дәйектерге сүйенсек, Қоғалы ауданы Қазақ Орталық Атқару Комитеті Президиумының 1933 жылғы 16 қарашасындағы Қаулысымен бұрынғы Талдықорған облысының құрамында бекітілді.

Ұлы Отан соғысы кезінде осы өңірдің он бір азаматы Кеңес Одағының Батыры атанып, Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасы Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1942 жылғы 7 мамырдағы Жарлығымен 28 гвардияшылар ауданы болып өзгертілді.

1959 жылдың 6 маусымында 28 гвардияшылар ауданы Гвардия ауданы деп аталды.

1973 жылдың 25 желтоқсанында №2373-VIII ҚазКСР Президиумының Жарлығымен Талдықорған облысында Кербұлақ ауданы құрылды.

Жер аумағы 11,5 мың шаршы шақырым. Аудандағы 64 елді мекен 15 ауылдық әкімшілік округке біріктірілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылы. Халық саны – 50189 адам. Кербұлақ ауданының шығыс, солтүстік-шығыс бөлігі таулы. Жетісу Алатауын екіге бөліп тұрған Көксу депрессиясы мен тауаралық ойыста орналасқан. Ауданның биік таулы бөлігі Қоянтау, Алтынемел, Тоқсанбай жоталарынан тұрады. Оңтүстік, оңтүстік - шығысында Шолақтау, Сарышыбын, Дегерес, Қотырқайың, Матай, оңтүстік-батысы мен батысында аласа келген Малайсары жотасы орналасқан.

Басты өзендері: Іле, Быжы, Көктал, Қаратал, Көксу. Шағын өзендері: Қызылжар, Майтөбе, Сарыбұлақ, Жартас, Шолақ, Тайшақ, Қоянкөз және т.б.

АЛТЫНЕМЕЛ ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Бұл атау туралы әртүрлі пікір бар. Оның бірі кешқұрым шығыс жақтан қарағанда, алтынмен қапталған ертоқым секілді көрінетін асуға Алтынемел деген атауды монғолдар қойып кеткен деген пікір. Бұл пікір бойынша, Алтынемел сөзі алтын және монғол тілінде ер–тоқым дегенді білдіретін емел сөздерінен біріккен. Екіншісі – Алтынемел атауы «алтын» және «еміп тұрған байлық» деген мағынаны білдіретін емел сөздерінің бірігуінен жасалған деген пікір. Осы өңірде ордасын тіккен Ұлы жүз аға сұлтаны Тезек Төре Алтынемел ауылының желін «Алтын күрегім» деп атаған екен. Аудан орталығы Сарыөзек ауылының оңтүстік шығысында 45 шақырым жерде, Алтынемел жотасының солтүстік-батыс баурайындағы жусан аралас астық тұқымды шөптесін өскен сұр топырақты қуаң далада орналасқан. Тұрғыны 1067 адам (01.01.2016ж.).

АҚТӨБЕ ауылы – Басши ауылдық округінің құрамында. *Ақ* және *төбе* сөздерінің бірігуі арқылы жасалып, «ағарған шоқы, ақ тасы не кварциті бар жота» мәнінде қойылған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 95 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 510 адам (01.01. 2016 ж.).

АҚБАСТАУ ауылы – Жайнақ батыр ауылдық округінің құрамында. Ақбастау ауылы тарихына зер салсақ ақ патшаны қоныстандыру саясаты кезінде келімсектер орналасқан ауыл болған. Қазақ төңкерісінен кейін белгілі революционер Урицкийдің есімі беріліп, Урицкое селосы болған. 1935 жылы Безопасенский ауылдық кеңесі құрылып, орталығы Урицкое селосы болды. Құрамына Урицкое, Алтынемел ауылдары кірген.

1993 жылғы 4-мамырдағы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің қаулысымен Урицкое ауылы халықтың қалауы бойынша Ақбастау ауылы болып қайта аталды. Ақбастау атауы аудандағы елді мекендердің тарихи атауларын қайтаруға бастама болсын және бұл бастама ақ болсын деген ниетпен қойылған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 72 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 262 адам (01.01. 2016 ж.).

АЛТЫН ДАЛА станциясы – Жоламан ауылдық округінің құрамында. Мидай жазық дала болғандықтан, Алтын дала деп аталып кеткен. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 50 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 15 адам (01.01. 2016 ж.).

АРҚАРЛЫ ауылы – Қарашоқы ауылдық округінің құрамында. Кербұлақ ауданындағы ірі т. ж. станциясы. Жоңғар Алатауының батысындағы Малайсары жотасының оңтүстік беткейінде, Сарыөзектен 62 км. теңіз деңгейінен 761 м биіктікте орналасқан. Ол Түріксіб темір жолының салуына байланысты 1931 ж. пайда болды. Маңайындағы елді мекендердің жүк айналымын қамтамасыз етеді. Станция жұмысын арнаулы өндірістік, байланыс бөлімдері жүзеге асырады. Тұрғындары, негізінен теміржолшы мамандар. Осы өңірде ертеректе арқарлар көп болған екен. Сол себепті, ауылға Арқарлы атауы берілген. Аудан орталығы – Сары-Өзек ауылынан 50 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 23 адам (01.01. 2016 ж.).

АРАЛТӨБЕ ауылы – Шұбар ауылдық округінің құрамында. Совет өкіметі кезінде ауыл «Ворошилов», «Заря Коммунизма» деп аталған. Ауылдың екі шетінен екі өзен өтіп, ауыл екі өзен ортасындағы төбеде орналасқандықтан, 1961 жылдан бері Аралтөбе деп аталады. Кербұлақ, Қа-

ратал және Көксу аудандары тұрғындарының жаз айларында пайдаланатын жайлауы. Жайлаудың ауданы 150 мың га, ұзындығы 84 шақырым, ені 18 шақырым. Ол солтүстігінде Ескелді ауданымен, шығысында Шағанмен, оңтүстігінде Панфилов ауданымен шектеседі. Көксу, Кескентерек, Көктал өзендері ағып өтеді. Жайлаудың шөбі шүйгін, дәнді шабындық өсімдіктер өседі. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 129 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 502 адам (01.01. 2016 ж.).

БАСШИ ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Аудан орталығы Сарыөзек ауылынан шығысында 85 шақырым жерде, Түлкілі өзенінің жағалауында орналасқан. Тұрғыны 1878 адам (01.01.2016ж.). Ауыл Жетісу Алатауының батыс сілемдерінің бірі – Алтынемел жотасының оңтүстігінде, боз және қызылқоңыр топырақты қуаң агроклиматтық белдемде орналасқан. Басши өңірінде бұта аралас селеу, көде, жусан, боз шөптесін өсімдіктер өседі. Бұрынғы Басши кеңшары негізінде шаруа қожалықтары ұйымдастырылған. Ауыл маңынан Сарыөзек-Жаркент автомобиль жолы өтеді. Таудың, қырдың, дөң-дөнестің ең биік жері қалың шилі болып келеді. Басши - ауыл орналасқан аумақтағы шилі төбенің тарихи атауы.

БАЙҒАЗЫ ауылы – Алтынемел ауылдық округінің құрамында. Кеңес одағы кезінде «Киров» атындағы совхоздың 1-бөлімшесі болған.

VII ғ. II жартысы мен XVIII ғ-дың I жартысында өмір сүрген Орта жүз таракты тайпасынан шыққан Байғазы батырдың құрметіне қойылған

ауыл аты. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 68 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 486 адам (01.01. 2016 ж.).

БАЛҒАЛЫ станциясы – Сарыбастау ауылдық округінің құрамында. Найман тайпасының Балғалы деген руы әуел баста осы жерді мекендеген, соған байланысты аталса керек. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 49 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 62 адам (01.01. 2016 ж.).

БЕРІКТАС ауылы – Көксу ауылдық округінің құрамында. Ауылдың солтүстік жағында ағатын тұма сулары кезінде Беріктас тауының сулары деп аталған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 130 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 419 адам (01.01. 2016 ж.).

БОСТАН ауылы – Талдыбұлақ ауылдық округінің құрамында.

1928 жылғы кәмпеске кезінде ауылдағы көп тамдардың иесіз, бос қалуына байланысты бұл жер Бостам деп аталған. Бірте - бірте Бостам сөзі

Бостан деп орфоэпиялық өзгеріске ұшыраған. Осы себептен ауыл осы атауды иеленген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 804 адам (01.01. 2016 ж.).

ВОДНОЕ ауылы – Қаспан ауылдық округінің құрамында. Ауыл сулы жерде орналасқандықтан, Водное ауылы атанып кеткен. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 36 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 230 адам (01.01. 2016 ж.).

ДАЛА станциясы – Жоламан ауылдық округінің құрамында. Елді мекеннің айналасының барлығы жазық дала болғандықтан, Дала деп аталған. Аудан

орталығы – Сарыөзек ауылынан 46 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 66 адам (01.01. 2016 ж.).

ДОЛАНАЛЫ ауылы – Жайнақ батыр ауылдық округінің құрамында. 1930 жылы Доланалы колхозы болып құрылып, Голубиновка ауылдық кеңесіне қараған. Осы өңір долана өсімдігіне бай болғандықтан, оны Доланалы деп атаған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 65 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 341 адам (01.01. 2016 ж.).

ДОС станциясы – Сарыөзек ауылдық округінің құрамында. Бұл мекен атауы туралы 2 түрлі пікір бар. Бірі – Дос деген батырдың есімі берілгендігі туралы. Оның туып-өскен жері Тараз шаһарының маңы, Шапырашты болса керек. Жоңғар шапқыншылығы кезінде Бармақ батырмен бірге ерліктер көрсетіпті. Екіншісі – көнекөз қариялардан қалған тағы бір дерек бойынша Дос деген жеке адамның аты емес екен. Майданда қатты жараланған қос батыр қанша қиналса да бір–бірін тастамай, қансырай, сүйретіліп, келіп құшақтарын жазбай осы маңда жығылыпты. Сол екі батырды жергілікті халық мұсылман рәсімімен, әрі өмірінің соңғы сәттерінде құшақтары ажырамағандықтан, бір қабірге жерлепті. Және екі батырдың құрметіне сол елді мекенге Дос деген ат беріпті. Дос батырдың жанында жатқан әлгі белгісіз батырдың аты Дүйсен екендігі анықталды. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 9 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 92 адам (01.01. 2016 ж.).

ЖАЙНАҚ БАТЫР (Абақұлы т.ж.б. 1859, Алтынемел) ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округінің орталығы. Жайнақ батыр ауылы Жоңғар Алатауының сілемі, Түлкілі тауының етегіне қоныс тепкен. Келімсектер келгенге дейін ауыл тұрған аймақ қазақ елінің бір руы Жалайырдың жаз жайлауы, ата қонысы болған. Ең алғашқы жер аударылған келімсектер 1906 жылдан қоныстанған. Бастапқы кезде ауыл Половина деп аталған, себебі Қоғалы мен Алтынемелдің ортасында орналасқан. Алғашында 7 үйден тұратын шағын ауыл болған. 1930 жылы колхоз құрылып, Заря Восток деп аталған. Кейіннен 20-шы Партсъезд, Голубиновка деп аталды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1999 жылғы 14-шілдедегі қаулысымен Голубиновка селосы Жайнақ батыр ауылы болып қайта аталды. Жайнақ батыр – би, батыр, тегі – Албан руының Айт – Сүйіндік тармағынан шыққан. Атасы Сайымбөлек атақты Құдайназар бидің немересі. Шешесі Райымбек батырдың қызы Манат. Жоңғар басқыншылығына байланысты қарсы күрес жүргізіп, қол бастаған батыр болған. Ол Күреңбел өңіріндегі кезекті ашық майданның бірінде мерт болған. Аудан орта-

лығы – Сарыөзек ауылынан 60 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 767 адам (01.01. 2016 ж.).

ЖАҢАЛЫҚ ауылы – Жайнақ батыр ауылдық округінің құрамында. Колхоздастыру кезінде осы ауылда артель құрылған екен. Осы мандағы әлеуметтік маңызды жаңалық болғандықтан, ауылға Жаңалық атауы берілген. Кейіннен Жаңалық ауылы тарап кеткен. 1993 жылы сол кездегі Развильное ауылы тұрғындарының басым көпшілігі бұрынғы Жаңалық ауылының тұрғындары болған. Осы ауыл тұрғындарының ұсынысы бойынша 1993 жылғы 4-мамырдағы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің қаулысымен Развильное ауылы Жаңалық ауылы болып өзгертілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 64 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1019 адам (01.01. 2016 ж.).

ЖОЛАМАН ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Жоламан батыр 1635-1758 жылдары өмір сүрген. Жоңғар шапқыншылығы жылдары жекпе-жекте мерт болған. Сол жердегі елді мекенді қазір Жоламан батыр ауылы дейді. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 45 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1756 адам (01.01. 2016 ж.).

ЖЕЛДІҚАРА ауылы – Қызылжар ауылдық округінің құрамында. Желдіқара ауылы бұрынғы кезде жазық дала болған. Көшпелі халық күнкөріске, мал жайылымына жайлы болғандықтан, сол жерді мекендеген. Үнемі Алтынемел желінің өтінде болғандықтан, ел аузынан

Желдіқара деген атаумен аталып кеткен. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 29 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 129 адам (01.01. 2016 ж.).

КӨКСҮ ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Ауыл қар еріп, жан-жақтан қосылатын лай сулар түсін өзгертетін көктем мезгілінен өзге уақытта суы көкпеңбек боп жататын Көксу өзенінің жағасында орналасқандықтан, ауылға Көксу деген атау берілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 115 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 985 адам (01.01. 2016 ж.).

КӨКТАЛ ауылы – Көксу ауылдық округінің құрамында. Көктал өзенінің жағалауында өскен ағаштардың барлығы дерлік көк теректер. Осы көк теректер ауыл атының шығуына негіз болған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 127 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 286 адам (01.01. 2016 ж.).

КӨКСАЙ ауылы – Қаспан ауылдық округінің құрамында. Терең сай атауы, «ну жыныс сай» ұғымын білдіреді. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 42 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 376 адам (01.01. 2016 ж.).

КҮРЕҢБЕЛ ауылы – Қоғалы ауылдық округінің құрамында. Күреңбел төбелерінің арасында орналасқан дөңгелек астау сияқты жазық жерге орналасқан бұрынғы «Круглое» селосы 1990 жылы Гвардия аудандық қазақ тілі қоғамының шешімімен Күреңбел болып өзгерді. «Күрен» – бетеге деген шөп пісіп жетілгеннен кейін түсі күреңге айналған. «Бел» – жазық дала. Осыған байланысты Күреңбел қойылған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 81 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 197 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚАРЛЫҒАШ ауылы – Алтынемел ауылдық округінің құрамында. Кеңес одағы кезінде «Киров» совхозының 3- бөлімшесі болған. Ауыл ақсақалдарының айтуынша, осы ауылдағы бастау маңында қарлығаштар жиі ұшып жүреді екен. Сондықтан бұл сай Қарлығаш сайы атанып кеткен. Тәуелсіздік алғаннан кейін 3- бөлімше Қарлығаш ауылы деп өзгертілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 55 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 143 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚАРЫМСАҚ ауылы – Жайнақ батыр ауылдық округінің құрамында. Қарымсақ ауылының қазіргі тұрған жерінде қазақ ауылдары болған.

Революциядан кейін 1926 жылы ең алғаш ауыл шаруашылық артелі ұйымдасқан. 1933 жылы Красногоровка колхозы болып қайта құрылған.

Қарымсақ ауылы Қоғалы, Быжы деген 2 үлкен өзеннің бойында орналасқан. Гвардия ауданы бойынша 1947 жылы шағын су электр станциясы салынған. Талдықорған облыстық кеңесі халық депутаттарының 21 шақырылған 12-сессиясының 1993 жылғы 7-қаңтардағы қаулысымен Красногоровка ауылы Қарымсақ ауылы болып өзгертілді. Қарымсақ–Қаспан руының атақты әділетті ру басшысының есімі. Халық есінде тек жақсы қасиеттерімен есте қалған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 90 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 554 адам (01.01.2016 ж.).

ҚАРАШОҚЫ ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Оңтүстік жағында шоқы секілді қара тас бар. Осы ерекшелігіне байланысты ауыл Қарашоқы аталған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан оңтүстікке қарай 57 шақырым жерде, Қарашоқы тауының баурайында, жусан, изен, бұйырғын, баялыш басым өскен шөлейтті белдемде орналасқан. Тұрғындар саны 2188 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚАСПАН ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Әулие, атақты адам болған. 1928-1930 жылдарда осы жерде үлкен мешіт болған екен. Мешітті Қаспан бабаның немересі Бұғыбай молда басқарған деседі. Ауыл аудан орталығы Сарыөзек ауылынан солтүстік-шығысқа ақарай 40 шақырым жерде, Быжы өзенінің жағалауында, Шаған тауының оңтүстік баурайында, жусан, ши аралас бетеге, боз, селеу басым өскен қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты тауалдының жонды-белесті келген қуаң жазығында орналасқан. орналасқан. Тұрғындар саны 1015 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚАРАҒАШ ауылы – Сарыбұлақ ауылдық округінің орталығы. Өзектен аққан бір құлақ су елге де, малға да жайлы қоныс болған, қалың қарағаш өскен Қарағаш қыстауының орналасқан ауылға осы атау берілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 3 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1186 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚАЗАНСУ фермасы – Сарыбұлақ ауылдық округінің құрамында.

Балпық бидің тұңғыш ұлы Тіленші Ресей патшалығы кезінде әскери шен алып, әрі қазы атанып, ел арасында қазылық қызмет атқарған.

Ел ол кісіні қатты құрметтегендіктен, атын тура атамай, ауылын қазының ауылы, сол мандағы өзен атын «Қазының суы» деп атаған. Қазының суы деген тіркес бірігіп, қысқара келе «Қазынсу» боп қалыптасқан. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 23 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 330 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚОҒАЛЫ ауылы – өзі аттас ауылдық әкімшілік округінің орталығы.

Қоғалы ауылы Күреңбел жоталарының нақ ортасында, Жоңғар Алатауы тау сілемдерінің бауырында мекенжай тапқан ауыл. Қоғалы деп аталуының себебі, ауылдық қақ ортасын жарып өтетін өзен бойында қоға өседі және ауылдың батыс жағында Бағды бастау деген, шығыс жағында «Мың қайнар» дейтін кішкене өзендердің бойында да қалың қоға өседі. Қоғалы 1901 жылдан бастап болыс орталығы және жолаушы бекеті санатында әйгілі болды. 1912-1913 жылдары бұл өңірге орыс, украин шаруалары келіп қоныстана бастады. 1926 жылы 18 қыркүйекте селолық және ауылдық кеңестер өкілдері съезінің шешімі бойынша Қоғалы ауылы Қоғалы болысының орталығы болып бекітілді. 1933 жылдың 16 қарашасында Талдықорған ауданынан бөлініп, Қоғалы /кейінгі Гвардия/ ауданы құрылды. Аудан орталығы болып Қоғалы селосы бекітілді. 1997 жылы Қоғалы ауылында орналасқан Гвардия ауданы қысқарды. Қоғалы ауылы ауылдық округтің орталығы болып қалды. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан шығысқа қарай 75 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 3178 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚОСАҒАШ ауылы – Көксу ауылдық округінің құрамында. Оңтүстік шығыстағы тау шатқалының ортасында орналасқан. Ертеректе осы маңда ешкім көшет отырғызып, күтім жасамай-ақ өздігінен өскен екі тал жеміс ағашы болған екен. Осыған байланысты сол өңір Қосағаш деп аталған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 125 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 495 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚОЙҚЫРЫҚҚАН станциясы – Сарыөзек ауылдық округінің құрамында. Соғыс жылдарында колхоз қойларын осы жерге алып келіп, көктемгі қой қырку науқанын өткізген. Сол себепті Қойқырыққан деп аталып кеткен. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 16 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚОЯНКӨЗ ауылы – Шанханай ауылдық округінің құрамында. Исі қазаққа Қабан деген атпен белгілі Қаблиса жыраудың қызы. Ол әулиелігімен, батырлығымен, жыраулығымен есте қалған. Өлер алдында «мен көп ұзамай алланың аманатын тапсырамын. Мені арулап жуып Іледен өткізіндер, Байторының күмбезін көріп жатайын» деген екен. Сол апамыз жерленген аумақ оның есімімен аталады. Шын есімі Айнамкөз, көзі өте әдемі үлкен болғандықтан Қоянкөз атанып кеткен. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 46 шақырым жерде, Дегерес және Матай тауының солтүстік баурайында, лессинг жусаны басым, әртүрлі астық тұқымдасты шөптесін өскен төбелі-жонды келген таудың

сұр, бозғылт қоңыр топырақты шөлейт белдемінде орналасқан. Тұрғындар саны 1235 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚЫЗЫЛЖАР ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Ең алғаш артель жиыны қызыл жары бар үлкен төбенің басында өткендіктен, осы тарихи оқиғаны есте қалдыру мақсатымен сол жердегі елді мекенге «Қызылжар» атауы берілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан солтүстік-шығысқа қарай 20 шақырым жерде, Байғазы және Шоқпартас өзендерінің Қылқамысқа құяр сағасында лессинг жусаны аралас әртүрлі астық тұқымдас шөптесін өскен сұр топырақты, жонды-төбелі келген құрғақ шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғындар саны 1359 адам (01.01. 2016 ж.).

ҚЫЗЫЛМЕКТЕП ауылы – Алтынемел ауылдық округінің құрамында. Кеңес одағы орнаған алғашқы кезеңде құрылған ауылда қызыл кірпіштен салынған мектеп болыпты. Ауылдағы ең қасиетті орын боп саналатын мектептің сыртқы түсіне, әрі сол кездегі қызыл түсті ерекше кастерлейтін саясатқа байланысты ауылға Қызылмектеп деген ат берілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 95 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 415 адам (01.01. 2016 ж.).

МАЙТӨБЕ ауылы – Сарыөзек ауылдық округінің құрамында. Бұрынғы атауы Жыланды болған. Оны Тезек төре қалың қаңлының көтерілуінен қорқып, бұрын ақбұйымдарға беріп қойған жерінен қайтып алып, қаңлыларға берді. Оған ақбұйымның атақты биі Құлжабай би қатты назаланды. Оның назасынан Жамбай жылқысына жылан бүйідей тиіп, өлген жылқылардан аққан май сайды қуалап кеткен екен. Содан бері бұл жер Майтөбе аталыпты. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 14 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 30 адам (01.01. 2016 ж.).

МАЛАЙСАРЫ ауылы – Сарыбастау ауылдық округінің құрамында.

Малайсары (шамамен 1700-1756 жж. өмір сүрген) – жоңғар басқыншыларына қарсы соғысқан батыр, әрі би болған. Арғын ішіндегі Бәсентиін руынан шыққан. Әкесі Тоқтауыл — батыр, балуан, анасы Мөлдір – қалмақ қызы, қарындасы Гауһар (Қабанбай батырдың әйелі) - ерлігі аңызға айналған қаһарман қыз. Малайсары Абылай ханның сұлтан кезінен сенімді серігі болған. Шоқан Уәлихановтың жазуына қарағанда, Абылай хан Малайсарының батырлығын, ақылы мен қайратын жоғары бағалаған. Малайсары Ресейдің қоластына кіруге қарсы болған. Қазақ-қалмақ соғысын тоқтатып, екі хандық арасында бейбіт бітім жасау саясатын ұстанды. Ол жоңғарларға қазақтың елшісі болып барған. Аудан орталығы – Сары-

өзек ауылынан 65 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 795 адам (01.01. 2016 ж.).

НҰРЫМ ауылы – Басши ауылдық округінің құрамында. Бұрынғы атауы Қалмаққора. 1930 жылдары Нұрым атты азамат (тегі белгісіз) үкімет тапсырмасымен колхозды ұйымдастырып, басқару жұмыстарын атқарған. Ол кісі қайтыс болғаннан кейін сол ауылға осы кісінің аты берілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 98 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 744 адам (01.01. 2016 ж.).

ОНЖАС ауылы – Шұбар ауылдық округінің құрамында. Бұрын ауыл Ақжар деп аталған. 1927 жылы Совет өкіметінің 10 жылдығына орай берілген атау. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 126 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 419 адам (01.01. 2016 ж.).

САРЫӨЗЕК ауылы – Кербұлақ ауданының орталығы. Іргетасы 1930 ж. Түркістемір темір жолының салынуына байланысты қаланды. Ауылдың атауы «Сары өзек, кең сай, сары жар» дегенге саяды. Оған сол жердің физика-географиялық көрінісі, жер бедері толық сай келеді. Облыс орталығы - Талдықорған қаласынан оңтүстік-батысқа қарай 80 км жерде, Жетісу Алатауының аласа таулы үстіртінде, боз, жусан, баялыш, бұйырғын басым өскен сұр, сұрғылт сұр топырақты жонды-белесті келген құрғақ тауаралық далада орналасқан. Тұрғындар саны 12446 адам (01.01. 2016 ж.).

САЙЛЫКӨЛ ауылы – Қаспан ауылдық округінің құрамында. «Сайлы жердегі көл» мәніндегі атау. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 39 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 170 адам (01.01. 2016 ж.).

САРЫБАСТАУ ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. Сары сөзі негізінен түр-түсті білдіргенімен, топоним құрамында «кең», «үлкен» мәнінде қолданылады. Бұл атау – тау, бастау басындағы топырақтың сарғыш түсіне байланысты немесе «үлкен, негізгі бастау» мәнінде қойылуы мүмкін. Аудан орталығы Сарыөзек ауылынан оңтүстікке қарай 31 шақырым жерде, Шолақ тауының солтүстігіндегі жусан, баялыш, күйреуік, бұйырғын, т.б. шөптесін өскен сұр, бозғылт қоңыр топырақты жонды-белесті келген қуаң шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғындар саны 773 адам. (01.01.2016ж.).

САРЫБҰЛАҚ фермасы – Сарыбұлақ ауылдық округінің құрамында. Екі бұлақ ағын су сап-сары, сары құм ортасында ағып жатыр. Суы мол, шөбі құнарлы жайылымға жақсы болғандықтан, мекендеушілер бұл жерді «Сарыбұлақ жері» деп атаған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 18 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 73 адам (01.01. 2016 ж.).

СӘМЕН ауылы – Жоламан ауылдық округінің құрамында. Сәмен батыр - Ұлы жүз ішінде Дулаттың Ботпай руынан шыққан. Кейбір деректерде XVIII ғасырдың аяғында бақилық болды десе, тағы бірінде Аңырақай шайқасында 1729 жылы жекпе-жекте мерт болған деседі. Сәмен батырдың тарих сахнасына шығуы Ордабасынан басталады. Бұл Сәменнің тек батырлығы ғана емес, аузы дуалы үш жүздің данагөйлері Төле, Қазыбек, Әйтеке билер жүргізген ұлы кеңестерге де қатысқанын паш етеді. Аудан

Жоңғар шапқыншылығы кезінде ерекше ерлігімен көзге түскен батыр есімімен аталады деседі. 2. Осы тауда сирек өсетін, тасты жарып тасқа шығатын Шаған талы бар. 3. Ауылдың орналасқан жері Шаған тауының оңтүстік шығыс баурайындағы сай болғандықтан, осы таудың атауымен аталған. Ауыл бұрын Холмогоровка деп аталған. 1992 жылы 10 қыркүйектегі Гвардия аудандық атқару кеңесінің шешімімен өзгертілген. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 81 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1132 адам (01.01. 2016 ж.).

ШАНХАНАЙ ауылы – Шанханай ауылдық округінің орталығы.

Шапырашты Қазыбек бек Тауасарұлының «Түп-тұқияннан өзіме шейін» деген кітабында Дәулет деген кісіден Жанды, Матай, Шанханай деген екі ұл, бір қыз қалғандығы жөнінде айтылады. Матай бидің қарындасы Шанханай танауынан күн көрінетін аса сұлу, әрі аруақты адам екен.

Көркіне ақылы сай, ескіше оқыған, зерделі, байсалды, тапқыр сөзге жүйрік, мейірімді жан болыпты. Ауыл аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 35 шақырым жерде, Майтөбе өзенінің жағасында, Алтынемел жотасының солтүстік-батыс баурайында, бұта, теріске аралас, бетеге, боз, баялыш, жусан өскен бозғылт қоңыр, қиыршықты сұр топырақты шөлейт белдемде орналасқан. Тұрғындар саны 2376 адам (01.01.2016ж.).

ШИЛІСУ фермасы – Сарыбұлақ ауылдық округінің құрамында Ма-лайсары тауының теріскейіндегі бір өзекте ұзаққа созылып өскен қалың ши, ортасында ағып жатқан бұлақ суы бастауын таудан алып «Желдіқара» қыраттарына жетпей жерге сінеді. Сол арада суы бар, малға жайлы жерді мекендеген ел «Шилісу» деп аталған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 234 адам (01.01. 2016 ж.).

ШҰБАР ауылы – өзі аттас ауылдық округтің орталығы. 1922 жылы бос жатқан жерге Көксу, Бостан ауылдарынан тұрғындар қоныстанған. Биіктен қарағанда, жер шұбар ала болып көрінгендіктен, Шұбар деп атанып кеткен. 1961-1996 жылға дейін ауыл «Чкалов» деп аталған. Аудан орталығы – Сарыөзек ауылынан шығысқа қарай 120 шақырым жерде, Алтынемел және Қоянды тауларының аралығында, Кескентерек өзенінің жағалауында бұта аралас бетеге, қау, қылқан боз, т.б. шөптесін өскен қоңыр, қызғылт қоңыр топырақты тауаралық құрғақ белдемде орналасқан. Тұрғындар саны 1226 адам (01.01. 2016 ж.).

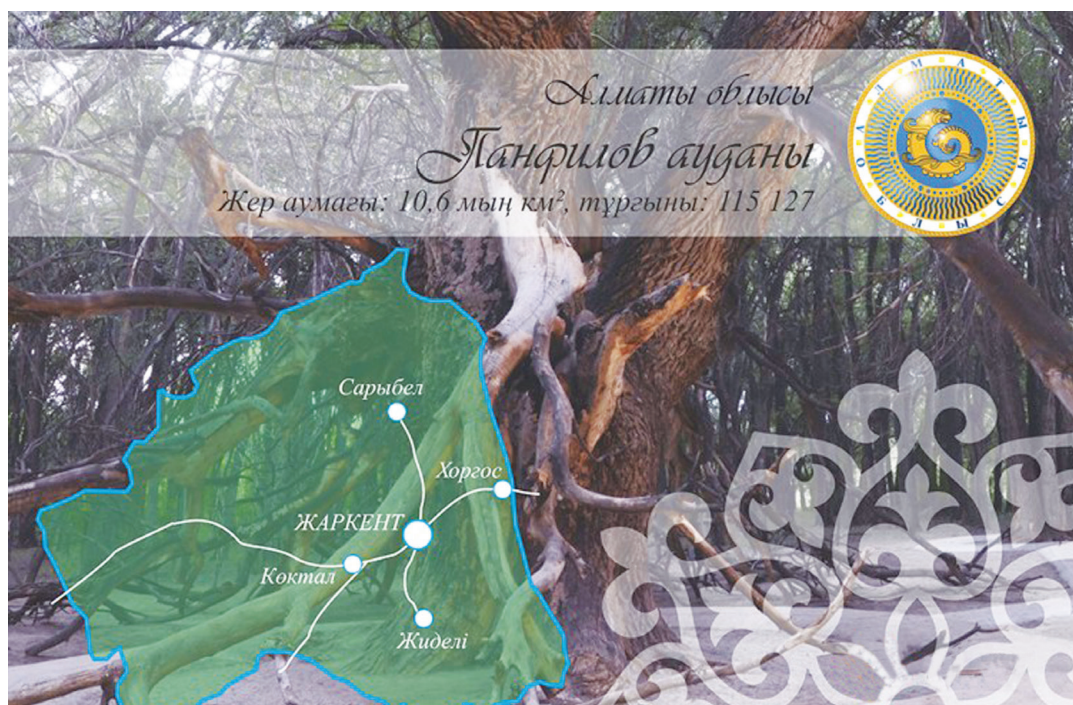

ПАНФИЛОВ АУДАНЫ

Панфилов ауданы – Алматы облысының оңтүстік-шығысындағы әкімшілік - аумақтық бөлік. Аудан 1923-1942 жылдары Жаркент ауданы, 1942 жылғы 7 мамырдан бастап 28-гвардиялық атқыштар дивизиясының командирі И.В. Панфилов есімімен аталды. 1956 жылы ауданға Октябрь ауданы (орталығы Көктал ауылы) қосылды. Жер аумағы 10,58 мың шаршы метр. Халқы 125883 адам (01.01.2016). Аудандағы 42 елді мекен, 1 қалалық және 13 ауылдық округке біріктірілген. Орталығы – Жаркент қаласы.

Аудан солтүстік және батыс жағында Кербұлақ ауданымен, шығысында Қытаймен (ҚХР) және оңтүстігінде Іле өзені арқылы Ұйғыр ауданымен шектеседі. Солтүстік-батысында Жетісу (Жоңғар) Алатауының Тоқсанбай, Бежінтау, солтүстік-батысында Қатутау, Қояндытау жоталарымен шектелген.

Ауданның ең биік жері – Мұзтау тауы (4370 м). Оңтүстік-шығыста аласа таулы Ақтау тауы (883 м) жайласқан. Мұнда палеоген кезеңінде (шамамен бұдан 50 млн. жыл бұрын) тіршілік еткен жануарлардың сүйектері сақталған Ақтау палеонтологиялық қазба орны бар. Аудан аумағына Алтынемел ұлттық паркінің қиыр шығыс бөлігі кіреді (40 мың га). Жер қойнауында полиметалл кентастары (Үлкен Өсек), көмір (Тыңқы), алтын, күміс (Шығыс Қат, Сорқара, Сенім) және Жаркент артезиан алабында термальды су көздері бар.

Аудан орталығы облыс орталығы Талдықорған қаласынан 282 шақырым жерде орналасқан.

АВАТ ауылы – Пенжім ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 13 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1524 адам (01.01.2016).

Калинин атындағы ұжымшардың бір егіс бригадасының орталығы болған.

Ауылды «Арөстен» өзені кесіп өткендіктен ел арасындағы ресми емес мәліметтер бойынша алғашқы кезде ауыл «Арөстен» деп аталған. Кейіннен ауыл тұрғындары «Ават» деп атап кеткен. «Абат» сөзі ұйғыр тілінде көркем, әсем деген мағынаны білдіреді.

АЙДАРЛЫ ауылы – Айдарлы ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 58 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1640 адам (2016).

Іле бойының алювийлі-делювийлі жазығындағы қуаң агроклиматтық белдемде жатыр. 1943-1997 жылдары қой өсірумен шұғылданатын «Гвардия» кеңшарының орталығы болды.

1932-1933 жылдары осы жерде санаулы отбасы қоныстанған. Солардың арасында шебер, ұста азамат болған. Оның төбесінде тұлымы болған. Сол белгісіне қарап жұрт оны «Айдарлы» деп атап кеткен. Оның шеберлігін естіген ел-жұрт жан-жақтан келіп керекті құрал-саймандарын жасатқан. Содан ел арасындағы «айдарлыға» барып құрал-сайман жасатамыз» деген сөзден «Айдарлы» атауы қалыптасқан, - дейді ел аузындағы әңгімеде.

Барахудзир ауылдық кеңесі Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылы 25 желтоқсандағы қаулысына сәйкес таратылып, Айдарлы ауылдық округі болып қайта құралды. Айдарлы – айдары бар басқа ұқсайтын төбеге байланысты қойылған жердің тарихи атауы болуы да мүмкін.

АҚАРАЛ ауылы – Үшарал ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 26 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1640 адам (01.01.2016).

Айдарлы ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 58 шақырым жерде орналасқан. Ауыл айналасы сумен қоршалған аралда орналасуына байланысты аталған. 1932–1949 жылдары осы ауылдың орнында «Ақарал» ұжымшары болды.

АҚЖАЗЫҚ ауылы – Көктал ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 22 шақырым жер-

де орналасқан. Тұрғындар саны 1573 адам (01.01.2016). Атаудың бірінші сыңарындағы ақ сөзі бұл жерде «кең», «үлкен» мәнін білдіріп тұрса, екінші сыңарындағы жазық сөзі «ашық, кең дала» мәнінде қолданылған. Демек, Ақжазық атауын – Ақдала атауымен мәндес, әрі ұқсас атау деп қарауға болады. Ауыл 1957–1997 жылдары «Көктал» қой кеңшарының бөлімшесі болды. Оның негізінде 1997 жылы өзімен аттас өндірістік кооператив және бірнеше шаруа қожалықтары құрылды.

1940 жылы Қызылжамбыл елді мекені мен Ақжазық ауылы біріктіріліп, «Жамбыл атындағы ұжымшар» болып құрылды. 1957 жылы Жамбыл, Киров, Ленин, Еңбекші ұжымшарлары бірігіп, Көктал кеңшары деп аталған еді. 1996 жылы Ақжазық ауылы бұл кеңшардан жеке шаруашылық болып бөлініп шықты.

АҚКЕНТ ауылы – Үлкеншыған ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 12 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 455 адам (01.01.2016).

Бұл жерде орта ғасырда қала болған. Ол қала «ақ қала, үлкен шаһар» деп аталған. Ауыл ежелгі тарихи қала – Ақкенттің орнында қалған жұрнағы. Ш. Уәлихановтың кезінде өз қолымен сызған картасында Ақкент қаласы көрсетілген.

Бас сөзі «негізгі, басты» мәнін білдірсе, екінші сыңарындағы құншы сөзі көне сөз ретінде сақталған құн–қон+шы форманттар деп қарасақ, Басқұншы атауы – Басқоншы, яғни Басқоныс мәнін білдіретін атау.[8, 30]

Алғашында осы ауылдың негізінде «Красноармеец» ұжымшары болды. 1930 жылы елді ұжымдастыру кезінде «Восточная товарищество», «Ярко трудовая» ауыл шаруашылығы артелін құрды.

1936 жылдан бастап Басқұншы ауылдық кеңесі болып аталды. Ауыл Жетісу (Жоңғар) Алатауының оңтүстігінде қоңыржай құрғақ агроклиматтық белдемде жатыр. Жері қызылқоңыр топырақты. Бұта аралас бетеге, көде, боз шөптері өседі. Басқұншыда бұрынғы «Красный Восток» ұжымшары негізінде шаруа қожалықтары құрылған.

БӨРІБАЙ БИ ауылы – Қоңырөлең ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 76 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 685 адам (01.01.2016).

1957 жылғы 15 ақпанда «Соцжол» ұжымшары «Октябрь» қой кеңшарының № 4 фермасы болып құрылды. 2008 жылғы 30 мамырда ауылдың аты Бөрібай би деп өзгертілді.

Бөрібай шамамен XVIII ғасырда өмір сүрген. 1882-1883 жылдары жергілікті би Қожбанбет бимен бірлесе Суанның біраз бөлігін атамекенге қайтаруға бел шеше кіріскен. Қожбанбет би Жетісу генерал-губернаторының қабылдауына барып, Қойбын аңғары мен Ортатау, Далаңғорадан Алтынемелге дейінгі жерлерді Суан баласын орналастыруға сұрап алған. Бөрібай би еліміздің елдігін сақтап қалуға зор үлес қосқан би.

ДАРБАЗАҚҰМ ауылы – Айдарлы ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 39 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 613 адам (01.01.2016).

Дарбаза және құм сөздерінің бірігуі арқылы жасалған бұл атау «құм қақпа» мәнін білдіргендей.

Ұлы Жібек жолының бойындағы Іле өзенінің солтүстік шығыс бөлігінде бекет болған. Жолдың екі жағалауында үлкен екі төбе құм болған. Осыған байланысты «Дарбазакұм» деп атап кеткен.

ДИҚАНҚАЙРАТ ауылы – Шолақай ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 10 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 3721 адам (01.01.2016).

1935 жылдарға дейін ауыл диханшылардың құрметіне «Диханқайрат» ауылы болып аталған. Кеңестік дәуірде «Димитров» атауы берілген. 1993 жылы бұрынғы тарихи атауы қайта берілді.

ЕҢБЕКШІ ауылы – Талды ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 22 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1882 адам (01.01.2016).

«Еңбек сүйгіш, еңбекшіл» мәнінде қойылған, еңбек майданындағы адамдарды құрмет тұту мағынасын білдіреді.

1917 жылы Қазан төңкерісінен кейін «Еңбекші», «Жаңалық» ұжымшарлары ұйымдастырылып, Қызылеспе ауылдық кеңесі құрылды.

1957 жылы Көктал қой кеңшарының 5 - фермасы болған.

ЖАРКЕНТ қаласы – Жаркент қалалық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік (аудан орталығы). Облыс орталығы Талдықорған қаласынан 282 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 43386 адам (01.01.2016).

Жаркент Өсек өзенінің жарқабағы үстінде (ерте кездерде өзен суы көп, ағыны қатты болғандықтан жағасында биік жар болған) шығысқа қарай

созыла салынған қала. Атаудың екінші сыңарындағы кент сөзі иран, түркі тілдерінде «қала» мәніндегі географиялық термин. Ол Шымкент, Манкент, Өзкент сияқты қала аттарының құрамындағы кент сөзімен бірдей. Демек, Жаркент – «жар үстіндегі қала» деген мағынада ғасырлар бойы аталып келеді

ЖАРКЕНТ- АРАСАН ауылы – Үлкенәғаш ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 41 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 66 адам (01.01.2016).

Алғашқы атауы «Қу Арасан», «Жаркент–Арасан» болып 1961 жылы өзгертілген. Ауылдың іргетасы 1962 жылы қаланған.

ЖИДЕЛІ ауылы – Шолақай ауылдық округіне қарасты әкімшілік–аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 18 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 71 адам (01.01.2016).

Жиде ағашы көп болғандықтан ауыл тұрғындары «Жиделі» деп атап кеткен. Жидесі көп, жиде ағашы қалың өскен жер. Бұрынғы атауы «Қамыс зауыты» болған бұл елді мекеннің негізі 1955 жылы Жаркент қаласындағы «Құрылыс материалдары зауытының» өндірістік базасы ретінде қаланған.

ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі Төралқасының 1985 жылғы 22 қазандағы Жарлығымен ауыл «Жиделі» болып өзгертілген.

КЕРІМАҒАШ ауылы – Қоңырөлең ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 35 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 480 адам (01.01.2016). Керім, сұлу, кербез немесе көп ағаш мағынасына.

1990 жылы Керімағаш шипажайы ашылып, «Керімағаш» ауылы болып аталды.

КӨКТАЛ ауылы – Көктал ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 16 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 11607 адам (01.01.2016).

Атаудың бірінші сыңарындағы көк сөзін талдың «көк, жасыл» түсі ретінде ұғынумен қатар «биік, шынар» мағынасында тануға болады. Атау «биік, шынар тал» мағынасын береді.

Іргесі 1957 жылы «Көктал» қой кеңшарының орталығы ретінде қаланған. Оның негізінде 1997 жылдан «Көктал» өндірістік кооперативі және бірнеше шаруа қожалығы ұйымдастырылды. Ауылда 2 орта мектеп, мәдениет үйі, 2 кітапхана, аурухана, дәріхана, т.б. әлеуметтік инфрақұрылымдар бар. Көктал арқылы халықтық маңызы бар Алматы-Жаркент, Талдықорған-Жаркент автомобиль жолдары өтеді. Ауылдық кеңес 1928 жылы құрылған сәттен бастап аталады. Өз уақытында «Голубиновка» аталған Көктал ауылының негізі ХІХ ғасырдың соңында қаланған.

КӨКТАЛ-АРАСАН ауылы – Үлкенағаш ауылдық округіне қарасты әкімшілік - аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 38 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 271 адам (01.01.2016).

Іргесі 1957 жылы «Көктал» қой кеңшарының орталығы ретінде қаланған. Оның негізінде Көкталда өндірістік кооперативі және бірнеше шаруа қожалығы ұйымдастырылды. Алғашқы атауы «Қу Арасан» кейінгі атауы «Көктал-Арасан».

КІШІ ШЫҒАН ауылы – Үлкеншыған ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 4 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 3231 адам (01.01.2016).

1930-1997 жылдары қой өсірумен айналысатын «Октябрь» ұжымшарының орталығы болды. Оның негізінде Кіші Шыған-да өндірістік кооператив және бірнеше шаруа қожалықтары ұйымдастырылды.

Қазіргі ауыл аумағында 1928 жылы «Ежов», 1930–1933 жылдары «Мирзоян», 1936 жылы «Каганович» атындағы ұжымшар құрылған.

1968 жылдан бастап «Кіші Шыған» ауылы деп аталады.

ҚОҢЫРӨЛЕҢ ауылы – Қоңырөлең ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 70 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 3219 адам (01.01.2016).

«Қоңырөлең» деген өлең шөп болған. Шөбі қалың елді мекен болғандықтан «Қоңырөлең» атауы берілген. Ауылдық кеңес 1928 жылы құрылған сәттен бастап аталады. Қоңырөлең 1860-1870 жылдары Вишняковская станциясы деп аталған. 1921 жылы Қоңырөлең деген тарихи атауы қайта берілді. Патшалық Ресей кезінде «Вишневская ст.» деп аталған. 1956 жылға дейін Октябрь ауданында, ол таратылғаннан кейін, Панфилов ауданына қосылды. Ауыл 1931-97 жж. «Октябрь» қой өсіру кеңшарының орталығы болған. Оның негізінде Қоңырөлеңге қарасты Сарпылдақ, Сарытөбе, Соцжол және Ынталы ауылдарында Қоңырөлең, Аламан, Қарабұлақ, Сарытөбе өндірістік кооперативті және 116 шаруақожалығы құрылды.

ҚОРҒАС ауылы – Пенжім ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 34 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 847 адам (01.01.2016). [8, 135]

Қорғас өзенінің бойында орналасқандықтан ауылға өзеннің атауы берілген. Ауыл 1950-1997 жылдары жүгері тұқымын өсіретін, Калинин ұжымшарының бөлімшесі болған. ҚХР-ға қатынайтын жол бойындағы Қорғас кедені осы елді мекенде орналасқан. Сонымен бірге, мұнда 100 жылдық тарихы бар бұрынғы Қорғас кеденінің ғимараты орналасқан.

ҚЫЗЫЛЖИДЕ ауылы – Үшарал ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 34 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 398 адам (01.01.2016).

Жиде ағашының мол болуына байланысты «Қызылжиде» аталған.

ҚЫРЫҚҚҰДЫҚ ауылы – Үлкеншыған ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 8 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1864 адам (01.01.2016).

XVII–XVIII ғасырлардағы өмірлік қажеттілік үшін қолдан қазылған құдықтардың көптігіне байланысты аталған.

Қазіргі ауыл аумағында 1959 жылы «Панфилов жеміс-жидек» кеңшары құрылған.

ЛЕСНОВКА ауылы – Талды ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 16 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2224 адам (01.01.2016).

1916 жылы орыс халқы өкілдері келіп қоныстанып, «Талды» атауын «Лесновка» деп аударып, солай атап кеткен. 1918 жылы Кеңес өкіметінің орнауына байланысты бұл өңірде алғашқы еңбек ұжымдары құрыла бастаған. 1928 жылы Нағарашы, Военхоз, Талды, Бұрхан елді мекендері бірігіп Талды ауылдық Кеңесі құрылды. Орталығы Лесновка деп аталды.

Н. ГОЛОВАЦКИЙ ауылы – Жаскент ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 7 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2305 адам (01.01.2016).

Бұрын «Жастар қалашығы» деп аталған бұл елді мекен 2004 жылдан бастап «Головацкий» деп аталады. Іргетасы 1974 жылы Жаркент қаласының солтүстігіндегі «Шатырақ» учаскесінде қаланған бұл ауыл «Қазанның 40 жылдығы» агрофирмасының орталығы болған. 1992 жылдан бастап «Әділет» өндірістік кооперативі құрылған.

Н. Головацкий (5.3.1912 Украина, Житомир қ. – 21.3.1995, Панфилов ауд., Жаркент қ.) – жергілікті шаруашылық басшысы, өндірісті жаңаша ұйымдастырушы. 1938-1943 жылдары Панфилов ауданының «Красный восток» ұжымшарының төрағасы, 1943-1950 жылдары Шекара әскерлерінің қосалқы шаруашылығының директоры, 1950-1992 жылдары Панфилов ауданындағы «Октябрьдің 40 жылдығы» атындағы ұжымшардың төрағасы болды. Панфилов ауданында Головацкий ауылында (бұрынғы «Молодежный» ауылы) ескерткіш орнатылған.

Екі Мәрте Социалистік Еңбек Ері, ұжымшар өндірісінің ірі ұйымдастырушысы, «Октябрьдің 40 жылдығы» ұжымшарының бұрынғы төрағасы Н. Головацкийдің есімі берілген. Головацкий ауылы 1996 жылға дейін Жаркент қалалық округінің құрамында болған. 2003 жылдың тамыз айында Жаскент ауылдық округі болып құрылды. Құрамына Головацкий, Сүптай ауылдары енді.

НАҒАРАШЫ ауылы – Талды ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 3 шақырым жер-

де орналасқан. Тұрғындар саны 1787 адам (01.01.2016). Кеңес үкіметі құрылған кезінде осы елді мекенде тұрған 3 ұйғыр жігіті «нагр» музыкалық аспабында ойнаған, соған байланысты «Нағарашы» аталып кеткен. Ауылдың іргетасы 1923 жылы «Пахталық» ұжымшары ретінде қаланды. 1976-1990 жылдары «Октябрьдің 40 жылдығы» ұжымшарының № 9 бригадасы деп аталған.

НӘДЕК ауылы – Бірлік ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 19 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1674 адам (01.01.2016).

Надыр деген кісінің атымен аталып, кейіннен Надек (Нәдек) деп атап кеткен. 1934 жылы «Киров атындағы ұжымшар» болып аталған.

ПЕНЖІМ ауылы – Пенжім ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 16 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 7125 адам (01.01.2016).

«Пенжім» деген сөз парсы тілінен алынған. «Пэнд» бес, «жим» ауыл, жұрт деген мағынаны білдіреді. Талдықорған облысы әкімінің 1996 жылғы қарашадағы № 165 шешімі негізінде аудан әкімінің 1996 жылғы 28 қарашадағы № 477 шешімімен Қорғас ауылдық кеңесі қысқартылып, оның құрамындағы ауылдар Пенжім ауылдық округіне берілді.

Ұлы Жібек жолының бойына қоныс тепкен бұл ауыл Кеңес дәуірі кезінде атақты Калинин атындағы ұжымшардың орталығы болған.

САДЫР ауылы – Сарыбел ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 22 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1039 адам (01.01.2016). Ұйғыр халқының «Садыр» есімді палуанының құрметіне берілген. Ауылдың негізі 1883 жылы қаланған. Ал, ауылдық Кеңес қазан төңкерісінен кейін 1920 жылы құрылды. 1927 жылы Садыр ауылдық Кеңесі құрылып, Кеңес құрамына Сарыбел, Бұрхан, Қаш ауылдары қараған.

САРПЫЛДЫҚ ауылы – Айдарлы ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 38 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 278 адам (01.01.2016).

Жер жағдайына байланысты қойылған атау. Бұл елді мекен алғашқыда «Бестам», кейіннен «Керімағаш», «Сарпылдақ» атанып, 1950 жылы «Гвардия» кеңшарының №3 фермасына айналды.

САРЫБЕЛ ауылы – Сарыбел ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 28 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 2334 адам (01.01.2016). Жер жағдайына байланысты қойылған.

Ауылдық кеңес 1927 жылы құрылған сәттен бастап аталады. 1951 жылы «Жаңа тұрмыс», «Қызыл диқан» шаруашылықтары біріктіріліп, «Сары-бел» ұжымшары болды. 1962 жылы «Октябрьдің 40 жылдығы» атындағы ұжымшардың бөлімшесі болды. Оның негізінде 1997 жылдан Сарыбелде және округке қарасты Садыр, Тұрпан ауданында өндірістік кооператив және бірнеше шаруа қожалығы құрылды.

САРЫТӨБЕ ауылы – Қоңырөлең ауылдық округіне қарасты әкімшілік –аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 72 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 809 адам (01.01.2016).

Атау төбенің тас жыныстарына не топырағының сары түсіне байланысты қойылуы болмаса, төбе басында үнемі салқын, сары жел соғып тұруымен немесе төбе көлемінің үлкендігіне қарай аталуы мүмкін.

СҮПТАЙ ауылы – Жаскент ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 25 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 849 адам (01.01.2016).

Бұл атау Сопытай, Сыпатай деген кісі есімдерінің немесе сыпатай тұлғалы сөздің өзгерген түрі болу керек.

1950 жылға дейін Жаркент қаласындағы балалар үйінің қосалқы шаруашылығы орналасқан жері еді. 1995 жылы ұжымшар тарап, оның орнында «Сүптай» өндірістік кооперативі құрылған.

ТӨМЕНГІ ПЕНЖІМ ауылы – Пенжім ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 20 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1101 адам (01.01.2016).

Пенжім ауылының төменгі бөлігінде орналасқан. Калинин атындағы ұжымшардың өндірістік бригадасы болған. «Пенжім» сөзінің мағынасы Пенжім ауылынан қараңыз.

ТҮРПАН ауылы – Сарыбел ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік. Аудан орталығы Жаркент қаласынан 17 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 1784 адам (01.01.2016).

Ауыл 1946 жылға дейін Жаңа тұрмыс кеңшарының құрамында болған. 1955 жылы Сарыбел ұжымшарына біріктіріліп, №3 егіс бөлімшесі болып құрылған. 1951-1997 жылдары Киров атындағы жүгері өсіретін ұжымшардың бөлімшесі болды.

ҮЛКЕН ШЫҒАН ауылы – Үлкен шыған ауылдық округіне қарасты әкімшілік – аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 5 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 5369 адам (01.01.2016).

Ауыл алғашында «Малтық жүзі» және «Садық жүзі» деген екі жұрттан тұратын елді мекеннен құрылған. Кейін екі жүз қосылып, адам саны мен жанұяның өсуіне байланысты «Үлкеншыған» деп аталып кеткен.

1928-1930 жылдары ауыл орнында 7 жанұядан тұратын шағын артель болған, 1934 жылы «Ворошилов» ұжымшары құрылды

ҮШАРАЛ ауылы – Үшарал ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы). Аудан орталығы Жаркент қаласынан 12 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 5077 адам (01.01.2016).

1951-97 ж. өзімен аттас жүгері өсіретін ұжымшардың орталығы болды. Жіңішке арал, Ақарал, Досымбек аралдарының (үш арал) орналасуына байланысты берілген.

Осы ауылдың орнындағы бұрынғы «Үшарал» ұжымшарының негізін 1931 жылы құрылған «Сталин» және «Ақарал» шаруашылықтары құрған.

ШЕЖІН ауылы – Бірлік ауылдық округіне қарасты әкімшілік-аумақтық бірлік (округ орталығы).

Аудан орталығы Жаркент қаласынан 33 шақырым жерде орналасқан. Тұрғындар саны 509 адам (01.01.2016).

РАЙЫМБЕК АУДАНЫ

Райымбек ауданы – Алматы облысының аумақтық-әкімшілік бөлігі. Райымбек ауданының жер аумағы 14,22 мың шақырымды құрайды.

2016 жылғы есеп бойынша ауданда 78883 адам тұрады. Аудандағы 54 елді мекен 23 ауылдық округке біріктірілген. Орталығы – Кеген ауылы. Кеген ауылы облыс орталығы Талдықорған қаласынан 515 шақырым жерде орналасқан.

Райымбек ауданы табиғатқа ғана бай емес, тарихы да тереңнен сыр шертеді. Ежелгі сақ дәуірінің, үйсіндер мәдениетінің белгілері қалған Қарашоқы, Таңбалы тас, Тұйық, Ақтастының алтыны, Байынқол мен Шалкөденің көнерген алтын кеніштері, Жібек жолы, Шығу, Құмтекей қаласының орындары бар. Шоқан Уәлихановтың Қашғарияға сапары осы өңір арқылы өткен.

1997 жылы Нарынқол мен Кеген аудандарының біріктірілуінен Райымбек ауданы құрылды. Бұл таулы өңірге өзіндік қиындықтарын ала келді. Ел-жұрттың, әсіресе, шекараға жақын жердегі мекендерін тастап, аудан орталығына, Алматы қаласына қарай көшуіне алып келді.

